

ZGODOVINA CELJA

III. del

Novoveško Celje

(1456 — 1848)

Spisal

Janko Orožen

Celje 1930

Založila Goričar & Leskovšek

Leitch

Call 3750

24114 Lander & Lander

ZGODOVINA CELJA.

III. del.

Novoveško Celje
(1456 — 1848).

Spisal

JANKO OROŽEN.

Celje 1930.

Založila Goričar & Leskovšek.

ZVEZNA TISKARNA V CELJU
(predstavnik Milan Četina)

Na prehodu v novi vek.

Knezi in grofje Celjani so zapustili zgodovinsko pozornico prav tedaj, ko so bili Celju dali določen pravni in obrambni temelj: ko so mu bili podelili mestne pravice in začeli graditi obzidje. Že v prejšnjem trgu razviti početki obrtnega, trgovskega in uradniškega življenja so dobili s tem možnost večjega razmaha in zanesljivejše sigurnosti. Ali prav z izumrtjem knežjega in grofovskega rodu je prestalo Celje biti središče malo prej vzklilega samostojnega političnega življenja. Ipak je po svojem prirodnem položaju in po pridobljeni historični vlogi vendarle še obdržalo svoj središčno-provincijski pomen, ki je le polagoma prehajal v podrejeno vlogo.

VLOGA CELJA V PROVINCIALNI UPRAVI.

Celju podrejena pokrajina in njeno ime.

Celju podrejena pokrajina se je še nadalje smatrala kot samosvoja dežela; še vedno se rabi zanjo naziv *Celjska grofija* in Habsburžani se zdaj pa zdaj smatrajo za njene grofe. Znano je tudi, da si je Erazem Tattenbach izvolil baš Celjsko grofijo za plačilo, ko je stopil na stran knezov Zrinskega in Frankopanskega. Značilno je dejstvo, da se še v 17. stoletju slovenska Štajerska južno od Drave stavlja v opreko s Štajersko, ki se deli v Gornjo in Dolnjo, pri čemer je Dolnja predvojna Srednja Štajerska.

Ali v 16. stoletju je prišel v rabo tudi naziv *Celjska četrt* (kot del Štajerske), in sicer so se ga posluževali najprej v vojne, nato pa tudi v druge (zlasti v sodne) svrhe. Celjska četrt je bila večja od Celjske grofije, ker je obsegala vse ozemlje do Drave. Ko je za Marije Terezije nastopila enotna organizacija, tedaj šele se je bivša Celjska grofija kot *Celjsko okrožje* docela stopila s Štajersko, vendar tako, da je napram Mariboru v dolnjem delu dežele vsaj v sodnem oziru Celje obdržalo prvenstvo.

Deželnoknežja oblastva v Celju.

Ko so Habsburžani prevzeli celjsko dediščino, tedaj so imeli na njej poleg političnega pred-

vsem gospodarski in vojaški interes. Po njih se je ravvalo njihovo upravno delo.

Kot središče gospodarske in finančne uprave grofije je ustanovil že Friderik III. (V.) v Celju *vicedomski urad*, čigar vodja, *vicedom*, je imel svoj sedež v dolnjem gradu. Friderikov naslednik Maksimilijan I. je (marca 1498.) celjski vicedomski urad radi »varčnosti in vsled drugih vzrokov«
spojil s štajerskim vicedomskim uradom v Gradcu (vicedom pl. Ernau), vendar se s tem celjski urad ni ukinil, ampak je obstojal vse do l. 1747., ko se je definitivno združil z graškim, ukinjenim sicer že tri leta pozneje (1750); po Ernauu je imel celjski vicedomski urad zopet lastne vicedome. Vicedomu je pomagal voditi posle poseben za to določen upravnik.

Ker so Habsburžani celjska posestva često prodajali in zastavljali, radi tega se je tudi vicedomovo področje pogosto izpreminjalo. Ohranjeni urbar iz konca 15. stoletja navaja poleg mesta Celja in trgov Mozirja in Rečice urad v Celju s plemenito občino teharsko in mnogimi poduradi, urada v Mozirju in Vrbovcu s poduradi, grad Gorico z vasmí, poleg posameznosti še mitnico v Celju in na Vranskem. Da tudi finančni efekt vicedomskega urada ni bil vedno najboljši, o tem bi utegnili pričati dejstvo, da je bilo l. 1564. 3.008 gld. izdatkov, katerih znaten del se je porabil za plačilo obresti in sličnih plačil, dočim so dohodki znašali samo 1.024 gld.

Vicedom je bil sicer pretežno finančni uradnik deželnega kneza, vendar ga pa lahko tudi smatramo za njegovega splošnega zastopnika; vsaj se med vicedomskimi akti (ob ukinitvi urada prenesenimi v Gradec) poleg »cameralia«
(gospo-

darski akti) nahajajo tudi »spiritualia« (druge zadeve). Sicer pa vemo, da je nekoč celjski vicedom dobil nalog, da popravi mestno obzidje, in drugič je pa na smrt obsodil predvedenega mu upornega kmeta.

Vojaški zastopnik deželnega kneza je bil *glavar*, čigar ime nas spominja na najvišjega predstavnika in uradnika dežele, deželnega glavarja. Njegova naloga je bila predvsem skrb za obrambno sposobnost Gornjega Celja, čigar važnost se je jasno kazala za tistih burnih časov turških napadov in kmetskih ustaj. Tudi glavarja je vladar poverjal z drugimi posli, tičočimi se obrambe Celjske grofije.

Z glavarstvom je bila združena tudi večja grajska posest (celjska gosposčina) z znatnimi dohodki, in tako vidimo da ga vladar že koncem 15. stoletja daje v najem za več let, oziroma ga zastavlja. Dogaja se pa tudi to, da se združujeta vicedomska in glavarska oblast v isti roki.

S prestankom nevarnosti prestaja tudi urad glavarja, poleg katerega za časa kmetskega upora (1573) nastopa že tudi *četrtinski glavar*, kot poveljnik vseh v naglici zbranih čet Celjske četrti.

Že za Celjskih grofov vsekakor deloma koncentrirana, deloma poedinim gosposčinam podrejena sodna uprava grofije se je zdaj izravnala s štajersko. Na ozemlju grofije se je (poleg mesta in trgov) ustanovilo več *deželnih sodnij*, prideljenih odličnejšim gosposčinam (tako celjski, šoštanjski, velenjski, mozirski, gornjegrajski, soneški, ojstriški, gotoveljski), ki so imele pravo izvrševanja tudi krvavega sodstva, dočim se je nižje sodstvo prepuščalo ostalim gosposčinam.

Ali sodni gospodje (lastniki, oziroma posestniki deželnih sodnij) so svojo dolžnost radi velikih stroškov dostikrat vršili kaj površno, tako da se je poleg mnogih hudodelstev razvilo zlasti razbojništvo. Da se pride temu v okom, v ta namen je že Maksimilijan imenoval za štajersko deželo posebnega krvnega sodnika, ki je s pomočnikom in rabljem potujoč od deželne sodnije do deželne sodnije opravljal težek sodni posel; na ozemlje Celjske grofije (oziroma južno od Drave) pa se njegova oblast ni raztezala. Le redko (n. pr. leta 1500) se čuje o njegovem poslovanju v Celjski grofiji (oziroma v Celju). Tudi štajerski deželni profos, prosluli Jakob Bittner, se je nekoč pojavil v grofiji: leta 1589. poroča iz Celja, da so ga mnogi pozvali sem, naj bi čarovnike navdal s strahom in s svojo navzočnostjo in preprečil mnogo zla.

Ali grofija je potrebovala rednega *krvnega sodnika*. Na deželnih zborih leta 1612. in 1613. je bilo mesto zanj ustanovljeno. Podeljeno je bilo (1614) Ivanu Andreju Zartu, dotlej javnemu notarju in mestnemu tajniku v Slovenji Bistrici. Zaradi prepričljivih dohodkov se je (1628) mestu odpovedal in postal bolje plačan poštar v Slovenji Bistrici. Pri izbiri njegovih naslednikov so se često javljale težave: zdaj ni bilo slovenščine dovolj zmožnih kandidatov in zdaj so se poedinci v izvrševanju poslov kazali preveč grabežljive, ali pa jim je manjkala potrebna sposobnost. V poslednjem oziru se je koncem 17. stoletja izvršilo izboljšanje s tem, da so odtlej nameščali le juridično usposobljene kandidate.

Plačo je dobival krvni sodnik deloma od vlade, deloma od stanov, poleg tega so mu pripadale

še dnevnic, ki jih je moral plačati sodni gospod. Stalno bivališče je imel v Celju, kjer je imel pri rokah tudi krvnika, bivajočega v majhni hišici, ki je stala na mestu sedanjega gledališča, in poleg stoječi severozapadni obzidni stolp je bil opremljen z mučilnimi pripravami ter je služil kot mučilnica.

Doba Marije Terezije je uvedla važne upravne izpremembe, stremeče po večji enotnosti upravne organizacije in po učinkovitejšem poslovanju deželnoknežje vlade v upravnem in socialnem oziru.

Že poprej zastavljano celjsko gosposčino je Marija Terezija prodala državnemu grofu Antonu Gaisrucku, ki je sedež gospodarskega urada in deželnega sodišča premestil v nanovo zgrajeni grad Novo Celje, nahajajoč se med Petrovčami in Žalcem. S tem je bil odtujen zadnji ostanek po Celjskih grofih prevzete deželnoknežje posesti ter izgubljena poslednja podlaga vicedomskemu uradu.

Na njega mesto je stopil *okrožni urad* (1750) kot središče Celjskega okrožja, ki je bilo nekoliko manjše od dotedanje Celjske četrti, ker mu je ozemlje do slemenja Pohorja in do Haloz odvzelo Mariborsko okrožje, zato pa je še vedno segalo preko Save na severni del Dolenjske. Okrožni urad, ki mu je bil na čelu *okrožni glavar* s prideljenimi *okrožnimi komisarji* in *uradniki*, je nadziral ravnanje zemljiške gosposke s kmeti, vršil policijo, skrbel za ceste in šolstvo, kratko, njegovo delovanje se je občutilo prav vsepovsod. Akti celjskega občinskega urada so jasna priča, da je bil *po okrožnem uradu* nadziran pri vsakem koraku in pri slehernem činu. Morda

najznačilnejše za široko pojmovanje njegovega dela je dejstvo, da mu je bil pridelen i *okrožni zdravnik* i *okrožni inženir*. V svrhu rekrutacije najprej in potem tudi za drugimi cilji je bilo okrožje (iz za leta 1771.) razdeljeno v *naborne okraje* z okrajnimi komisarji, imetniki večjih go-spoščin; pod njimi pa so bile *občine* (konskrip-cijske in davčne).

X [Odkar so minuli burni časi, v Celju (in na gradu) ni bilo rednega vojaškega poveljnika, toda česte zunanje vojne so v mesto često privedle posadko, katere poveljnik je bil začasni koman-dant. Nekdanji dolenji grad grofov Celjanov so (okrog leta 1750) predelali v vojašnico, pa ker je bila navadno v slabem stanju, zato je moralo mesto pomoči s svojo kvartirno hišo v Gosposki ulici (zdaj št. 3.); kljub temu pa so meščani še često morali sprejemati vojake (in ujetnike) proti dokaj skromni nagradi na hrano in stanovanje.

g2
m2
19. sto. X [Institucija krvnega sodnika je ostala še nadalje, do kraja naše dobe, neglede na to, da ji je doba prosvetljenega absolutizma uvedla ali vsaj pro-jektirala nove reglementacije.

Celje je že v 15. stoletju postalo *član stanov-skega deželnega zbora* (z enim odposlancem) in za njega znaten ugled in važnost priča dejstvo, da se je leta 1556. vršil v njem celo skupni sta-novski sestanek treh notranjeavstrijskih dežel, ki je sklepal o varnostnih odredbah v hrvatski in slavonski granici.

Razumljivo je, da je za malomestnih razmer teh stoletij bilo v mestu vedno mnogo razburjenja in vzhičenja, kadar je prišlo v položaj, da je moglo nuditi gostoljubno streho kaki kronani glavi; to se je koncem 15. stoletja često dogajalo

in je tja do konca naše dobe služilo meščanom v ponos, o čemer pričajo ohranjena poročila, oziroma ode gimnazijskih učiteljev (iz prve polovice 19. stoletja).

Podati točen seznam vodilnih državnih funkcionarjev te dobe, je nemogoče, ker nam vsa imena niso ohranjena. Tu slede imena znanih.

Vicedomi: *Nikolaj Aprecher, Gregor Dienstl (15. stol.); baron Ivan Ungnad, Maksimilijan pl. Schrottenbach, hkrati grajska glavarja (16. stol.); Maksimilijan Herič, Adam Wolf, grof Ivan Friderik Schrottenbach, grof Boltažar Schrottenbach, grof Rudolf Wagensperg (17. stol.).*

Glavarji: *Konrad Apfaltrer, Ulrik pl. Schaumberg, Krištof Ungnad, Eberhart Hohenwart, Andrej Hohenwart (15. stol.); Jakob Landau, Kašpar Herbst, Ahacij pl. Lindek, baron Ivan Ungnad, (njegov namestnik Erazem Goll pl. Goldenberg), baron David Ungnad, baron Ludovik Ungnad, Maksimilijan pl. Schrottenbach (16. stol.); Krištof Sigmund pl. Schrottenbach, grof Rudolf Wagensperg (17. stol.).*

Krvni sodniki: *Ivan Andrej Zart, Mihael Niedermayr, Andrej Graf, Melhijor Wölfnitzer, Pavel Schatz, dr. Lukrecij de Apostolis (17. stol.); dr. Dimič (18. stol.); dr. Nikolaj Lipič (početkom 19. stol.).*

Okrožni glavarji: *grof Franc Jožef Sauer (1750), Jožef Anton pl. Führenberg (1751—1770), baron Jožef Gallenfels (1771—1775), Franc pl. Weingarten (1775—1777), baron Kajetan Langenmantel (1777—1782), baron Jožef Marija Dienersberg (1783—1786), Karel Schmid pl. Ehrenberg (1787—1796), baron Ivan Dienersberg (1797—1808), baron Franc Jurič (1808—1810), baron Anton Marenzi (1810—1811), grof Reichard Auersberg (1812—1813), Boltažar pl. Zierenfeld (1817—1836), Anton Schürer pl. Waldheim (1837—1848), Ivan Schmelzer (1848—1850).*

ORGANIZACIJA MESTNE UPRAVE.

Mestne pravice.

K cesarju Karlu VI. so se zatekli sodnik, mestno svetovalstvo in meščani v deželi Štajerski in v

četrti Celjski ležečega mesta Celja in so ga najpokorneje prosili, naj jim potrdi pravice in svoboščine, podeljene jim od grofov Celjanov in potrjevane od njegovih predhodnikov. Ker pa je nedavni požar uničil stare originale, zato naj jim jih potrdi v prepisih, narejenih po verodostojnih prepisih zgorelih originalov in po listinah, nahajajočih se v dvorni pisarni. Tako pripoveduje cesar v uvodu obširne listine, ki jo, odzivajoč se njihovi želji, potrjuje s svojim podpisom 18. septembra 1817. leta

Historična listina obsega prepise vseh dotlej izdanih podelitev, oziroma potrditev mestnih pravic. Temelj tvorita listini grofov Friderika II. in Ulrika II. (Zgodovina Celja II.), nato pa slede listine: cesarja Friderika III. od 11. aprila 1458., istega cesarja 1. maja 1459, istega cesarja od 10. marca 1461., istega cesarja od 11. marca 1461., (dvakrat), istega cesarja od 2. julija 1478., istega cesarja od 3. julija 1478., istega cesarja od 23. maja 1483., cesarja Maksimilijana od 8. decembra 1493., istega cesarja od 15. julija 1495., istega cesarja od 22. marca 1512., nadvojvode Ferdinanda I. od 8. novembra 1521., istega nadvojvode od 23. marca 1524., istega nadvojvode od 7. marca 1533., istega nadvojvode od 8. novembra 1533., kralja Ferdinanda III. od 13. aprila 1639., istega kralja od 14. aprila 1640., cesarja Leopolda od 10. januarja 1671., istega cesarja od 30. januarja 1700., cesarja Jožefa I. od 22. oktobra 1707., cesarja Karla VI. sklepno potrdilo.

Pozneje je mesto dobilo še tri listine: Marije Terezije od 14. aprila 1759., cesarja Jožefa II. od 16. maja 1782. in cesarja Franca I. od 28. novembra 1811.

Naj sledi vsebinski pregled teh listin, na katerih temelje mestne pravice:

Cesar Friderik III. potrjuje (11. aprila 1458.) vse meščanom od svojih dveh grofovskih prednikov podeljene pravice in svoboščine, tako omejuje mestni teritorij v istem obsegu, potrjuje pravico volitve župana, sodnika in mestnega sveta, podarja nanovo hišo na trgu za svetovalnico, oprasča od vinskega davka, izvzemši gorski davek, daje davčno svobodo samo tistim (plemiškimi) hišam, v katerih se ne vrši nikaka obrt. K temu pa še dovoljuje vsakoletno proščenje na praznik sv. Vida, sejem na dan sv. Daniela, sejem na dan sv. Uršule, mesto Martinovega, ki ga vrača Laškemu, in soboto kot tržni dan; nadalje (1. maja 1459.) dovoljuje meščanom, da lahko špital sv. Duha po lastni volji ali puste na starem mestu, ali pa ga zgrade v mestu, da bi se stari ljudje lahko bolje preskrbovali, poklanja mu svoje posebno varstvo ter ga izroča v upravo mestnemu sodniku, mestnemu svetu in špitalskemu mojstru; nadalje (10. marca 1461.) ukazuje Krištofu Ungnadu, oskrbniku Gornjega Celja, Frideriku Aprecherju, župniku v Laškem, in Gregorju Dienstlu, vicedomu v Celju, naj odpravijo protipravno obstoječe točilnice na kmetih, ker so v škodo meščanom in tržanom, ki itak trpe vsled slabe trgovine, in pa ker se trgovci rajši ustavljajo v kmetijskih točilnicah ko v mestu, ker tam lahko plačujejo vino z žitom («za lonec vina tri lonce žita»); nadalje (11. marca 1461.) ukazuje istim trem osebam, da puste meščanom že od nekdanj jim pripadajoče ribarjenje v vseh potokih in vodah; nadalje (11. marca 1461.) ukazuje oskrbniku Krištofu Ungnadu, naj jim dopusti, da vsepovsod lovijo ptice kakor

doslej, in ne samo na lastnih njivah, kakor je on dopuščal; nadalje (2. julija 1478.) podeljuje mestu pravo, da se mora trgovsko blago, izvzemši pšenico, vino in sol, prevažati po cesti skozi mesto, ne pa po stranskih potih, v mestu pa se mora odlagati preko noči, k temu znova prepoveduje vse gostilne v okolici, eno miljo na široko; nadalje (13. julija 1478.) ukazuje Andreju Hohenwartu, svojemu svetovalcu in glavarju Gornjega Celja, prav tako sodniku in mestnemu svetu, naj pazijo, da naselijo z ljudmi svoje hiše tisti prelati in plemiči, ki jih imajo v mestu puste in nezasedene, sicer naj jim jih meščani odvzamejo; nadalje (23. maja 1483.) naroča Andreju Hohenwartu, naj pazi, da se ne propušča stara cesta, ker sicer trpi mitnica v Zbelovem;

cesar Maksimilijan I. potrjuje (8. decembra 1493.) mestne privilegije v dosedanjem obsegu, nato (15. julija 1495) meščanom priznava že dovoljeno pravo raztovarjenja blaga, ki se vozi skozi mesto, in nato znova (22. marca 1512.) ukazuje, da se mora pri tovarjenju dodrževati cesta skozi Celje, ker bi sicer preveč trpeli celjski tržni dnevi;

nadvojvoda Ferdinand I. (8. novembra 1521.) potrjuje mestne pravice v dosedanjem obsegu, nato (8. novembra 1521.) tudi pravo raztovarjenja blaga, ki je na potu skozi mesto, nadvojvodovi komisarji pa prepovedujejo (23. marca 1424.) pri trgovanju s Kranjsko ceste, katerih uporaba bi bila v škodo Ptuju in Celju, sam nadvojvoda (7. marca 1533.) potrjuje Friderika III. listino, s katero se dovoljuje prestavitev špitala v mesto, nato (8. novembra 1533.) dovoljuje še javni letni sejem na sv. Andreja dan;

cesar Ferdinand III. potrjuje (13. apr. 1638.) meščanom vse njihove pravice in svoboščine, nadalje (14. apr. 1640.) jim za škodo utrpeno vsled vojaške nastanitve o priliki zadnjega kmetijskega upora dovoljuje nadaljnji sejem na nedeljo Laetare v postu;

cesar Leopold I. potrjuje (10. jan. 1671.) meščanom njihove pravice, nato (30. jan. 1700.) dovoljuje mestu praznovanje dveh proščenj na leto (tretjo nedeljo po veliki noči in na praznik sv. Jakoba) pri radi kuge leta 1679. zgrajeni cerkvi sv. Jožefa;

cesar Jožef I. potrjuje (22. oktobra 1707.) mestu dosedanje pravice;

in končno sledi splošno potrdilo cesarja Karla VI. (18. septembra 1717.), nanašajoče se na vse predhodno navedene listine.

Marija Terezija je (14. aprila 1759.) znova potrdila meščanom njihove pravice, posebej poudarjajoč pravo na mitnino (od živine in tovorov) ter splavarino.

Jožef II. pa potrjuje (16. maja 1782.) to, kar je že potrdila njegova mati,

dočim listina Franca I. (28. novembra 1811.) potrjuje sejme oziroma jih dopolnjuje: navadni sejm v postu, na sv. Daniela, sv. Uršule in sv. Andreja dan; živinski sejmi o sv. Filipu, sv. Lovrencu in sv. Andreju.

Na teh privilegijih je bilo zasnovano mestno življenje tedanjega Celja.

Mestni upravni organi in njih funkcije.

Na osnovi navedenih listin, ohranjene »sodniške knjige« (segajoče do leta 1513.) in zapisnikov občinskega sveta (s presledki ohranjenih od 1693. do 1850.) si je mogoče napraviti prilično sliko o celjski mestni upravi.

Njej na čelu je *sodnik* (župan) z *občinskim svetom*; dasitudi govorita dve temeljni listini (Ulrikova in cesarja Friderika III.) o županu in sodniku, moramo vendar smatrati obadva izraza kot sinonima, ker se v praksi javlja le eden (navadno sodnik imenovan).

Občinske svetovalce so volili vsi meščani ob koncu ali v začetku leta za dobo enega leta; koncem 17. in v 18. stoletju vsaj se je občinski svet delil v *«dvanajst asesorjev»* (prisednikov) in v *«šestorico»*.

Občinski svet je iz svoje vrste volil sodnika. Izvoljeni izvolitve ni mogel odkloniti, ako se občinski svet z obrazložitvijo ni strinjal. Ali njegova izvolitev je bila že od početka habsburške vlade polnoveljavna šele tedaj, ko je v Gradcu po osebni predstavitvi dobil sodniško pismo. Občinski svet mu je za tako potovanje stroške redno plačal. V Gradcu je prisegel in tudi občinskemu svetu se je zaobljubil. Za svoje poslovanje je bil odgovoren na obe strani; polagati je moral račune pred občinskim svetom pa tudi pred notranjeavstrijsko vlado v Gradcu. Vlada ga je lahko odslovila, ali pa mu je vsaj zadrževala plačo. Odkar je bil ustanovljen okrožni urad, je prešla potrditev nanj, pri tem je bil včasih tako rigorozen, da je njegovo postopanje že izgledalo kot šikaniranje. Izvolitev so navadno obhajali s pojedino, ki so jo prirejali na mestne stroške. Prav tako so zaključevali letne obračune. Tako je l. 1500. sodnik zaračunal za kosilo pri izvolitvi 3 marke 60 penezov¹ in za četrтинko malvazijca 1 marko,

¹ 1 marka = 8 šilingov = 240 penezov (penez = 14 predvojnih para).

za kcsilo pri letnem obračunu pa 1 marko 8 penezov in k temu še za četrtno malvazijca.

Občinski svet se je sestajal k sejam kaj često, toda manjkalo je navadno precej svetovalcev, včasih tudi sodnik, ki ga je tedaj zastopal eden izmed svetovalcev.

Po osnovnih listinah je pripadalo mestnemu svetu krvno sodstvo, ki ga je v 15. stoletju res izvrševal. Krvavi posel je opravljal mestni krvnik, ki je vešal ljudi v Trnovljah. Z uvedbo deželnega, oziroma pozneje grofijskega (četrtinskega) krvnega sodnika pa je mestni svet pri krvavih sodnih slučajih vodil samo početno preiskavo, končno postopanje in izvršitev pa je prenesel na krvnega sodnika in njegovega krvnika. Tudi vislice so se preselile s Trnovega na bližnji Golovec (1729), ki se je jel imenovati Visliški hrib. Ko pa je početkom preteklega stoletja na mestu, kjer so prei stale vislice, nastala smodnišnica, ki se je tja preselila iz bivše cerkve sv. Andreja, tedaj je krvnik opravljal svoje delo na še bližji Glaziji, tedaj še pašniku, ležečem zapadno od severo-zapadnega obzidnega stolpa in rabljeve hišice, ki so mu tedaj rekali Jarmenče (kraj zdihovanja?) in kjer se je nahajalo znamenje, ki so ga potem prenesli na sedanji Dečkov trg pred Narodnim domom. V mestnih knjigah so ipak poročila o krvavih slučajih redka, kar priča o prilično visoki morali.

Zato pa je imel mestni svet v svojih sejah zelo mnogo opravka z žaljenjem časti, tudi s tepeži ter s premoženjskimi pravdami in zapuščinskimi zadevami. Sicer pa so pri sejah čitali vladne odloke, sprejemali nove meščane, podeljevali podpore, odrejali potrebna dela, dajali

mestna zemljišča v najem, dodeljevali les iz mestnega gozda, mirili obrtnike in razne cehe, gledajoč pri tem tudi na ceno produktov ter jo regulirajoč.

Poleg tega pa je mestni svet v glavnem iz svoje srede volil tudi strokovne vršilce raznih javnih poslov. Takih strokovnih vršilcev je bilo razmeroma mnogo. Tako je blagajnik in davkar vodil mestno blagajno in pobiral davke. Skladiščnik je pazil na to, da se je skozi mesto prevažano blago razkladalo, in pobiral je predpisano razkladnino. Stavbni mojster je nadziral mestno obzidje in jarek, v katerem je vedno morala biti voda, in vodil je nadzorstvo nad mestnimi stavbami in nad streliščem. Mesto je bilo razdeljeno izprva v dve in od leta 1781. v štiri četrtine, ki so jim bili na čelu četrtinski mojstri, katerih naloga je bila, skrbeti za to, da je bilo vse pripravljeno za slučaj požara ali kuge. Poseben komisar je nadziral in pobiral mestni užitninski davek, krušni komisar pa je vodil nadzorstvo nad peki. Tako z mesarji kakor s peki je imel mestni svet sicer mnogo opraviti; včasih je pri tem zadostovalo mirno prigovarjanje, pogosto pa so bile potrebne tudi denarne ali druge (včasih sramotilne) kazni. Tudi trgovci so bili pod nadzorstvom, ki ga je izvrševala posebna skladiščna komisija. Važna je bila tudi naloga kvartirnega mojstra, ki je skrbel za čestokrat potrebno nastanitev vojakov (tudi vojnih ujetnikov) v meščanskih hišah. Da je spričo tako številnih poslov ta ali oni svetnik moral izvrševati po več funkcij, je umevno. Bilo pa še ni organiziranega magistrata in tako so občinski svetniki izvrševali večji del tistega dela, ki ga vršijo sedaj magistratni uradniki.

Iz vrst meščanov je mestni svet določal varuhe mladoletnim, imenoval je cerkvene ključarje ter špitalskega mojstra, ki je vodil gospodarstvo mestnega špitala in njegovega posestva.

Nadalje je mestni svet nameščal tudi po štiri vratarje mestnih vrat, sodnega slugo, določal pa je tudi nočne ter požarne čuvaje. V službi je imel tudi nekaj vojakov — najemnikov, ki so morali biti zlasti v viharjih časih v svrhu varovanja obzidja precej številni, dočim jih v mirnih časih ni bilo treba mnogo.

Velika gozdna posest celjskega mesta je bila pod nadzorstvom gozdnega mojstra, ki je imel na razpolago nekaj gozdnih hlapcev.

Izredna dela so morali vršiti vsi meščani, tu pa tam pa je mestni svet najemal tudi delavce, ki jih je plačeval z denarjem.

Pisarniške posle je opravljal in sejne zapisnike je vodil tajnik, ki je imel že izza 15. stoletja često pomočnika.

Za Marije Terezije in Jožefa II. pa so se izvršile znatne izpremembe v občinski upravi. Z ustanovitvijo okrožnih uradov za Marije Terezije se je ojačalo državno nadzorstvo nad občinsko upravo. Za občinskega tajnika (sindika) se je predpisala posebna izobrazba. Mesto je izgubilo tudi formalno krvavo sodstvo (za Jožefa II.) in novi predpisi (1782) so zahtevali za občinske svetnike in župana (kakor se je tedaj jel imenovati prejšnji sodnik), ki so se bavili s civilnim in kazenskim sodstvom, posebne študije ter določali, da se morajo nameščati samo po odobritvi apelacijskega sodišča, pred katerim so tudi izpit polagali; izvolitev je pri svetovalcih veljala doživotno, pri županu pa za štiri leta.

Leta 1815. je končno Celje dobilo stalno in boli moderno organiziran magistrat. Župan in dva svetovalca so morali biti izprašani. Svetovalca sta veljala za županova namestnika in eden izmed njiju je bil pri sejah občinskega sveta vedno sodni referent; sodilo se je po državljanskem zakonu iz leta 1811. Magistratni urad sam pa je vodil poleg tajnik z avskultanti, zapisnikarji in pisarji.

Tako je ostalo vso to dobo.

Celjski sodniki (župani): Martin Sneider 1457–1458), Ivan Pewtler (1459), Ivan Goldschmid (1460), Bolfenk Scherer (1461), Pankracij Fenndel (1462), Ivan Bokalič (1463), Kašpar Sneider (1464), Henrik Tengler (1465), Urban Rittenschlag (1466), Andrej Sattler (1467), Pankracij Fenndel (1468), Mihael Swab (1469), Pankracij Fenndel (1470), Lovrenc Schoertl (1471–1472), Štefan Strasser (1473–1474), Klement Khrenstokh (1475), Viljem Sachsenfelder (1476), Marinko Fünfzehen (1477), Mihael Swab (1478), Štefan Strasser (1479), Lovrenc Schoertl (1480), Marinko Fünfzehen (1481), Štefan Vidmar (1482), Marinko Fünfzehen (1483), Boltažar Rösell (1484), Štefan Strasser (1485–1486), Martin Duelacher (1487–1489), Klaus Scheps (1490), Nikolaj Presperger (1491), Štefan Strasser (1492), Urban Gassner (1493), Ivan Marchburger (1494–1495), Nikolaj Presberger (1496), Martin Duelacher (1497–1500), Nikolaj Presperger ali Nikolaj Saliger (1501), Krištof Werder (1502), Ivan Marchburger (1503–1506), Jurij Graff (1507), Jakob Freiburger (1508–1510), Lenart Walnestorffer (1511), Andrej Huster (1512), Benedikt Goldperger (1513), Jakob Radmannsdorfer (1527), Daniel Näslinger (1573), Viktor Kralnik (1592), Bernard Maier (1597), Lenart Knific (1601), Marko Stuačory (1608), Lenart Knific (1609), Boltažar Graff (1618), Blaž Senis (1622–1627), Boltažar Graff (1627–1628), Marko Stergovec (1631), Aleksander Lichtstock (1646), Ludovik Haidman (1658), Ivan Dolinger (1687), Adam Renz (1688), Ivan P. emb (1690–1691), Ivan Dolinger (1692–1693), Nikolaj Urban Boset ali Busetti, zvonar (1694–1695), Blaž Losecker (1697), Nikolaj Urban Boset (1705), Adam Hamerl, kositrar (1706), Ivan Benedikt Huster, slikar (1709–1711), Matej Gajšek (1713–1714), Konrad Schneider, zvonar (1717), Ivan Benedikt Huster (1718–1720),

Kašpar Kočever, barvar (1721–1724), Konrad Schneider (1725–1726), Ivan Benedikt Huster (1727), Ivan Jurij Bartholotti, medicar (1728–1732), Jakob Westermacher, lekarnar (1733–1736), Andrej Wolf, trgovec (1737–1741), Andrej Barbolan, trgovec (1742–1744), Anton Schifferl, medicar (1745–1747), Ivan Jurij Čik, trgovec (1748–1750), Lenart Barbolan (1751–1753), Andrej Wolf (1754–1758), Ivan Janeček, graditelj orgel (1759–1761), Ivan Rath, sodar (1762), Ivan Sebastijan Tuček, lekarnar (1763–1764), Anton Schifferl (1768), Ivan Janeček (1769), Jožef Andree (1771–1774), Ivan Fr. Schlisselberger, medicar (1775–1777), Ivan Hornsteiner, sedlar (1778–1781), Ivan Jurij Fröhlich, jermenar (1782–1787), Franc Jožef Jenko, tiskar (1788), Jožef Andree (1789), Franc Jožef Jenko (1790–1791), Jožef Andree (1792–1793), Severin Pergtold, vrvar (1794–1795), baron Jožef Gallenfels, bivši okrožni glavar (1796–1799), Franc Schlisselberger (1800–1805), Jurij Nikl, urar (1805–1809), Jožef Siebenbürger, irhar (1810–1815), Ivan Julij Merzinger (1815–1817), Ignacij Uhl, začasni vodja (1817), Andrej Zweyer (1826–1844), Ivan Kastelic (1844–1850).

Mestni teritorij.

V osnovni listini, (11. aprila 1451.) določeni mestni teritorij je ostal neizpremenjen tja do leta 1751. Njega glavne obmejne točke so bile: most preko Ložnice na cesti v Savinjsko dolino, Trnovlje.² Voglajna, križ ob teharski meji, križ pod gradom, Savinja, Lisce.

Leta 1751. se je pa mestni teritorij zlasti na severni strani močno razširil. Grof Gaisruck je kupil od cesarice celjsko gospoščino in deželno sodnijo ter je po pogajanjih pristal na to, da se je okoliš mestne občine povečal.

Urbar celjske gospoščine, opisuje njega mejo, kakor sledi:

Začenja se pri Ložnici, tam, kjer je nekdanj stal most, od katerega je zdaj vidnih samo ne-

² Ne Golovec, kakor stoji v 2. zv., str. 147.

koliko ostankov. Odtod poteka naravnost k mejniku, stoječemu ob plotu pri gozdnem dvorcu (na Ostrožnem), potem do koč, ki leži samo napol v celjskem okolišu, nato do hrasta, ki stoji ob nekdanjih vicedomskih travnikih, in sicer tik ob plotu, na katerem je vsekani križ, potem preko teh travnikov, sredi katerih stoji s križem zaznamovan hrast. Odtod poteka do mejnika, stoječega poleg kamenite ograje pod Dobravo, pa naravnost preko gore posredi polj do padajoče pregraje, kjer se zopet nahaja s križem označen hrast, odtod ob cesti skozi gozd do Lahovne, potem navzdol ob plotu in navzgor do ceste na gričku Prekorje, kjer se nahaja mejnik, ki označuje skupno mejo deželne sodišča celjske in vojniške gosposčine ter celjskega mesta. Potem se vzpenja naravnost v breg do drugega kamena, ki stoji v mestnem okolišu, in na grič, »Vietnegg« imenovan, kjer stoji mejnik pri plotu. Potem se spušča navzdol po kolovozu do koč, stoječe ob cesti, odtod gre naravnost preko ceste do vode, imenovane Hudinja, ob njej navzdol do poslednje koč, ki se nahaja nad Šmarjeto, tu naravnost preko ceste in travnika do mejnika za hišo pa do kamena, ki stoji ob hiši Simona Gradišnika pri Šmarjeti. Odtod poteka naravnost do trnoveljskega pašnika, kjer so nekdanje stale celjske mestne vislice, potem ob kolovozu do mejnika, nato navzdol ob stari cesti do mesta, kjer se je nekdanje nahajal takozvani Koštomajev most, pa preko potoka Voglajne do travnika, ki služi mestnemu župniku, kjer stoji mejnik, potem ob polju preko griča do meje, Baba imenovane. Odtod poteka do križa za cerkvijo sv. Jožefa, odkoder se jezdi proti Gornjemu Celju, in potem pod goro ob Savinji navzdol do mesta, kjer je

nekdaj stal dvor, last Prucklerjeva, pa preko Savinje do skale, kjer so vsekane zvezde, in nato preko vinogradov na Liscah navzdol do dvora Pobrežje, ki je bil nekdanj last Konrada Saurauerja, potem pa preko Savinje zopet do Ložnice, kjer je poprej stal most.

Mestni privilegiji izkazujejo sicer mnogo manjši okoliš, vendar se je sklenila pogodba v tem smislu, da pripade mestu gori očrtano ozemlje, pri čemer se izločajo iz vsakršne mestne jurisdikcije v tem okolišu se nahajajoče zemljišče gosposčine same kakor tudi podložniki s svojimi zemljišči ter vse, kar si gosposčina ali podložniki pridobe »titulo quocumque« (pod katerim koli naslovom).

Tako je ostalo vse do leta 1850, ko se je mestna občina razdelila v mestno in okoliško, le da se je za cesarja Jožefa II. ob preuredbi sodstva in izpremambi pravil za uredbo občinskega vodstva mestni teritoriji razdelil v sedem krajevnih občin (mesto, Zagrad, Spodnja Hudinja, Medlog, Ostrožno, Lisce in Breg). Poleg tega so magistratu kot okrajnemu davčnemu oblastvu podredili še davčne občine Košnico, Kresniko, Bukovžlak in Teharje, ki so služile davčnim in (vojnim) svrham (1782).

Mestna posest.

Izmed stavb, ki so bile mestna last, je bila najvažnejša mestna hiša, ki jo je občina dobila od poslednjega grofa in kneza Celjana. Nahajala se je na Glavnem trgu (sedanja št. 17). Prvotno poslopje so tekom časa docela prezidali, tako da je imelo koncem 18. stoletja dve nadstropji, ali tedaj je vsled dvojnega požara (1794, 1798) toliko trpelo, da ga je meščanstvo, ki je itak samo mnogo trpelo, s prostovoljnim delom in z dohodki

mestnega gozda le s težavo spravilo v malo boljše stanje. Poleg uradnih prostorov so se v poslopju nahajali tudi mestni zapori.

Leta 1830. je mestna občina prodala trgovcu Vitalu Rakušu staro mestno hišo za 3500 srebrnih goldinarjev in si kupila od Vincenca Langerja, posestnika gradu in gosposčine Lemberg pri Dobrni, hišo v Prešernovi ulici za 6500 srebrnih goldinarjev; predelali so jo in zместili v njej magistrat, čigar posli so bili izza Marije Terezije zelo narasli.

Mestna last je bila tudi starinska hiša v Gosposki ulici št. 3. Kakor kaže vsekana letnica, je bila zgrajena ali že prenovljena leta 1573., kot mestna kvartirna hiša je služila za nastanitev vojaštva; po preureditvi dolnjega gradu v vojašnico, je postala kvartirna hiša nepotrebna in mesto jo je prodalo (1785).

Znatna je bila mestna zemljiška posest. Največjo vrednost je predstavljal in največjo korist je nudil velik mestni gozd v Pečovniku, ki so ga mestu poklonili še Celjski grofje; mejil je na eni strani na gozdove celjske na drugi pa na tiste laške gosposčine. Meščanom se je v sejah mestnega sveta potreben les prodajal, pri čemer so imeli občinski funkcionarji pravico na neki brezplačni delež; tu pa tam je občinski svet temu ali onemu revežu, tej ali oni siroti nakazal nekaj lesa ali drv brezplačno.

V težkih finančnih stiskah ob koncu 18. stoletja je mesto sicer sklenilo gozd prodati, ali vlada ni dala svojega pristanka. In leta 1812. je padla od strani meščanstva ideja naj bi se ves gozd v svrhu izboljšanja mestnih financ razdelil med 158 meščani, ki so bili posestniki hiš, po

njihovi davčni moči in po 3 do 6 goldinarjev za oral. Načrt je bil neizvedljiv. Zato pa je moral gozd v Pečovniku leta 1815. služiti kot finančni temelj za reorganizacijski fond mestnega magistrata. K temu je bila potrebna vsota 32.880 dunajskih goldinarjev, ki so jih meščani deloma vplačali, deloma intabulirali na svojih hišah. Z racionalnim sekanjem v gozdu se je polagoma ta vsota odplačevala (prvotno vsoto je bila dala vlada). Ali leta 1828. je bil dolg šele do polovice poravnat.

Leta 1796. je posebna komisija, sestojeca iz meščanov in zastopnikov celjske ter laške gosposčine, radi čestega presekavanja mejo pregledala in jo ugotovila, kakor sledi:

Pričenja se ob potoku »Šmečič« (danes Pečovniški potok) v bližini njegovega izliva v Savinjo pri (tedaj) novi žrebljarni in poznejši gostilni »Pri dveh golobih«, nato poteka ob tem potoku mimo bivših (tedaj novih) Zabukovšekovih stop in (zdaj že tudi opuščenega) Rogolovega mlina do izliva potoka Gabrovke, ki tvori mejo med Pečovnikom in Vipoto. Dalje gre meja po »Šmečiču« (t. j. Pečovniškem potoku) do izliva Hudega in Velikega grabna, kjer zapusti »Šmečič« (Pečovniški potok) in se vleče od bukve z vsekanim križem po Stolakovem grabnu do njega izvira in do gornjega kolovoza. Odtod gre dalje do prvega mejnika (ob sedanji Celjski koči) in potem proti slemenu, kjer se kolovoz spušča navzdol do točke, kjer se pri skupnem mejniku stika s posestjo novoceljske in laške gosposčine. Nadalje poteka meja po gorskem slemenu, kjer je označena po bukvah in mejnikih, do točke kjer se pričenja novoceljska posest. Odtod je ob Vipoti navzdol do Šmečiča

(Pečovniškega potoka) označena meja z drevesi, kameni (mejniki) in skalnimi grebeni.

Ta meja danes ne velja več, ker je mestna občina v novejši dobi k prejšnjemu gozdnemu posestvu v svrhu arondacije prikupila še Kumrovo (1900 in 1903), Solarikovo (1926) in Hudičevo posestvo (1888) v Pečovniku in nekaj zemljišča na desnem bregu Pečovniškega potoka (*Pri dveh golobih*) ter gozd vrh Tovsta.

Mesto je imelo v soseščini tudi nekaj pašnikov. Tako na današnji Glaziji (Jarmenče), ki se je že tedaj včasih uporabljala za vojaško vežbališče, na mestu sedanjega parka, na Golovcu (griču, kjer je zdaj okoliško groblje), na Jožefovem griču in ob Hudinji (poleg opekarne). Tu so pasli meščani svojo živino skupno s kmeti (mestnimi podložniki) iz Spodnje Hudinje, Gaberja, Golovca in Zavodne. Ob Hudinji so se smeli pasti konji, drugod pa govedo in drobnica. Mestni pašnik se je nahajal tudi pri Levcu in pri Babnem ob Ložnici. Mestna last je bil tudi svet tik ob mestnem jarku, ki je bil spremenjen v majhne njivice in zeljnike. Te parcelice je dajalo mesto na daljšo dobo svojim meščanom v najem.

Mestno obrtno podjetje je bila opekarna, ki se je nahajala pod Golovcem (ob Hudinji), nekako na prostoru sedanje Celjske opekarne. Z žgano opeko je razpolagal občinski svet in v sejhnih zapisnikih se nahajajo mesta, iz katerih sledi, da je to pravo branil tudi napram županu ter ga v slučaju potrebe radi samolastnega vmešavanja v poslovanje podjetja celo klical na odgovornost.

Za mestno posest moramo smatrati tudi špital z njegovo gosposčino, ki je sredi 16. stoletja

(1542) štela nad 100 podložnih kmetov, pobirala vinski davek v Prekorju in Kostrivnici ter poleg špitala s kapelo sv. Elizabete posedovala še več poslopij v mestu (žitno shrambo s kletjo Pod trančo — t. j. v sedanji Zagati, hlev, dva skednja, kozolec in prešo). Ali gosposčino si je pridobila leta 1759. graščina Novo Celje; prav tako so bila prodana tudi stranska poslopja.

DAVKI

Mestni dohodki in izdatki.

Mestni dohodki so se v manjši meri stekali iz donosa zemljišč, v večji meri pa iz raznih davščin. Zemljišča so dajala najemnino, v kolikor so bila mestna, in davek, v kolikor so bila last meščanov. Izmed drugih davkov sta zavzemala odlično mesto obrtni in hišni davek, ali plemiške in duhovniške hiše, ki jih je bilo precej, so bile hišnega davka proste in siromašnim meščanom so ga tudi često morali odpisovati. Skladiščina se je pobirala od blaga, ki se je prevažalo skozi mesto in ostajalo tu preko noči. Stojnina se je pobirala ob sejmskih dneh in ob priliki proščenj, ko je mestni svet dovoljeval postavljati šotore in stojnice v mestu pa tudi zunaj obzidja ob okopih. Mesarji so plačevali mesno užitnino in gostilničarji točilnino. Znatna je bila tudi mitnina, ki jo je mesto dobilo od države v najem; pobirala se je pri vходу skozi mestna vrata. Mitnica, mala hišica, ki se je nahajala pri Ljubljanskih vratih, stoji še dandanes, mitnico ob nekdanjih Graških vratih so podrli letos (1928), da so napravili prostor za palačo Ljudske posojilnice, en del so sicer porušili že pred desetletji; tudi mitnica ob bivših Vodnih vratih je morala izginiti že zdavnaj, ker je ovirala promet. Nekaj dohodkov je dajala

tudi mostnina od mosta preko Savinje in tistega preko Voglajne, nadalje splavarina od splavov na Savinji. — Sodno poslovanje mestnega sveta pa je donášalo sodne takse in globe.

Izdatki so bili razmeroma veliki, tako da se je pogosto le s težavo ustvarilo finančno ravnotežje, kljub temu, da so meščani bili obvezani brezplačno opravljati nekatera javna dela. Glavno breme so tvorile plače mestnih nameščencev in v vihnem 15. in 16. stoletju zlasti zidanje in popraviljanje obzidja ter vzdrževanje zdaj pa zdaj potrebnih vojakov-najemnikov. Temu so se pridruževale težave, ki so jih povzročevali poplave, požari, kuga: popravljati je bilo treba mostove, graditi nasipe, pripravljati posode z vodo, kopati vodnjake itd.. Koncem 18. stoletja se je pa že tudi jela izvajati kanalizacija, ki so jo takoj naslonili na stari rimski kanalski sistem, začeli so tlakovati ceste in mesto si je nabavilo prvo brizgalno (pri Samassi v Ljubljani). Tudi šolstvo je jelo zahtevati denarne žrtve. V 18. in v pričetku 19. stoletja so pa prišle še druge težave: prezidava in vzdrževanje velike vojašnice, nastanjanje vojakov in ujetnikov proti mali odškodnini (kar je bilo deloma v breme občini, deloma meščanom), prevažanje provianta vojski in končno (v francoski dobi) tudi znatne vojne kontribucije. Manjše izdatke so tvorile potnine sodnikov k potrditvi v Gradec (do ustanovitve okrožnega urada), pristojbine za potrditvene listine sodnikom, potnina slom ob raznih prilikah, ki jih je bilo radi pomanjkljive javne pošne zveze premnogo, pojedine ob izvolitvi župana in o priliki polaganja računov po vršilcih raznih javnih funkcij, pogoščevanje pri Sv. Jožefu (izza zgraditve cerkve,

1681.) itd. Med izrednimi izdatki se še javljajo: darila glavarju in vladarju (ob začetku te dobe), darila cerkvam in samostanom (zlasti kapucinskemu), podpiranje revežev itd.

Brž od početka habsburškega gospostva se javljajo tudi deželno knežji davki, ki se jim zdaj pa zdaj pridružujejo tudi stanovski. Praviloma so se pavšalno določali, mestni svet jih je sam pobiral po svojih blagajnikih in oddajal deželno knežji komori.

Pred Marijo Terezijo je dajalo mesto včasih državi tudi posojila, ki so se potem od davkov odbijala, za Marije Terezije pa čujemo, da je bila naklada na meso celo privatnikom dana v zakup.

V 15. stoletju so znašali normalni dohodki mesta okrog 300—400 mark; približno toliko tudi izdatki. Oboji so pozneje znatno porasli.

Mestni grb.

Za prvega Habsburžana si je mesto uredilo svoj grb, kakor nam je ohranjen na pečatnih odtiskih. Neki kovač je leta 1462 poklonil županu potrebno vsoto za nabavo (novega) pečatnika, ki tako - le izgleda:

V sredini pečata je pravokoten in spodaj zaokrožen ščit s tremi zvezdami, (dve zgoraj, ena spodaj), ta ščit je obdan od večjega, štirioglatega. Slednji je vložen v štirikrako zvezdo z zaokroženimi kraki. V notranjosti desnega, levega in spodnjega kraka se nahaja po en lev, v zgornjem, nekoliko bolj razširjenem pa je figura, oblečena s plaščem, dočim ji glavo s plapolajočimi lasmi obdaja svetniški sij. Figura drži trak z

napisom S. L. (Sanctus Laurentius). Okrog zvezde se čita napis: Sigillum Civitatis Cilie a. d. 1464. Že koncem naše dobe pa je grb skrčen na srednji ščit z zvezdami.

PREBIVALSTVO PO ŠTEVILU, RODU IN SLOJU.

Kakor v drugih mestih tako je tudi v Celju v vsej tej dobi radi vezanega in le polagoma napredujočega gospodarskega življenja prebivalstvo le počasi naraščalo: v štirih sto letih se je komaj podvojilo. Ko je prišlo pod Habsburžane ni imelo niti 1000 prebivalcev. Ob velikem požaru leta 1798. je bilo v mestu 192 hiš, kar da okrog 1400 prebivalcev. Leta 1834. je štel 207 hiš in 1511 prebivalcev, izmed teh je bilo 698 moških in 813 ženskih; na hišo je prišlo $7\frac{1}{2}$ prebivalcev; pri tem so seveda upoštevana zunaj obzidja ležeča predmestja (Vodno, Ljubljansko in Graško), ki so bila del občine. V primeru z drugimi južnoslovenskimi mesti je bilo Celje po številu prebivalstva šele tretje (Maribor je štel 4578 in Ptuj 1630 duš). Vse celjsko okrožje pa je štel v tem letu (1834) 202.405 prebivalcev, to je za četrtno več ko leta 1800. (tedaj 173.533 duš).

Mestno prebivalstvo je v največji meri izhajalo iz slovenske okolice, bilo pa je tudi precej nemških priseljencev iz raznih krajev bivše Avstrije, deloma celo iz Nemčije. Po letu 1600. so se naselili v mestu tudi nekateri italijanski priseljenci (rodbina Apostolis, Buseti, Bartholotti) in Čehi, oziroma Nemci s Češkega (Janeček, Markel, Geiger). — V krstni knjigi (ki je ohranjena samo izza leta 1618.) se navajajo prebivalci že večinoma po

priimkih, ali večkrat priimek manjka in za krstnim imenom sledi kar navedba poklica (v latinskem jeziku).

Posebnost celjskega prebivalstva tedanje dobe so tvorile številne plemiške rodbine. Najodličnejša izmed njih je bila rodbina grofov Thurn-Vallesassina, ki so (1580) od nadvojvode Karla II. kupili stranska poslopja dolnjega gradu in zgradili na istem mestu v baročnem slogu znamenito grofijo, katere viteško dvorano so okrasili s stropno

Grofija.

sliko velike umetniške vrednosti. Istočasno so kupili od nadvojvode tudi gosposčino Zbelovo pri Poljčanah in dobrih sto let pozneje dotlej deželno-stanovski Gornji Lanovž. Tega pa so

kmalu prodali rodu grofov Reisig. Drug odličen rod so bili grofje Gaissruck, ki so leta 1750. postali lastniki okrnjene celjske gosposčine in so med Žalcem in Petrovčami zgradili novo njeno središče, grad Novo Celje. Star celjski plemiški rod so bili Apfatrerni in tudi Schrottenbachi so imeli tu svojo posest: hišo, kjer je zdaj magistrat; leta 1649. so jo prodali grofu Groß-Villanuova iz Piemonta, lastniku Lemberga pri Dobrni. Sicer pa se navaja še preko dvajset rodov, ki so bivali ali v mestu ali v okrožju (nekaj imen na nagrobnih spomenikih v celjski župni cerkvi: Mavrišič pl. Maurisperm, Saurau, Wintershaimb z Wintersgrüna), vendar pa v okrožju samem ni bilo toliko plemstva kakor v ostalih delih štajerske dežele; tako je leta 1834. prišel na 803 prebivalce samo 1 plemič. Tudi uradništva in honoracijorov je bilo tu malo: na 311 prebivalcev samo 1 oseba.

Pretežna večina meščanov se je bavila z obrtjo in trgovino, v precejšnji meri tudi s poljedelstvom in živinorejo.

Zlasti v okolici je bilo mnogo ljudi, ki so pri meščanih in drugod že tedaj delali kot dni-narji; iz leta 1762. imamo celo ohranjeno poročilo o štrajku delavcev; mestni svet je moral uporabiti prisilna sredstva, da jih je primoral na delo za od njega malo prej (1757) določeno dnino.

Prebivalstvo se je kaj hitro menjavalo, le malo je bilo rodov, ki so se držali preko enega stoletja. Danes ni v Celju nikakih starejših rodbin, celo tistih, ki so se naselile v mestu v početku 19. stoletja, je že malo.

OBRT IN POČETKI INDUSTRIJE.

OBRTI

Cehovstvo.

Prva poročila o celjskih obrtnikih imamo že iz dobe grofov Celjanov, iz druge polovice 14. in iz 15. stoletja. Javljajo se tedaj zastopniki glavnih obrti: mesarji, sedlarji, kolarji, krojači.

Po izumrtju grofov Celjanov se je započeto mestno življenje zlasti v obrti intenzivneje razvijalo. Število njenih zastopnikov se je tako razmnožilo, da so nastali cehi, katerih pravila so ohranjena sicer skoraj izključno iz 18. stolet., vendar se opirajo na starejša potrdila in segajo gotovo v početke novega veka. Cehovska pravila regulirajo vse zadeve posameznih obrti, vendar tako, da je v slučaju potrebe občinski svet odločal v sporih, ki bi nastali med obrtni. Občinski svet je tudi gledal na to, da meščani-konzumenti niso bili izročeni prevelikemu oderustvu posameznih obrtnih strok.

Večina celjskih cehov ni obsegala samo mesta, ampak je segala tudi na ostalo območje celjske četrti; le stroke z maloštevilnimi zastopniki, so bile podrejene deželnemu cehu v Gradcu. V pravilih vseh cehov je videti njihov postanek iz bratovščine.

V 18. stoletju, pa se že številneje pojavljajo v vseh panogah zastopniki obrtnih strok, o katerih se ne da reči, da bi bile pod cehovsko kontrolo in cehovskim pritiskom. To je bilo v dobi, ko je jel nov liberalni gospodarski nazor razkrojevalno vplivati na v cehih organizirane obrti: cehovska pravila so jela postajati balast. Z druge strani pa je tudi državna oblast bolj in

bolj posegala v obrtno življenje, dokler ni cehov z uvedbo moderne zakonodaje popolnoma odpravila.

Cehovska pravila so si seveda v mnogočem slična in so podobna tistim v ostalih mestih. Dopolnjujejo jih med drugim zlasti poročila z občinskih sej.

Tu sledi pregled glavnih strok (obdelane so razmeroma neenakomerno, ker so obrtne pravice samo deloma ohranjene, ostali ohranjeni podatki pa so bolj pičli).

Pekovstvo.

Pekovske cehovske pravice starejšega datuma je potrdil cesar Leopold I. (1701) in za njim njegov sin cesar Jožef I. (1706), nato pa še cesarica Marija Terezija (1756).

V glavnem določajo:

Patron ceha je sv. Florijan. Na njegov god in v kvatrah se berejo maše, ki se jih morajo udeležiti vsi mojstri, pomočniki in učenci pod kaznijo 1 funta voska. Z zastavo sv. Florijana, (ki je še sedaj v župni cerkvi) se mojstri, pomočniki in učenci udeležujejo procesij na Telovo. Kdor bi ne prišel, plača 1 funt voska. Mlajši mojstri so podrejeni starejšim, zlasti cehovnemu mojstru, v vseh zadevah, ki se tičejo ceha. Sicer lahko zahteva vsak mojster sklicanje cehovne skupščine, ali pri tem mora plačati 30 krajcarjev (t. j. 1 predvojni dinar) in en vrč vina.

Za učence se smejo sprejemati samo dečki poštenih staršev (ne ciganov, konjedercev in krvnikov). Učna doba traja 3 do 4 leta. Ob vstopu mora dečko dati cehu 2 funta voska, vrhu tega tedaj in ob zaključku učne dobe južino mojstrom

in pomočnikom. Ako ga gospodar pošlje, mora iti učenec v mlin in pomagati mlinarju. Učenec (ali pomočnik), ki hoče postati (v Celju) mojster, mora vsaj eno leto služiti pri kakem tukajšnjem mojstru in biti reden, zvest in pošten.

Eno nemško miljo okrog mesta ne sme biti nobenega peka. Kmetje lahko prinašajo v mesto kruh samo ob sejmi in proščenjih. Ceh mora vedno skrbeti, da je v mestu vsaj šest mojstrov, da ne bi nastopilo pomanjkanje kruha.

Zato pa občinski svet ne more brez (cehovskega pristanka) podeliti občanstva nobenemu tujemu mojstru, le notranje avstrijska vlada v Gradcu in dvorna komora na Dunaju lahko to storita. Ali tak mojster plača v cehovsko blagajno 10 goldinariev, da vsem mojstrom kosilo in bratovščini sv. Florijana (ki je vodila cerkveno udejstvovanje pekovske obrti) 6 funtov voska. Ugodnosti uživajo sinovi tukajšnjih mojstrov in tisti, ki se poročijo s kako pekovsko vdovo ali hčerjo: ceh jih lahko oprosti celotne ali delne sprejemne pristojbine, vendar pa morajo dati bratovščini vosek (6 funtov) in mojstrom jelo. Mojstrov sin je poleg tega prost poskusnega leta.

(Marija Terezija je v svoji potrditvi še predstavila, da je treba mesec dni poskusnega dela pri kakem drugem mojstru, da se ceh lahko prepriča o sposobnosti bodočega mojstra).

Dečko, ki se je učil pri kakem neizučenem peku na kmetih, ne more biti kot pomočnik sprejet v ceh; vstopiti mora h kakemu mojstru in začeti na novo. Mojster, ki bi drugemu kvaril ali odvrčal pomočnike, učence ali posle, plača v cehovsko blagajno 5 goldinarjev. Mojster, pomočnik ali učenec, ki bi drugega zmerjal z besedo

»tat« in tega ne bi mogel dokazati, plača cehu 1 goldinar kazni, za psovko »lažnivec« pa petnajst krajcarjev ($\frac{1}{2}$ predvojnega dinarja). Kdor bi proti drugemu sovražno nastopil ali ga sicer žalil na časti, se izroči mestnemu ali deželnemu sodišču, ako ceh ne bi mogel razsoditi. Mojster, pomočnik in učenec, zaloten pri nenravnem dejanju, plača bratovščini 6 funtov voska in cehu 1 goldinar kazni. Kockanje je vsem mojstrom, pomočnikom in učencem prepovedano (kazen 5 funtov voska), ker iz tega nastajajo goljufije, prepiri in pretepi in se ruši sloga. Kdor bi se pregrešil proti Bogu, zagrešil tatvino, prešustvo ali kako drugo nečastno pregreho, temu se ustavi obrt. Za čestitega mojstra ali pomočnika se ne more smatrati, dokler se ne opraviči.

Noben pek ne sme drugemu prevzeti ali podražiti žita, ne v mestu ne zunaj njega. Prepovedano je podkupiti mlinarja ali povzročiti, da gre temu peku bolj na roko ko drugemu, mlin naj bo pekom na razpolago po vrsti, kakor pridejo z žitom. Samo tedaj, če voda zamrzne ali če pritišne velika suša, se lahko pek in mlinar svobodno pogodita. Tukajšnji mlinarji morajo tako pozimi ko poleti mleti najprej pekom, potem šele drugim meščanom. Kdor se proti temu pregreši da bratovščini sv. Florijana 9 funtov voska. V pondeljek ne sme pek pred 9. uro dopoldne prodajati svežega peciva, najprej mora biti prodano staro. Prav tako se v nedeljo ne sme prodajati pecivo, ki ni bilo pečeno v soboto po 3. uri zjutraj. Kdor proti temu postopa, plača 1 funt voska. Razen običajne tedenske plače lahko mojster daje pomočnikom tudi pijačo po svoji volji.

Po mojstrovi smrti lahko vdova vodi podjetje s poštenimi pomočniki in učenci, dokler se zopet ne omoži. Pri nakupu žita v mestu imajo peki prvenstveno pravico, da imajo lahko kruh vedno na razpolago.

Mestni svet je s posebnim sklepom leta 1700. določil, da morajo peki najprej pokupiti žito pri špitalu sv. Elizabete, izvirajoče iz desetine in kolekture, nato šele od meščanov. Za Marije Terezije je vicedomu pripadalo pravo regulirati nakup žita. Po urbarju gosposčine Novo Celje (1751) so peki, ki so kupovali žito zunaj mesta, morali najprej kupiti žito gosposčine same, in sicer po cenah, vladajočih v mestu, nato šele so ga smeli kupovati pri njenih kmetih.

V mestu razen pekov nihče ni smel peči kruha za prodajo, le revnim ženam (vdovam) je bilo to dovoljeno. Kdor se je proti temu pregrešil, tistemu so pecivo zaplenili in ga razdelili med ubožce v špitalu.

Spričo življenjske važnosti obrti in spričo bede, ki je često tlačila prebivalstvo, je občinski svet nadziral prodajo kruha in često maksimiral tudi ceno. Včasih je bilo treba uporabljati tudi kazni. Tako so ženske postavljali na sramotilni steber, ki se je nahajal poleg prodajnega prostora, moške pa so z vzprožno desko gledalcem v zasmeh metali v Savinjo in jih potem lovili iz hladne kopeli. V drugi polovici 18. stoletja (1771) pa te kazni že ni bilo več: na Glavnem trgu se je tedaj nahajala železna kletka, v katero so zapirali peke, ki so pekli premajhne hlebce.

Podoben je bil položaj mesarjev. Pekovskim
slične starodavne privilegije je potrdila Marija Te-
rezija leta 1770.

Glasom teh privilegijev mora imeti mesarski ceh
zastavo z drogom in sveče, s katerimi predmeti
se mora udeleževati procesij na Telovo. K tem
procesijam morajo prihajati vsi mojstri in hlapci
(pomočniki) iz vse Celjske četrti; kdor bi neopra-
vičeno izostal, se kaznuje z dvema funtoma voska.

V cerkvi sv. Daniela mora imeti čestita bra-
tovščina viseč svetilnik s šestimi svečami, ki jih
mora zažigati ob svetih časih; na Telovo mora
dati opraviti mašo pri oltarju sv. Trojice, prav
tako tudi vsake kvatre, in sicer za rajne člane.
Duhovniku se plača vsakokrat po 15 krajcarjev.
Vsak mojster in hlapec mora iti pri tem k daro-
vanju. Kdor tega ne bi storil, ali kdor bi neopra-
vičeno izostal od službe božje, tisti se vsakokrat
kaznuje z dvema funtoma voska.

Sveče in vse, kar je potrebno za službo božjo,
preskrbi bratovščina iz skupne blagajne (škrinje).

Ceh mora imeti čeden mrtvaški prt in šest
zaprtih svetilk, da bi kakega umrlega člana lahko
vsi člani, mojstri, hlapci in učenci, spoštljivo po-
kopali. Za rabo prta se plača iz zapuščine po-
kojnega 1 goldinar v škrinjo. Umrle morajo nositi
člani ceha. Slično velja za najbližje umrle sorod-
nike, očeta, mater, brata, pri čemer se stroški
za kondukt plačajo iz škrinje. V upravljanju cer-
kvenih in mrtvaških predmetov se mojstri vrstijo
leto za letom.

Ako zboli mojster, hlapec, učenec, morata po
odredbi cehovnega mojstra bedeti pri bolniku

vedno po dva člana. Mojster, ki se ne bi pokoril, plača 2 funta, hlapec in učenec pa $\frac{1}{2}$ funta voska kazni.

Mojstra, ki bi se neprimerno, nečednostno in nespoštljivo vedel, ki bi zapravljajl v škodo svoje lastne in svojih otrok prehrane, ki vse leto ne bi šel k obhajilu po katoliškem obredu, ki ne bi pridno poslušal božje besede, naj cehovni mojster prvič posvari, drugič kaznuje z enim do dvema funtoma voska, tretjič pa naj zadevo javi pristojni oblasti (t. j. občinskemu svetu).

Vsak pomočnik, ki predloži cehu svoj krstni list, ki se prijavi v kvatrah in je zadovoljujočega vedenja, se mora proti navadni pristojbini proglasiti za sposobnega za mojstra.

Za mojstra pa sme biti sprejet samo tisti, ki je potoval. Ako še ni oženjen, mora biti meščan, ako je tujec, plača v blagajno 12 goldinarjev, ako je mojstrov sin, samo 6 goldinarjev.

Ako umrje mojster, lahko vodi vdova obrt z dvema hlapcema, ne sme pa imeti učencev. Poleg tega pa niti mojster niti vdova ne sme dati mesnice drugemu mojstru v najem, še manj seveda hlapcu, lahko pa prevzame najemništvo ves ceh. Ob pričetku in zaključku učenja plača učenec v blagajno po 5 goldinarjev, poleg tega znaša vpisnina še 32 goldinarjev 15 krajcarjev. Ko se učenec izuči, dobi od mojstra primerno obleko.

Poslej sme imeti mojster samo dva hlapca in enega učenca.

Mojster lahko svojega sina osvobodi s pristankom ceha, ki pa se je prepričal o njegovi sposobnosti.

Hlapec, ki odhaja, se mora z gospodarjem denarno poravnati, sicer plača 4 funte voska.

Ako bi hlapec ali učenec, ki na kmetih kupuje živino, svojega gospodarja ogoljufal, ga naj oblast primerno kaznuje.

Nestrokovnjake v Celju in distriktu naj ceh javi oblasti, ki bo pomogla.

O božiču, veliki noči in binkoštih mesnice ne smejo biti odprte, proti kazni 4 funtov voska.

Hlapec ali učenec, ki izostane več noči iz mojstrove hiše, plača v blagajno 2 funta voska.

Izučeni hlapec, ki gre na deželo sekat, ne da bi plačal pristojbino, se javi oblasti.

Pri nakupu ne sme mojster ne sam ne po svojih ljudeh kvariti posla drugemu mojstru, kazen 5 funtov voska.

Oproščenje učencev se mora vršiti pri seji, sicer ne velja.

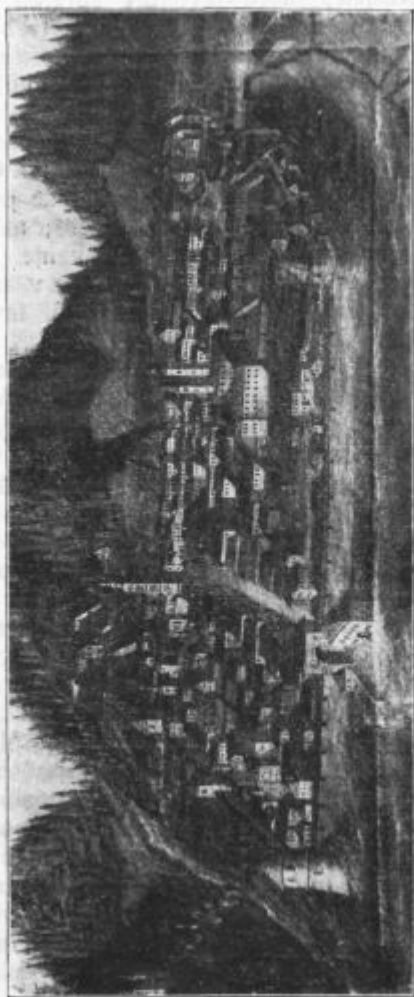
Drugemu mojstru je prepovedano grajati svojega mojstra, pomočnika, učenca; kazen 4 funti voska.

Vsako drugo leto se v poslednjih kvatrah izvolijo 4 redni in zapriseženi cehovni mojstri, dva iz mesta, dva iz okrožja, ki vodijo potem cehovne posle, proti kazni 2 funtov voska. Pri izvolitvi mora biti magistratni komisar, prav tako kakor pri sejah ceha, sicer so sklepi neveljavni.

En ključ od skrinje hrani najstarejši, drugega najmlajši cehovni mojster; kdor odide po poslu, mora izročiti ključe komu drugemu (kazen 4 funti voska), skrinja se sme odpreti samo v navzočnosti komisarja, ki mora biti tudi pri pregledu računov.

Cehovni mojster, ki pred potekom dveh let izroči ključe in odloži čast, se občutno kaznuje.

Najstarejši cehovni mojster po dveh letih položi račun pred cehom in komisarjem. Ako je

Celje okrog leta 1700.

drugič izvoljen, mora izvolitev sprejeti (kazen 2 funta voska), tretjič pa mu tega ni treba; ako pa jo sprejme, mu služi to v posebno čast.

Ko se učenec po treh letih izuči, vplača za vpis v cehovno knjigo 1 funt voska; mojster ga mora oprostiti pri seji (»pred odprto škrinjo«). Za učni list s cehovskim pečatom plača 1 tolar. Oprosti ga lahko samo mojster, pri katerem se je izučil, izvzemši, da je bil pri drugem 1 leto; ako učenec tega ne mara, naj gre na potovanje. Ako ni drugih učencev, se lahko vzamejo v uk tudi podložniki, ne da bi to prestali biti, izvzemši, ako se odkupijo.

Učenca, ki je mojstru pobegnil, ne sme noben drug mojster sprejeti. Ako mojster umrje pred izučitvijo, tedaj se učenec izuči pri najbližjem mojstru, ki nima učenca.

Noben mojster ne sme drugemu odvracati uslužbenca (kazen 4 funti voska).

Bolnega in potrebnega mojstra, hlapca, učenca podpira ceh iz svoje blagajne; ako pa ozdravi, mora podporo, kakor se spodobi, vrniti.

Mojster, hlapec ali učenec, ki je napravil kaj nečastnega, ogoljufal poštene ljudi in pobegnil, se izključi, ako ga deželnoknežja oblast ni slučajno pomilostila.

Mojstri na deželi in v mestu morajo plačevati letno za cerkvena opravila 24 krajcarjev, sicer ne smejo imeti učencev; tudi kdor hoče postati mojster, mora poprej vplačati vse članske zaostanke.

Ako v obrtni zadevi nastane spor med mojstri in pomočniki, pomirijo spor najstarejši mojstri, ako ne gre, pa mestni sodnik v prvi in vicedom v drugi instanci. Kdor je pozvan k seji na zaslišanje mora priti, sicer se kaznuje.

V bodoče morajo vsi hlapci plačevati četrtletno v svojo skrinjo po 3 krajcarje, prav toliko, plača hlapec, ki postane mojster, ali učenec, ki postane hlapec. Iz tega se daje pomoč potujočim in bolnim hlapcem. En ključ od te škrinje ima eden izmed mojstrov, drugega pa najstarejši hlapec (iz mesta).

Vse gosposke in jurisdikcije vsega celjskega okroga in distrikta naj javijo celjskemu mesarskemu cehu, koliko mojstrov lahko v trgu ali v okolišu jurisdikcije obstoja. Ti naj se priključijo celjskemu cehu. Ostali pa morajo prestatiti klati, sicer jim vsak mojster lahko odvzame zaklano živino. Tudi imajo mojstri prvenstveno nakupno pravico na vseh javnih sejmih in na kmetih.

Končno se prizna cehu ves dosedanji teritorij in se naj v njem se nahajajoči mesarji ali priključijo ali odpravijo. Zemljiške gosposke morajo pri tem cehu na vso moč pomagati dejanski, sicer lahko slednji prosi pri okrožnem uradu za vojaško izvršitev.

Glede cen je imel mestni svet z mesarji morda še več opravka ko s peki. V vseh zapisnikih občinskega sveta (počenši z letom 1693.) je polno sledov o tem. Tako je leta 1720. določil občinski svet, da se sme funt govedine in teletine prodajati po 10 penězov, funt ovčetine pa po 9. Kdor bi se ne pokoril, se zapre. Ceh je protestiral in v sledečem letu se je cena funtu zvišala za 1 penez. Ponavljale so se istočasno tudi pritožbe o slabem mesu. Mesarji so morali zalagati meščane tudi z lojem za sveče, ki se jih je tedaj mnogo rabilo. Prav tako so z lojem zalagali milarje.

Take in slične pritožbe so se vrstile brez konca in kraja. Za Marije Terezije so mesarji

celo grozili, da bodo prestali klati. Tedaj je moral poseči v zadevo okrožni urad in je ukazal postaviti dva sramotilna stolpa za mesarje: enega pri Ljubljanskih in enega pri Kapucinarskih vratih. Stvar se je vendar poravnala, ali s povišanjem cene (govedina in teletina po 4 $\frac{1}{2}$ krajcarja ovčetina po 11 penězov). Tedaj je mestni kirurg dobil nalogo, da proti plačilu 1 goldinarja za vsak slučaj zaklano živino pregleduje.

Usnjarstvo in strojarstvo.

Celjsko usnjarstvo je bilo zelo razvito. Usnjarški privilegiji so bili izdani leta 1649. in potrjeni leta 1706. po cesarju Jožefu I. Določajo sledeče:

Patron ceha je sv. Nikolaj. Na njegov god se vrši v župni cerkvi peta služba božja, ki se je udeleže vsi mojstri in hlapci (pomočniki) iz Celja in drugih krajev, ki pripadajo cehu; prav tako ob kvatrnih nedeljah. Vsakokrat naj gori šest sveč in med mašo naj gredo navzoči okoli oltarja. Kdor bi se proti temu pregrešil, da 2 funta voska.

Ako težko zboli mojster ali hlapec, ki spada k bratovščini, tedaj morata po odredbi cehovnega mojstra ponoči vedno bedeti pri njem dva mojstra ali hlapca. Ako umrje brat ali sestra te bratovščine (sv. Nikolaja), tedaj ga nosi (oziroma jo nosi) h grobu osem najmlajših mojstrov s šestimi lučmi in posebnim platnom na nosilkah.

Kdor bi se branil, da 1 funt voska. Vsak mojster se mora udeležiti pogreba.

Na Miklavževo se polaga račun in voli cehovni mojster. Lahko se voli ponovno. Med sejo mora na njegovo povelje vsakdo molčati. Kdor dolži drugega laži ali česa drugega, naj pride s tem na dan, da se krivec kaznuje. Kdor bi se

kazni odtegnil, se izključi iz obrti. Noben mojster ne sme omalovaževati dela drugega ali se zanj potegovati. Nihče ne sme drugemu jemati služinčadi, ne z izboljšavanjem tedenske plače in ne z drugimi sredstvi, proti kazni 3 funtov voska. Ako mojster ne bi mogel priti k določeni seji, se mora pri cehovnem mojstru opravičiti. Vsak mojster in hlapec mora vsake kvatre dati v blagajno 13 penězov. K seji ne sme nihče prinašati nožev ali orožja. Kdor je nedostojen v besedah ali delu, se kaznuje z voskom ali denarjem.

Ako kak usnjarski hlapec v mestu Celju, v Laškem, Žalcu, Braslovčah, Šoštanju, Velenju, Lembergu, Vojniku, Št. Juriju, Pilštanju ali Planini hoče postati mojster, tedaj se mora javiti po poslednjem sprejetem mojstru ceha in delati dve leti pri kakem mojstru. Noben pomočnik ne more postati mojster, ako se tri leta ni redno učil. Predložiti je treba rojstni in učni list, tri predelane, z lastnimi sredstvi kupljene volovske in kravje kože, vrhu tega mora predelati še pet kozjih, telečjih in ovčjih kož. Ko postane nato mojster, mora dati v blagajno dva in za mojstrski obed deset goldinarjev.

Učenci se sprejemajo ob kvatrah, biti morajo sinovi poštenih staršev; učna doba je triletna. Učenci morajo biti pokorni mojstrom in hlapcem, pridni in brezhibnega vedenja. Po treh letih mojster učenca osvobodi v cehu, pri čemer daruje slednji 1 funt voska; za učni list, ki ga izstavi ceh, plača 1 goldinar.

Ako pobegne učenec med učno dobo, ga ne sme sprejeti noben mojster, izvzet je samo mojster, od katerega je pobegnil. V prvih dveh letih mora mojster dati učencu dva predpasnika, dve hodni sraj-

ci, suknen jopič in dovolj čevljev; v tretjem letu to odpade, ker dobi učenec od napitnine vsak tretji penez. Učenec ne sme igrati, grdo govoriti in delati, mora biti bogaboječ in imeti mora pred očmi mojstrovo korist.

Nestrokovnjaki in mojstri od drugod lahko v mestu prodajo blago samo, kadar je redni sejem. Kdor bi prodajal ob tržnih dneh ali sicer, izgubi blago; polovico ga dobi občinski svet in polovico ceh. Samo usnjarji smejo prodajati kakršnekoli izrezke, čevljarji pa ne; usnjarji morajo kupiti velike in male kože od čevljarjev po dnevni ceni. Usnjarji ne smejo barvati usnja, to bi bilo sramotno za obrt, to smejo delati samo čevljarji, ki so vpisani v ceh. Hlapec ne sme iti na potovanje štirinajst dni pred veliko nočjo, binkoštni, božičem ali navadnim sejmom. Ako izostane od dela brez tehtnega vzroka, pol leta tu ne dobi dela. Tedenska plača pomočnika je 15, z odbitkom (za blagajno) 14 krajcarjev.

Skrinjo čuva cehovni mojster, ključke imata dva mojstra. Ako gre cehovni mojster na potovanje, mora skrinjo izročiti drugemu.

Ako sprejme mojster pomočnika za 14 dni pa mu ne da dela, ga mora vseeno plačati; ako pomočnik ne zdrži 14 dni, ga mojstru ni treba plačati. Hlapcem je dolžnost, dečke, ki so oproščeni, seznaniti z navadami obrti, to je, kako naj se vedejo v cerkvi, na suhem in na vodi, v mestih in trgih, pri obedih in na potovanju. Usnjarji ne smejo izvrševati obrti na kmetih, preseliti se morajo v mesta in trge in se vpisati v ceh. Kdor pa kljub temu dela na kmetih, se odvzame vse usnje s kožami vred in se v enakih delih razdeli med oblastvo in obrt.

Nezakonske hčere naj nihče ne poroča. Ženin mora dati hlapcem, ki se njemu na čast udeleže svatbe, en par čevljev. Noben hlapec in učenec ne sme služiti delj ko 14 dni pri mojstru, ki mu je dokazana nepoštenost. Nihče iz te obrti naj namenoma ne ubija ali poškoduje psov, mačk ali sličnih živali in s krvnikom in podobnimi moškimi in ženskami naj ne občuje.

Nakup kože mora biti vedno prost; kdor izpodrine drugega ali ga nadplača pri mesarju ali kmetu, se kaznuje. Mesarji ne smejo prodajati kože prekupčevalcem, ampak naravnost usnjarem. Cena blagu naj bo kolikor mogoče stalna, da si ga tudi ubogi lahko kupi.

Ako potrebuje vdova hlapca, naj se obrne na cehovnega mojstra, ki naj ji preskrbi spretnega hlapca. Ceh ima pravo sprejemanja novih članov.

Poleg usnjarjev so bili v mestu tudi njim zelo sorodni strojarji in predelovalci usnja. Vsi ti so sklenili posebno obrtno unijo (1751), katere pravila je potrdila Marija Terezija leta 1753. Za osnovo jim služijo starejša pravila (usnjarska iz leta 1706., strojarska in predelovalska iz l. 1713.). Določbe:

Zastava je skupna. Učenci naj se izučijo obeh obrti in pomočniki naj delajo tu in tam. Pri sprejemu med mojstre imajo tuzemci prednost.

Versko udejstvovanje slično ko po usnjarskih privilegijih iz leta 1706. Vsak mojster pa mora svoje hlapce, učence in služinčad pridno pošiljati v cerkev, k maši in pridigi. Pa da ne opuščajo spovedi o praznikih, zlasti v velikonočni dobi. Mojster in njegova žena morata dajati dober vzgled. Ako učenec ne more predložiti krstnega

lista ali kake druge legitimacije, tedaj naj prikelje poroka in vloži naj 12 goldinarjev, ki zapadejo mojstru, ako bi se dečko slabo obnašal. Kmetški dečko naj se preizkuša dva do štiri tedne. Ako bi bil dečko tekom svoje triletne učne dobe zaloten pri nečistovanju, igri ali drugih nepoštenih dejanjih, naj se kaznuje pred vsem cehom in v navzočnosti odrejenega komisarja ter naj se izroči drugemu mojstru, kjer mora služiti tudi že odsluženo dobo. Učenec ima pravo na par čevljev in klobuk ter na pet kož za obleko. Za proglašanje svobodnim mora dati 1 funt voska. Ako se da hlapec najeti za štirinajst dni in prej izstopi, mu mojster nič ne dolguje. Za pol leta mu plača 12 penězov.

Krajevno območje unije sovпада s tistim, navedenim v privilegijih iz leta 1706.. Unija je pri volji, sprejeti v svoje območje tudi druge kraje. Mojstri te unije pa k drugemu cehu ne smejo pristopiti. O sprejemu novih mojstrov in ustanovitvi novih delavnic veljajo pravila usnjarskih privilegijev. Ako se omoži mojstrova vdova ali hčerka, mora vložiti v skrinjo 2 goldinarja. Ako najame mojster pomočnika na 14 dni, pa mu dela ne da, tedaj ga mora plačati (24 krajcarjev). Noben mojster naj ne uporablja službenikov, ki se obrti niso redno učili. Le ako ne bi bilo nobenega pomočnika, naj pomagajo pri delu. Na sejmski dan in ob drugih prilikah je prepovedano pred hišo loviti kmete in jim blago ponujati. Kazen proti temu 1 tolar. Nihče od te obrti naj ne spravlja ali ne pomaga spravljam poginulega živinčeta od hiše.

Samo ob sobotah se lahko nakupuje na kmetih. Previsoke plače pomočnikov so prepovedane.

Preplačevanje in predkupovanje je prav tako kakor preкупčevanje po meščanih, kmetih, čevljarjih, jermenarjih, sedlarjih in torbičarjih strogo prepovedano. Gospodarji, ki koljejo za dom, morajo prodajati kože naravnost usnjarjem. Izven ceha ne sme nihče predelavati sirove kože v usnje. Plača naj bo povsod enaka.

Vsi v uniji združeni usnjarji, predelovalci usnja in strojarji imajo (po privilegiju iz leta 1713.) pravo razrezavanja usnja, čevljarji pa morajo kupovati kože, velike in male, od uniranih mojstrov (ako sodni proces, ki se vrši v Celju med usnjarskimi in čevljarskimi mojstri, drugače ne odloči). Vsak iz uniranih celjskih mojstrov lahko (po patentu 1751) prodaja usnje na kmetih kadarkoli, tujci pa samo o praznikih.

Pri vsaki skupščini unirane obrti mora biti prisoten od občinskega sveta določen komisar. Po laganje računov se vrši v navzočnosti komisarja in dveh hlapcev.

Po vseh cerkvenih slavnostih morajo priti mojstri in hlapci k skrinji in vložiti po 1 penaz; kdor bi ne mogel priti, naj pošlje denar po hlapcu ali učencu. Pri teh skupščinah mora vsak, ki bi vedel za kak prestopok proti božji časti ali proti tem cehovskim pravilom, to javiti, da se tožitelj in obtoženec lahko pogovorita, da ne bi bilo razporov v obrti. Ako bi se prepiri med mojstri ter med njimi in pomočniki ne mogli izravnati v skupščini, tedaj naj se predložijo sodniku in občinskemu svetu, nakar sledi eventualno še nadaljnja instančna pot.

Nestrokovnjaki naj se tako v mestu kakor na kmetih s strogostjo preganjajo. Pojedine in pijanke se zabranjujejo, denar za nje naj gre v bla-

gajno. Tja morajo tudi vse kazni. Za bolne mojstre je treba skrbeti in predpisana je udeležba na pogrebu (kakor v privilegijih Jožefa I.).

Usnjarske delavnice so bile izprva manjšega obsega, ali koncem 18. stoletja in pozneje se javljajo tudi večje (tako Jeretinova).

Čevljarstvo.

Čevljarški privilegiji, slični usnjarskim, izvirajo iz istega leta (1649); niso pa ohranjeni. Med čevljarji in usnjariji so bili večni spori; večinoma so se pritoževali čevljarji radi slabe kakovosti usnja, nepravilnega rezanja in nepriemernih cen. — V osemnajstem stoletju je bilo v mestu že toliko čevljarjev, da so se nekateri izselili, in omejilo se je sprejemanje novih mojstrov.

Tkalstvo.

Tkalska obrt je bila tedaj zelo važna in razširjena. Pravice celjskega tkalskega ceha so iz leta 1729. (opremljene so s potrdilom mestnega sveta in njega velikim pečatom iz leta 1465.).

Glavne določbe:

Vsak mojster mora biti katoliške vere. Vsake kvatre se mora brati maša za žive in umrle člane ceha in v ta namen mora plačati vsak mojster 18 in vsak hlapec 6 krajcarjev. Kdor hoče biti sprejet kot učenec, mora privedi dva poroka in plačati 2 goldinarja. Za proglasitev izučenim se plačata prav tako 2 goldinarja in da

se 1 funt voska. Kdor hoče postati mojster, mora plačati 11 goldinarjev in dati 1 funt voska. Kdor poroči vdovo po mojstru, ali je sam mojstrov sin, mora žrtvovati samo 6 goldinarjev in 1 funt voska. Kdor hoče predložiti cehovnemu zboru tožbo, mora prej vplačati 15 krajcarjev. Število mojstrov v mestu naj ne presega štiri. Dva mojstra naj vedno odločata v zadevah obrti po običaju in navadi; njuna odločitev je trdna in neizpremenljiva. Oba morata o božiču odstopiti, vendar se zopet lahko izvolita. Od maš in cerkvenih sprevodov, ki jih napoveduje najmlajši mojster, ne sme brez važnega vzroka izostati noben mojster. Kdor hoče postati mojster v mestu ali v mestnem okolišu, se mora najprej osvoboditi podložništva in to avtentično dokazati, potem mora vsaj pol leta delati pri kakem mojstru in poročiti kako vdovo ali kako hčer v mestu. Neizučeni tkalec se sicer lahko vdinja pri cehu, ali delati sme samo pri mojstru zunaj mesta. Plača se ne sme zviševati, razen če je preja zelo tanka. Prav tako ni dovoljeno, pridobivati si delo z zniževanjem cene, tudi ne prigovarjati si delavce in jih jemati drugim. Ako bi zbolel mojstru hlapec, tedaj mu mora najmlajši mojster prepustiti svojega. Ako se zaloti neizučeni tkalec pri delu v mestu, tedaj se mu mora blago takoj odvzeti in po mestnem sodniku tako razdeliti, da pripadata njemu in prestopivšemu dve tretjini, cehu pa ena; vendar pa ne sme biti zaplenjena preja, ki je last meščana ali mestnega prebivalca.

Neizučeni so si sicer upali prav v bližino mesta; tako so morali tkalci protestirati, ker so delali celo na Gornjem Lanovžu (okrog 1771.).

Ohranjeni so zopet privilegiji barvarjev, ki pa niso imeli lastnega ceha, ampak so bili združeni v štajerskem vsedeželskem cehu. Poslednja potrditev je iz dobe Marije Terezije (1746.); sklicuje se na prejšnjo potrditev za Karla VI. (1722.).

Pravila so prikrojena za celjske razmere. Določajo:

V cerkvi sv. Daniela se mora nahajati cehovska zastava. Obvezna je udeležba pri procesiji na Telovo, prav tako pri cehovski maši istega dne. Zato se seveda daje določena nagrada (3 penezi za duhovnika, 4 penezi za cerkev, 1 penez za meščanski špital); razen tega se vsako leto dajeta za cerkev iz blagajne še po 2 peneza. Obvezna je udeležba pri pogrebu člana.

Ako zboli član ceha, dobi v slučaju potrebe iz blagajne podporo, ki jo mora, ako ozdravi, vrniti.

Po cerkveni slavnosti na Telovo mora priti vsak mojster (iz mesta in okolice) k cehovnemu mojstru na skupščino. Opravičba je mogoča; ako je ni, se plača kazen dveh tolarjev in dveh funtov voska. Na skupščini se postopa po običaju in vsako tretje leto se voli četrtinski mojster, ki ga potrdi osrednje vodstvo v Gradcu.

Neizučenim je delo prepovedano, tako v mestu kakor v trgih in na kmetih. Določeno je zasledovanje oblasti.

Kdor hoče postati mojster, mora po svoji izučitvi potovati tri leta (oziroma dve leti, ako je mojstrov sin), služiti mora vsaj leto dni pri celjskemu mojstru, napraviti mojstrsko delo, ki ga pregleda tudi občinski komisar (mojstrov sin je

dela oproščen), dati dobro južino s pijačo, oziroma vplačati v blagajno pet renskih goldinarjev in dva funta voska, poleg tega pa mora odriniti še šest krajcarjev vpisnine.

Učna doba traja tri leta. Učenec se sprejema pri skupščini, dokazati mora častno poreklo in imeti dva poštena moža za poroka. Ako neopravičeno zapusti mojstra, ga ne sme nihče sprejeti v uk in poroka plačata 30 goldinarjev v blagajno. Oprostitev se vrši pred skupščino. Mojster da učencu obleko (ali na njegovo željo 6 renskih goldinarjev), učenec pa plača južino in da za blagajno 1 funt voska — ob njegovem sprejemu v uk stori to mojster. Ako umrje mojster predčasno, naj se izuči pri pomočniku, ki vodi delo za vdovo. Ako vdova obrt opusti, mu zapriseženi mojstri določijo novega mojstra- učitelja. Poskusna doba pred pravim sprejemom v uk ne sme trajati nad štirinajst dni.

Vsak mojster mora delati na svojem stalnem mestu, in ne po hišah. Noben mojster ne sme delati z dninarji, ni z drugimi neizučeni ljudmi. Ne sme pa tudi noben pomočnik delati pri nepoštenem mojstru nad štirinajst dni.

Manjše spore med mojstri in pomočniki poravnava skupščina, večje oblastvo (t. j. občinski svet, vsaj v prvi instanci).

Mojster ali pomočnik, okrivljen umora, požiga, zakonolomstva itd., mora prestat delati, dokler se zadeva ne razčisti.

Mojster, ki kupuje v kraju, kjer so drugi mojstri, orodje in usnje, se kaznuje (2 tolarja in funt voska). Mojster in pomočnik, ki pri sestanku nima predpasnika, plača 1 funt voska. Ako pri pijači namenoma polije vino, se kaznuje mojster

s pol goldinarja in pomočnik s tedensko plačo. Kdor drugemu delo prevzame, plača dva tolarja kazni. Sme se jemati samo predpisano plačilo (n. pr. od starega platna, ki je črno barvano in se napravi belo, 6 penězov, od črnega predpasnika, ki se pobeli in je pet do šest laktov dolg, 12 krajcarjev itd.).

Pri seji ne sme biti oborožen ne mojster ne pomočnik in nihče ne sme govoriti grde besede, ako ima kaj proti komu drugemu, mora to lepo iznesti. Mojster ali pomočnik, ki bi igral, ko se vrši seja, se kaznuje (1 funt voska).

Mojster in pomočnik, ki bi z očetom ali z materjo nedostojno ravnal, se kaznuje z enim funtom voska ali po velikosti zločina.

Kdor z besedo ali dejanjem napade drugega na skupščini, plača kazen. Klobučarji v Celju ne smejo barvati na škodo barvarjev.

Ako prosi pomočnik za prenočišče, mu ga mora mojster gostoljubno dati; če ne more, naj ga proti plačilu preskrbi pri drugem gospodarju (gostilničarju) ali mojstru.

Pomočnik, ki dobi dopust, ne sme delati pri drugem mojstru takoj, ko ga nastopi (kazen: dvo-tedenski zaslužek), pač pa po štirinajstih dneh.

Manjše spore, ki ne nastanejo pri skupščini, lahko poravna sam cehovni mojster.

Mojster ali pomočnik, ki skliče skupščino, plača dva vrča vina.

Izven skupščine ne sme biti mojster in pomočnik kaznovan z več ko enim goldinarjem. Težji spori se sploh poravnavajo samo v skupščini.

Kdor ve o drugem kaj nepoštenega, tega ne sme zamolčati (kazen: mojster — 1 tolar; pomočnik — pol tolarja).

Na dveh mestih nihče ne sme imeti delavnice (kazen: 2 tolarja).

Nihče ne sme trgovcev na ta način odvrčati od drugih mojstrov, da jim dela na korist (kazen: 3 tolarji).

Mojster, ki se hoče preseliti v drug kraj dežele, mora dobiti od ceha odhodnico, enako noben mojster ne sme biti sprejet brez odhodnice.

Kdor se ne bi pokoril tem pravilom ter bi jim kljuboval ali se zaničljivo o njih izražal, tisti naj se po starem običaju kaznuje tako, da se drgne preko mize.

Krojaštvo.

Krojaški ceh je seveda imel več članov. (Okrog leta 1770.) čujemo, da ni hotel dovoliti, da bi imel mojster več ko tri pomočnike. Ako je vdova hotela po moževi smrti delo nadaljevati, in sicer z enim pomočnikom, je morala plačati 150 goldinarjev.

Iz osemnajstega stoletja, ko so poročila bolj pogosta, slišimo tudi o obrtnikih drugih sličnih strok. Tako o *izdelovalcih pletenin in nogavic (1721)*; na njihovo pritožbo je mestni svet odločil, da smejo po hišah prodajati samo kramarji, ki so mojstri. Potem o *izdelovalcih odej* (leta 1778. je bil v mestu eden) in o *vrvarjih*; do leta 1721. je bil v mestu samo en mojster, poslej dva; tedaj je poseben cesarski patent prepovedal voznikom prodajo konoplje.

Klobučarska pravila za mesto in vso četrt so iz dobe cesarja Ferdinanda III. (1645); potrdil jih je Karel VI. (1718); ohranjena so nam pa v lepem izvodu s potrditvijo Marije Terezije (31. oktobra 1750.).

V osem in dvajsetih odstavkih določajo v glavnem sledeče:

Patron je sv. Mihael, v župni cerkvi ima zastavo; tam se na njegov praznik obhaja maša. Vsake kvatre mora biti maša za umrle člane. Procesije na Telovo se morajo udeležiti vsi mojstri iz mesta in četrti (kazen: 4 funti voska).

Vsak pomočnik mora dati vsake štiri tedne po 4 peneze v blagajno in ko nastopi službo, ako še v tem mestu ni nikdar delal, 1 groš. Iz tega se daje pripomoč bolnim in potrebnim mojstrom in pomočnikom ter se oskrbujejo pogrebi.

Ako pomočnik nekaj dni v tednu ne dela in potem hiti, da bi dobil vse tedensko plačilo, tedaj naj da mojster delo od ceha pregledati in ako je slabo, dobi od pomočnika odškodnino.

Mladi mojstri morajo starejšim, zlasti cehovnemu mojstru, izkazovati potrebno spoštovanje. Število mojstrov: Celje — sedem; Slovenjgradec — trije; Slovenja Bistrica — trije, Konjice — dva; Ljubno — dva; Laško in Žalec — po eden. To število se lahko spremeni samo z deželnoknežjo privolitvijo.

Kdor hoče postati mojster, mora biti štiri leta pomočnik, nato naj se javi pri celjskem cehu, ki mu naloži, kaj naj v sledečem letu napravi. Vsako četrletje mora priti k skupščini in plačati

enotedenski zaslužek. Pri mojstru se mora to leto dobro vesti. Ko mu ceh naroči delati mojstrska dela, vplača 10 goldinarjev. O sv. Mihaelu mora dati bratovščini sv. Mihaela 6 funtov voska.

Mojstrska dela: klobučevinaste nogavice, do pasa segajoče, in pet različnih, na določen način izvršenih klobukov. Ako delo ni spoznano za zadovoljujoče, mora še eno leto na potovanje, nakar mu pri ponovnem izvrševanju mojstrskih del ceh poslednji dve lahko odpusti. Mojstrovemu sinu je treba narediti samo nekatera izmed teh del, pač pa mora vplačati 10 goldinarjev. Tudi mojster iz drugega kraja, ki se hoče naseliti v Celju in četrti, mora delati mojstrska dela, da se ne bi tu nabralo nesposobnih mojstrov. Trgovci in kramarji ne smejo prodajati klobukov razen ob sejmi in na proščenjih; po hišah pa se sploh ne smejo prodajati, v obeh slučajih preti konfiskacija; na sejmi in proščenjih imajo starejši domači mojstri svoje stojnice spredaj, mlajši izmed njih ter tuji mojstri pa zadaj.

Ko vzame mojster dečka v uk, plača 1 goldinar, dečko pa 15 krajcarjev; enako ob izučitvi. Tedaj lahko mojster da dečku obleko, ako sodi, da je to s svojim vedenjem zaslužil.

Mojster, ki da pomočniku dopust, ga mora čakati četrto leto. — Za prestop se plača bratovšč. sv. Mihaela 9 funtov voska. Prav toliko plača, kdor izobesi na stojnici klobuk z vrvico. Potujoč pomočnik naj gre najprej v zavetišče, nato mu dva službujoča pomočnika (vedno se po dva in dva vrstita) preskrbita delo.

Kockanje se kaznuje (9 funtov olja ali voska sv. Mihaelu). Kdor se zaloti pri prešuštvovanju in nečastnem dejanju, da bratovšč. sv. Mihaela 13 fun-

tov olja in še 1 goldinar v blagajno. Zmerjanje, obdolževanje, laganje in tatvina se kaznuje (eventualno tudi po oblasti).

Za klobuk dobi pomočnik 4 krajcarje.

Vdova lahko vodi obrt po moževi smrti. Noben mojster ne sme drugemu jemati služinčadi.

Zločini imajo za prvo posledico takojšnjo ustavitev obrata, ki traja do končne razsodbe po oblasti.

Ko se vsake štiri tedne zbero pomočniki v cehovskem prostoru radi oddaje pristojbin in poravnave sporov, morata vedno biti prisotna dva mojstra. Kdor ne plača dolgov, ga ceh ovira pri delu.

Mojster, ki se ne pokorava cehu, plača 10 goldinarjev. Vsakdo ga pod kaznijo mora naznaniti.

Mizarstvo, ključavničarstvo, ostrogarstvo, urarstvo in puškarstvo.

Mizarjem, ključavničarjem, ostrogarjem, urarjem in puškarjem je dal cehovske pravice Karel VI., potrdila in dopolnila jih je Marija Terezija (1756), pri čemer je vključila v ceh tudi mojstre v Brežicah in Slovenjgradcu.

Glavne določbe:

Maše se vršijo; ob kvatrah za umrle, na Telovo in pa na praznik sv. Maksimilijana, ki je patron. Obvezna je udeležba pri procesiji na Telovo.

Učenci se sprejemajo in osvobojajo vedno ob kvatrah pri seji. Vsakokrat se morajo vplačati po 4 goldinarji, ne za »žretje in pijančevanje, ampak v korist obrti«. Za sprejem in oprostitev v kakem drugem času se plača 15 krajcarjev več. Učno pismo stane 2 goldinarja.

Kdor hoče postati mojster, se mora javiti pri cehu, delati pol leta pri mojstru v mestu, predložiti učno pismo in mojstrsko delo, plačati 5 goldinarjev cehu in 1 goldinar 30 krajcarjev za mojstrovski pozdrav, sv. Maksimilijanu 3 goldinarje in mesto mojstrskega obeda 10 goldinarjev. Na novo sprejeti podeželski mojstri plačajo sv. Maksimilijanu 1 goldinar 30 krajcarjev, 5 goldinarjev mojstrskega denarja in za obed 1 goldinar. Nobeno krajevno oblastvo nima prava, sprejeti koga kot mojstra, dokler ni sprejet v obrt in ne izvrši svojih obveznosti. S tem naj se preprečuje delo neizkušenih ljudi. Vsaka vdova lahko vrši obrt s pomočniki, dokler se zopet ne poroči ali ne proda obrti. Tako imenovana pomočniška pečenka, to je obed, ki ga daje novi mojster svojim tovarišem, se odpravlja. Na deželi in v mestu naj ostane obstoječe število mojstrov; pomnoži jih lahko samo deželna oblast (reprezentacija in kamera). Pod kaznijo je prepovedano, posegati kakemu mojstru v delo, ga pravarjati, njegovo delo omalovaževati ali grajati. Noben kipar, izdelovalec orgel, sedlar, steklar, sodar, mizar, mlinar ali sličen obrtnik ne sme izvrševati dela, ki bi ga imel vršiti ta ceh, niti za svojo lastno hišo ne. Prepovedano je posneti v vosek vložen ključ. Noben mojster ne sme drugega zmerjati ali psovati.

Cehovno skrinjo mora odpirati najmlajši izmed mojstrov. Vsak mojster mora priti na skupščino ob določeni uri. Pred odprto skrinjo se mora izvoliti sposoben cehovni mojster, kateremu morata vedno prinašati ključ tista dva mojstra, ki sta ga čuvala, dočim je bila skrinja sama shranjena pri občinskem svetu.

Vsakdo naj vloži ob kvatrah 6 in vsak podeželski mojster na Telovo 24 krajcarjev v skrinjo.

Vsi neizučeni v celi celjski četrti se morajo zapreti in njih blago zapleniti. Dovoljeni so samo na Zavrču, na Borlu, pri Sv. Barbari, na Ptujski gori in Sv. Janezu na Dravskem polju. Prav tako so izvzeti mizarji, ključavničarji, ostrogarji, urarji in puškarji, ki služijo na graščinah v livreji. Samo v cehu vpisani podeželski mojstri smejo prodajati po hišah, neizučeni samo na sejmovske dni; vendar tudi prvi ne smejo zvijačno dobivati dela in ne smejo ga tajno v mestu izvrševati.

Pojedine in pijanke so pod kaznijo prepovedane. Na kakršenkoli način pridobljeni denar se sme uporabiti samo cehu v korist in mora se točno obračunati. Vse skupščine obrti se morajo vršiti v navzočnosti komisarja, odrejenega po magistratu. Ako se kaznuje pomočnik, tedaj gre polovica kazni v mojstrovsko in polovica v pomočniško skrinjo.

Končno se povdarja, da so se pridružili celjskim mizarjem, ključavničarjem, ostrogarjem, urarjem in puškarjem pod nekimi pogoji mizarji in ključavničarji iz Slovenjgradca, Sv. Janeza, Ribnice, Vuzenice, Šoštanja in Velenja. — Te pravice naj obstajajo, »dokler člani ceha vztrajajo v rimsko-katoliški veri in pri obljubljeni pravi službi božji«.

Pušcarska obrt je bila v Celju že izza 15. stoletja; urar je pa bil do l. 1777. eden, in sicer za velike ure; tedaj je magistrat sprejel še drugega za male ure, dočim je tretjega odklonil.

Zidarstvo, kamenoseštvo in tesarstvo.

V 18. stoletju se v mestu tuji mojstri niso smeli zaposlovati, da bi domači več zaslužili. —

Nekoliko prej je bilo (po predlogu notranjeavstrijske vlade iz leta 1729.) določeno, da se morajo učenci tri leta učiti.

Kovaštvo in kotlarstvo.

Njihove privilegije je potrdil cesar Leopold I. 26. avgusta 1671. (prvi listini zgoreli o priliki požara, ostanek je vidiran po mestnem svetu leta 1672. in zopet 1814.).

Glavne določbe:

Protivljenje mojstrov cehovnim ukazom se kaznuje z odvzemanjem pomočnikov za 14 dni. Prepovedano je, otvarjati nove delavnice, tudi mojstrom, ki izhajajo od starih. Mojstri, ki bi se ne udeležili službe božje na praznik patrona Evlogija ali procesije na Telovo, plačajo dva, pomočniki (hlapci) enega in učenci pol funta voska. Za dosego mojstrstva, za pravico udeleževati se sejmov in za poroko je potreben izkaz o učni dobi in mojstrsko delo. Pri kovaču je za mojstrsko delo potrebno: brezhibno mora podkovati konja kakega gospoda ali mestnega sodnika; pri tem mora plačati za vsak vzkrivljen žebelj en funt voska; nadalje mora napraviti košno omrežje za okno na golo oko, potem še vinogradno motiko, pri kateri mora biti uhelj tako skovan, »da se na njem ne vidi nikak znoj«. Po preizkušnji in potrditvi mojstrskega dela sledi mojstrski obed. Mojstrov sin je obeda oproščen in kdor poroči mojstrovo hčerko, plača samo mojstrovsko južino. Kdor si ne upa napraviti mojstrsko delo, se more odkupiti z 20 goldinarji, 6 funti voska, 1 posodo

vina za skupščino in 13 krajcarji za pisarja; kdor ne plača, tistemu se lahko obrt odvzame.

Ob sprejemu učenca se je treba prepričati o njegovem poreklu. Za sprejem se plača 5 goldinarjev in dasta 2 funta voska, učna doba je triletna. Prav toliko mora učenec plačati, ko se oprasča, šele nato dobi učno pismo in učno obleko. Mojstrov sin se lahko že v zibeli proglasi za oproščenega; ako mu umrje oče, ga mora obrt sama vzgojiti. Tudi vdova lahko obrt nadaljuje; čim pa poroči drugega obrtnika, jo mora opustiti. Mojstri na deželi, ki vplačujejo v blagajno letnih 6 krajcarjev in 2 peneza, se morajo dogovoriti z mestnimi mojstri o izvrševanju obrti. Kovaški hlapec z dežele, ki hoče postati mojster v mestu, mora plačati 20 goldinarjev ali pa narediti mojstrsko delo.

Neizučeni, ki delajo na deželi po hišah, se morajo naznaniti. Štiri milje okrog mesta velja za vse kovače prisilno vplačevanje; kdor se mu ne pokori, velja za nestrokovnjaka; pomočniki se mu odjemljejo in kaznuje se.

Kolar ne sme niti z lastnim železom okovati voza, razen, če zahteva to posestnik voza.

Podkovski kovači gosposčin in kmetov smejo delati samo za nje in ne smejo imeti nikakih pomočnikov. Slabo blago je strogo zabranjeno. Prepire rešuje obrt, ako ne uspe, magistrat.

Ako odpusti mojster pomočnika brez vzroka, mora plačati vso tedensko plačo. Pomočnik, ki velja za nekorektnega, ne more biti sprejet drugje brez volje poslednjega mojstra. Na potovanju v mesto došle pomočnike sprejema vodja zavetišča. Prepovedano je odvracati pomočnika, ga svojevolsko najemati ali sprejemati več ko dva,

razen v slučaju, če so vsi mojstri preskrbljeni. Hlapec lahko odpove službo na 14 dni in se zopet lahko poteguje za službo, ki mu jo mojster odpove. Napitnina se ne sme sprejemati, razen v določenih slučajih.

V mestih in trgih je nenaseljenim mojstrom zabranjeno, prodajati kovaško blago na tedenskih sejnih; tako blago se zaplenja. Ključavničarjem in kovačem za kovanje orodja ni dovoljeno, opravljati stavbna dela, strankam prigovarjati, da izroče delo drugemu mojstru, preden je bil prvi plačan, prevzemati delo po nižji ceni ali določati ceno podkvam z ozirom na stan stranke.

Za »pol okovani« voz stane okovanje z novim železom 30, za popolnoma okovanega 40 goldinarjev.

Ako kak mojster hoče, da se skliče sestanek ceha v njegovo korist v sredo, nedeljo ali praznik, preden se lokal odpre, plača 37 krajcarjev takse; treba je dati tudi za pijačo.

Kotlarstvo in slične stroke.

Izmed drugih zastopnikov kovinske obrti so bili v mestu *kotlarji*. Tako je (okrog 1771) postal mojster Franc Kubic, potem ko je napravil mojstrsko delo v navzočnosti dveh občinskih svetnikov ter je vplačal odgovarjajoč denarni znesek. Nekdo drugi (Martin Hupauer) se zopet javlja kot *izdelovalec pil*. Prav tako čujemo o *izdelovalcih cinastih posod* (1721). Bilo jih je pa mnogo, in sicer Lahov. Domači obrtniki so se po doktorju Morocuttiju proti njim pritožili pri magistratu, ki je sklenil, da se naj pokličejo pošteni mojstri iz Gradca. Italijani naj čimprej odidejo, ali dokler so

tu, naj imajo pri sodišču (t. j. magistratu) položenih po 25 goldinarjev.

Topilnica z livalnico topov.

Značilna je *pojava topilnice z livalnico topov*, ki jo je Ferdinand I. vsaj začasno uredil v Celju. Leta 1522. je poslal sem svojega višjega strelnega mojstra Ulrika Leysserja in puškarskega mojstra Ivana Duringa z nalogo, da bi tu ulivala topove. Glavar in vicedom Kaspar Herbst je moral preskrbeti potreben denar in rudo — tudi stari topovi so se prelivali; kmetje pa so opravljali vozno tlako. Po prvem poizkusu ulivanja je bilo preizkusno streljanje pred novim glavarjem in vicedomom Ahacem Lindeškim, ki pa je slabo izpadlo, vendar se je ulivanje še nekaj časa nadaljevalo.

Zvonarstvo.

Enako značilen za pomen mesta je pojav *zvonarjev*. Najprej je gojil to obrt rod Boset (Buset, Buzetti), ki je bil očitno laškega porekla; tako se javlja Nikolaj Boset nekako v dobi 1670—1705. Pozneje so bili zvonarji v Celju Schneiderji, med njimi Konrad Schneider (1717); in končno ob sklonu 18. in v prvi polovici 19. stoletja patricijsko bogati in širokopotezni Steinmetzi (med njimi Ivan), ki so imeli svojo zvonarno na Jožefovem griču.

Lončarstvo.

Pravice njihovemu cehu so bile prvič izdane za Ferdinanda II. (1605), nato pa potrjene za Fer-

dinanda III. (1649) in za Marije Terezije (1746)., ohranjene so s poslednjo potrditvijo.

V devet in petdesetih odstavkih določajo v glavnem sledeče:

Obvezna je udeležba pri procesiji na Telovo, prav tako na praznik sv. Nikolaja, ko so bila ta pravila podpisana, in o sv. Florijanu, ko se bere maša za rajne; ta dva dni morajo iti mojstri in pomočniki k darovanju. Preklinjanje je prepovedano.

V Celju in v okrožju treh milj ne sme biti nobenega lončarja, ki ne bi bil mojster. Za dosEGO mojstrstva je potrebna triletna učna doba, dvoletno potovanje in izvršitev predpisanih mojstrskih del; pri tem mora kandidat po svojem premoženju dati zmeren obed, napraviti pa mora tudi za sodnika šestdeset kosov kuhinjske posode, dati ubožcem v špitalu vsakemu po 4 penenze, v blagajno bratovščine 4 funte voska in mojstrom 2 funta penezov in 4 funte voska.

Mojstrov sin, ki hoče postati mojster, napravi samo mojstrsko delo in da južino. Ako se vdova poroči s pomočnikom, ki ni mojstrov sin, mora plačati ta toliko, kakor ostali nemeščani, ki hočejo postati mojstri.

Vsak mojster mora vsake kvatre vplačati v v bratovščino 1 funt penezov.

V Celju in okolici ne sme biti več mojstrov, nego jih je od nekdanj; nove delavnice se smejo odvarjati samo z deželno knežjim dovoljenjem.

Noben mojster ne sme imeti več ko enega učenca, ki se mora tri leta učiti. Učenci se sprejemajo in osvobojujejo pri skupščini, pri čemer vplačata mojster in učenec vsakokrat skupno 1 tolar.

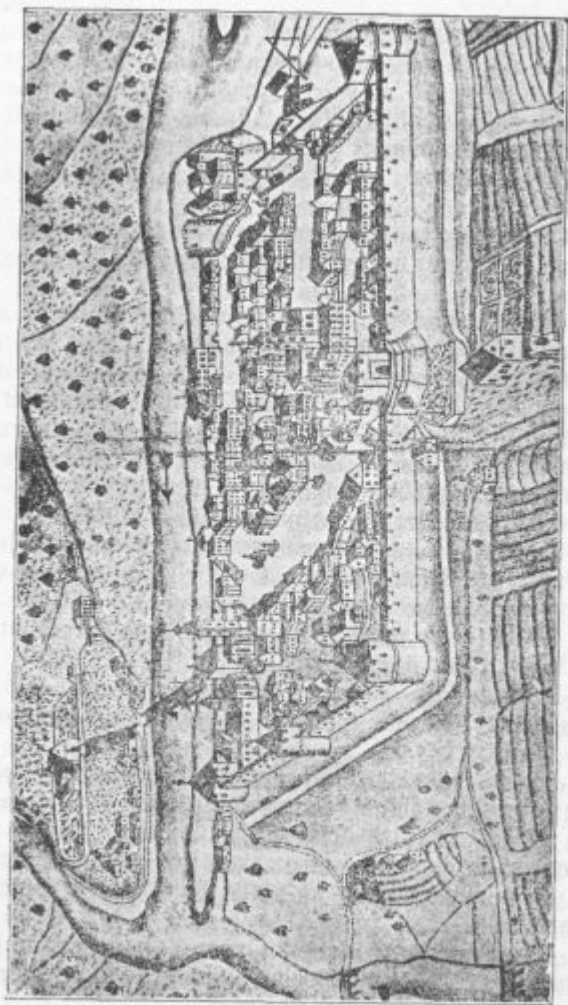
Ob zapovedanih praznikih se ne sme delati. Javno se prodaja samo ob treh tedenskih tržnih dneh, ako ni tedaj praznik Marije ali kakega apostola. Enako tudi ob sejmi in proščenjih, pri čemer ima najstarejši mojster prvo stojnico, za njim slede domači in potem tuji mojstri.

Delo, ki ga lahko izvrši domači mojster, ne sme biti izročeno tujemu. Nestrokovnjakom in kramarjem noben mojster ne sme prodajati blaga. Na sejmi sme mojster prodajati blago samo ali sam ali po svojih ljudeh. V Celju in tri milje na okrog se ne sme prodajati po hišah. Noben mojster ne sme drugega ovirati, da bi si nabavil boljše orodje. Ne sme mu jemati dela. Dveh hlapcev (pomočnikov) ne sme imeti, ako bi kdo drug enega izmed njiju potreboval. Kdor zapusti ženo, mora prestat z obrtjo, dokler se k njej ne povrne. Noben mojster ne sme drugemu odvrčati hlapcev. Prepovedano je, vzeti tajno odtisk modela drugega mojstra.

Pomočnik mora delati od pete zjutraj do sedme zvečer in zasluži na teden 24 krajcarjev; ako dela akordno, dobi n. pr. od 100 gladkih loncev 5 krajcarjev, od velikega lonca z dvema ročajema 1 penez itd.. Ako dela akordno, dobi tedensko za vino 18 penezov.

Ako dela na zapovedani praznik in ako ne zasluži tedensko polovice običajne plače, mu mojster lahko plačilo odtegne.

Pri prvih štirinajstih dneh službe plača pomočnik v bratovščino 4 krajcarje, sicer pa tedensko po 1 penez. Ta denar gre v skrinjo, ki ima dve ključavnici; od ene ima ključ en starejši, od druge en mlajši pomočnik.

Celje okrog leta 1750.

V bolezni se iz blagajne podpira tako hlapec kakor mojster. Ako ozdravi, mora denar vračati.

Pomočniki ne smejo igrati za denar, ne mojstri ne pomočniki se ne smejo opijati. Hlapec ne sme nečistvovati z mojstrovo deklo. Pri vinu ne sme ne mojster ne hlapec dati piti navadni dekli.

K cehovnemu mojstru se ne sme hoditi z orožjem.

Cehovnega mojstra volijo mojstri in pomočniki. Tajno ne sme noben hlapec zapustiti svojega mojstra.

Prepire med mojstri in pomočniki poravnava cehovni mojster, na čigar poziv se mora javiti vsakdo; spori obrtnega značaja pa spadajo pred skupščino. Mojster ni dolžan iskati pomočnika, s katerim ima spor, drugje v deželi, slednji mora namreč pred celjski ceh, oziroma pred sodišče, ako je spor takega značaja. O tem, kar se govori pri skupščinah, se mora držati tajnost.

Tudi spori, ki nastanejo v okolišu, se morajo obravnavati pred skupščino v Celju, v kolikor v kraju samem ne pride do izmirjenja.

Člana ceha morajo na smrtni poti spremljati vsi mojstri in pomočniki.

Mojster ali hlapec, ki povzroči sklicanje skupščine, mora plačati cehovnemu mojstru 15 krajcarjev.

Slično kakor pri drugih obrtih so se tudi po teh pravilih nalagale istovrstne kazni v slučaju, da so jih poedini člani kršili, in sicer bodisi v denarju, bodisi v funtih voska; pač pa se določa, da se v slučaju, ako se ne bi dobil vosek, plača bratovščini za 1 funt 20 krajcarjev.

V poslednjem odstavku se pravi, da se mojstru, ki bi ključoval cehovskim pravilom, ovira

delo hlapcev, hlapca pa mora ovirati mojster, izvzemši, da-li ne pride sicer med dotičnikom in cehom do sporazuma. V slučaju pritožbe odloča občinsko sodišče.

Iz občinskih zapisnikov izvemo, da so lončarji budno pazili na svoja prava. Tako so n. pr. dali leta 1710. v Polulah razbili posodo, ki so jo podložniki graščine Zalog kupili od laških podložnikov. Pritožba oškodovanih na občinski svet je ostala brez uspeha.

Steklarstvo.

V početku 19. stoletja je bila že v Celju zastopana tudi steklarska obrt. Tako se Ignacij Novak navaja kot lastnik »tovarne za steklo« (v tridesetih letih). Manjši obrat je imel Ivan Heckel, ki je leta 1821. podedoval obrt po svojih starših (leto dni poprej si je kupil hišo) ter je moral biti odličen steklar in graver. — Dočim je (v tridesetih letih) plačeval Novak 4 goldinarje 30 krajcarjev obrtnega davka, je znašal isti pri Hecklu samo 30 krajcarjev (pri obeh poleg drugih vrst).

Opekarstvo.

Opeko je mesto že davno žgalo v lastni rezi. Mestna opekarna se je nahajala za Golovcem (približno na mestu sedanje Celjske opekarne). Mestni svet je sprejemal v službo opekarje pod točno določenimi pogoji. Tako se je leta 1721. v službo stopivši Jakob Hermb obvezal, da bo naenkrat nažgal 1400 kosov zidne opeke, 1000 kosov po en goldinar, 8000 kosov strešne opeke, 1000 po dva goldinarja, 100 votlih opek, kos po dva peneza, in tlakovne opeke, po 3 peneze kos. V sledečem letu (1722) je bila sklenjena

pogodba z opekarjem Jelenom, ki naj bi naenkrat vložil 1300 zidnih, 8000 strešnih in 100 votlih opek za skupno vsoto 18 goldinarjev; ako se bo posebno odlikoval, dobi povrh še en goldinar in pol vedra vina.

Sto let pozneje (1831) je bila v Celju že velika privatna opekarna Blaža Koželja, drugo pa je imel Jurij Steinmetz (pri Arji vasi).

Dimnikarstvo.

74 NIM V mestu z deloma stisnjenimi hišami in lesenimi strehami je bilo čiščenje dimnikov posebno važno. V 18. stoletju nastopajo kot dimnikarji — Italijani. Tako je po smrti Jožefa Bianchija njegova vdova prodala dimnikarsko obrt Jakobu Mellariju, ki se je v mestu naselil, bil od magistrata potrjen in je dobil od njega ukaz, da mora vedno imeti po enega pomočnika v mestu. Strankam je bilo zabičano, da morajo dajati dimnike snažiti, sicer da bodo zaprte v stolpu.

Pivovarništvo.

Že sredi 18. stoletja se javlja kot pivovarnik Franc Jožef Ainschütz; pozneje se je vdova lečetarja in medicarja Schifferla potegovala za obrt; mestni svet je izjavil, naj si prej pridobi izučenega pivovarnika. Ob sklonu stoletja je bil pivovarnar (že omenjeni) zvonar Ivan Steinmetz in tudi gostilničar Fischer se je bavil s tem poslom. Steinmetzova pivovarna je bila na prostoru sedanje mestne elektrarne (prejšnjega hotela »Pri kroni«), druga pa tam, kjer je zdaj hotel Hubertus v Gosposki ulici.

Milarstvo, lecetarstvo, medicinarstvo.

Eden izmed Steinmetzovih bratov je bil milar, imela pa je ta obrt v mestu še več zastopnikov. V tem času srečujemo tudi lecetarje in medicinarje.

Gostilničarstvo.

Osnovo celjskemu gostilničarstvu tvori odredba cesarja Friderika III. (1461), ki pravi, da naj se odpravijo vse gostilne v vaseh okrog Celja in v Savinjski dolini, češ, da njih obstoj nasprotuje stanovskim pravilom in so mesta in trgi oškodovani, ker da se trgovci rajši ustavljajo v kmečkih gostilnah ko v mestnih, saj dobe tam lahko vino za žito (1 lonec vina 3 lonci žita); dopolnilo tvori odlok iz leta 1478., ki določa, da ne sme biti nobene gostilne eno miljo okrog Celja.

Leta 1762. je bilo v mestu že 9 gostiln in 6 »hotelov«. Najznamenitejši med njimi je bil hotel »Pri zlatem angelu«. Malo pozneje (1780) se javlja gostilna »Pri zvezdi«. V tem času je tudi opat Sumpichler trgoval z vinom, radi česar ga je občinski svet posvaril, češ, da ga bo javil njegovemu predstojniku, goriškemu nadškofu. — Vedro vina je stalo tedaj 24 krajcarjev (obleka 3 goldinarje).

V prvi polovici 19. stoletja se javlja hotel »Pri slonu« (1831), malo pozneje gostilna »Pri belem volu« (1837) in za njo gostilna »Pri solncu« (1838).

Malo pozneje (1847) se nam poroča o hotelu »Pri zamorcu«, čigar lastnik (Jurij Balant-Walland) pravi, da je od domačinov in tujcev dobro obiskovan.

Manjša gostilna se je nahajala na sedanjem Dečkovem trgu (»Na nasutini«) in v Graškem predmestju (Jeretin).

V tem času je imelo Celje že svojo kavarno z biljardom. Z dovoljenjem deželne vlade jo je leta 1825. otvoril Karel Endres, ki je nekaj let pozneje (1831) dobil v Celju občinsko pravico.

Izdelovanje orgel.

Značilnost za Celje 18. in prvih desetletij 19. stoletja je bilo izdelovanje orgel. Prvi je v Celju izvrševal to obrt rod Janečkov, ki so bili, po imenu sodeč, gotovo češkega rodu. Prvi izmed njih, Franc Janeček (javlja se izza leta 1721.) ni delal samo za bližnjo okolico, ampak n. pr. tudi za Zagreb. Njemu je sledil Ivan Janeček. Začetkom 19. stoletja je gradil v Celiu orgle Václav Markel, ki je bil gotovo tudi iz Češke, za njim pa Tirolec Alojzij Hörbiger, slednjega delo so orgle v celjski župni cerkvi (izgotovljene l. 1842.).

Knjigarništvo, knjigovezništvo in tiskarništvo.

O knjigarništvu, knjigovezništvu in tiskarstvu imamo prva poročila iz zadnjih desetletij 18. stoletja; ker je bila potreba še prilično majhna, zato izkazujejo te panoge obrti kaj skromne početke. Pravih knjigarn pravzaprav še ni bilo. V osemdesetih letih 18. stoletja so se prodajale knjige le izjemoma — pri drugih trgovcih; isto se je godilo še v prvih desetletjih sledečega stoletja. Tudi znani Franc Jožef Jenko se navaja enkrat kot meščan in knjigotržec drugič pa kot meščanski trgovec in knjigovez (oboje leta 1785.).

Leta 1826. je dobil knjigotrško dovoljenje Karel Renz pl. Renzenburg, ki ga je očitvidno izvajal le kratko dobo.

Poleg posameznih navadnih trgovcev so se bavili s prodajanjem knjig knjigovezi. Na tem polju so si pridobili veliko veljavo začetkom 19. stoletja iz Teple na Češkem došli Geigerji.

Prvi Geiger, Matija, se javlja leta 1816. Drugi Geiger, Jožef, bivši narednik, je bil v Celju hišni posestnik in knjigovez; kot tak je dobil leta 1826. občinsko pravico. Pozneje je opustil knjigovezništvo in postal prvi stalni celjski knjigo-tržec.

Za prvega celjskega tiskarja velja Korošec Franc Anton Schütz, ki nastopa leta 1788. kot faktor neke ljubljanske tiskarne, tri leta pozneje (1791) pa kot samostojen tiskar. Leta 1792. je odšel v Ptuj, odkoder se je pozneje preselil v Maribor. Leta 1788 je dobil tiskarniško pravico (že omenjeni) Franc Jožef Jenko, sicer zelo ugleden celjski meščan; trikrat (1788, 1790—1791) je bil mestni župan). Jenkov tiskarniški naslednik je bil Sebastijan Kaiser, ki se je leta 1799. poročil s Terezijo Novak. Ko je leta 1804. umrl kot »meščanski okrožni tiskar«, je prevzela »okrožno tiskarno« njegova vdova sama. Ta se je leta 1810. znova poročila, in sicer s »tiskarjem« Jožefom Bacho de Deser, sinom trgovca iz Trsta in po rodbinski tradiciji izhajajočim iz Slovaške (morda iz Madžarske) in imajočim za prednike švabske naseljence. Jožef Bacho je dobil leta 1837. občinsko pravico v Celju in je bil tedaj še okrožni tiskar. Kmalu nato mu je moral slediti Janez Krstnik Jeretin, sin usnjarja Valentina Jeretina, čigar ded Mihael je bil čevljar na Babnem v celj-

ski okolici. Janez Krstnik Jeretin je bil dotlej barvar in hišni ter zemljiški posestnik; radi zaslug za mestno gospodarstvo mu je mestni svet podelil častno meščanstvo (1833). Bil je sila delaven tudi kot igralec na začasnem odru. Tiskarno (s hišo na Glavnem trgu št. 4) je kupil in je pridno tiskal. Umrl je leta 1854. in tiskarniško delo sta nadaljevala njegova dva sinova, Julij († 1855) in Edvard († 1881).

Med prvimi nemškimi tiski sta knjigi Kalchbergova drama »Grofje Celjski« (1791) in Keplerjeva »Kritična razmotrivanja« (1792).

Slovenskih celjskih tiskov je lepo število. Naj navedem nekatere: Prennerjevo Dobro opominjanje za bolnike (1787), Zelenkovo Slov. gramatiko (1791), Pavličeve Hvale pesmi (1804). Historijo o sveti Genovefi (1818), Jakominijeve Molitve pobožnega kristjana (1820), Verdinekov Vsakdanji kruh, Liste in evangelije (1822), Ješenakove Bukve za pomoč in prid kmetom (1821), Jakominijevo Sveto mašo (1823), Juvančičevo Premišljevanje in molitev (1828), Musijev Navod za nedeljske šole, 2. izdajo (1832), Hauber-Stojanov Ključek zlat nebeških vrat (1844), Slomškovega Angela molitve (1846), in njegovo Sveto opravilo (1846), Stojanov Dušni raj (1844). Mnogo knjig je založil J. Geiger, ki se je izjemoma posluževal tudi celjskih tiskarn, nekaj pa tudi tiskarnar in nekaj avtorji. — Sicer pa je celjska tiskarna imela mnogo posla z natiskovanjem uradnih listin.

Industrija in rudarstvo v mestni okolici.

V prospeli mestu je bil gotovo tudi razvoj industrije in rudarstva v ožji in širši okolici mesta. Ta početek sega v zadnja l. 18. stoletja. V Trbovljah

so začeli kopati premog leta 1804. Odkrila sta ga dva potujoča rudarja, ki sta obvestila o tem odvetnika Maurerja iz Dunajskega Novega mesta. Ker pa se delo ni rentiralo, so ga opustili do leta 1823., ko so zopet po malem začeli kopati, zlasti, ker se je sledečega leta (1824) ustanovila v Trbovljah steklarna, ali v pravi tek je prišlo delo šele, ko se je jela graditi železnica (1847). Sosedni hrastniški rudnik datira iz srede tridesetih let, dočim je zagorski za eno leto starejši od trboveljskega (iz leta 1803., ko je nastala v kraju tudi steklarna). V istem okolišu se nahajajoči rudnik Brezno (zdaj Hudajama, na severni strani Golškega hriba) je celo iz leta 1801.

Neposredno v celjski okolici se je v Libojah do leta 1794. nahajala tovarna za galun, ki se je tedaj spremenila v steklaro; v bližini (Liboje-Zabukovica) so začeli kopati premog leta 1799., in dvajset let pozneje (1819) so obratovanje razširili.

V Pečovniku in v Štorah so začeli kopati premog leta 1819.

TRGOVINA IN PROMET.

Trgovina.

Osnovo celjski trgovini tvorijo privilegiji, s katerimi se podeljujejo tržni dnevi (sobota, od leta 1847. tudi sredo) in razni sejmi (navadni v postu, na dan sv. Daniela, sv. Uršule, sv. Andreja, živinski na dan sv. Filipa, sv. Lovrenca in sv. Andreja), končno pa zlasti privilegij cesarja Fride-

rika III. iz leta 1478., s katerim se daje mestu skladiščna pravica in uvaja v njega korist cestna prisilnost.

Privilegij določa :

Blago, ki se vozi ali goni skozi Celje, mora tu ostati preko noči, izvzemši žito, vino in sol, katero spravljajo tovarniki, ki s tem trgujejo ter se na ta način preživljajo, ali če se to blago vozi za lastno potrebo. Da bi bilo to skladiščno pravo čim donosnejše, v ta namen naj celjski meščani nadzorujejo ceste okoli Celja in blago, ki se zaloti na nepravih cestah, v svojo korist zaplenjajo. Ta cesarjeva določba je bila obnovljena leta 1511.

Kmalu nato (1543) je postalo Celje središče za trgovino z morsko soljo, ki se je po določbi iz tega leta smela prodajati samo do črte Šoštanj, Velenje, Konjice, Zbelovo, Studenice, Makole, Ptujška gora, Št. Vid, Ptuj, onostran se je prodajala kamena sol iz Salzkammerguta. V Celju se je vsa sol, preden se je razdelila v razprodajo, vskladiščila in plačalo se je sodniku za državno-knežjo komoro po 24 krajcarjev od tovara. Celjski gozdar je s svojimi gozdnimi hlapci nadzoroval demarkacijsko črto. Tihotapljenje je pa kmalu prestalo mikati, ker so cene izenačili.

Poleg trgovine z živili je prihajala posebno do veljave trgovina z manufakturnim blagom. Že v prvih desetletjih 18. stoletja je vlada obljubila posebno zaščito manufakturstom, ki bi se hoteli v mestu naseliti.

V zaščito celjske trgovine so pa služile tudi nekatere specijalne odredbe, tako sta bila prepovedana solna sejma v Žalcu in Braslovčah

(1771) in živinski na praznik sv. Janeza Nepomuka na Teharjih (1775), ker je bil na isti dan sejem v Vojniku, kjer se je mitnica nahajala v zakupu Celjanov.

V korist trgovcem je bilo prepovedano, prodajati karkoli pred mestnimi vrati.

Leta 1670. je cesar na prošnjo občinskega sveta odločil, da razen zapriseženih meščanov nihče v četrtek ne sme trgovati. — Vendar pa so jim povzročali znatno škodo kramarji. Tako se leta 1772. specerijski trgovci pritožujejo proti Kranjcem (Kočevcem), ki da prodajajo sladkor, kavo, barve, galun, rosoljo, tujezemsko vino, dišave in južno sadje po nižji ceni. Mestni svet je bil seveda na strani trgovcev, tudi c. kr. »komercijski kongres«, prepovedal je kramarenje, ali tudi trgovci so morali cene znižati.

Cene.

Cene blaga izkazujejo sledeči primeri:

Na sklonu 15. stoletja je stal: 1 funt govejega mesa 1 do 2 krajcarja (od 4 do 8 penezov), 1 seženj drv 1 marko (= 240 penezov); 1 funt sveč 4 do 6 krajcarjev, stanovanje z dvema sobama in kuhinjo s pritiklinami 6 do 10 mark.

V letih (draginje) 1780—1782:

$\frac{1}{2}$ vagana pšenice 2 goldinarja (= 120 krajcarjev), rži 65 krajcarjev, ajde 48 krajcarjev, ovsa 24 krajcarjev, vedro vina 2 goldinarja 36 krajcarjev, čevlji 1 goldinar 30 krajcarjev, klobuk 57 krajcarjev, irhaste hlače 1 goldinar.

Leta 1805: vagan pšenice 6 goldinarjev, rži okrog 5 goldinarjev, ječmena okrog 3 goldinarje 40 krajcarjev, seženj drv okrog 4 goldinarje.

V sledečih letih je draginja silno narasla; tako je stal vagan pšenice povprečno okrog 9 goldinarjev (1808), 12 goldinarjev (1809), 9 goldinarjev (1810), 28 goldinarjev (1811); nato je cena zopet padla: 1 vagan pšenice okrog 6 goldinarjev (1812), 6 goldinarjev (1813); v sledečih letih pa se je gibala približno tako: 12 goldinarjev (1814), 24 goldinarjev (1815), 28 goldinarjev (1816), 25 goldinarjev (1817), 10 goldinarjev (1818), 25 goldinarjev (1819), 9 goldinarjev (1822), $6\frac{1}{2}$ goldinarja (1823—1824), 5 goldinarjev (1825—1826), $6\frac{1}{2}$ goldinarja (1827), $3\frac{1}{2}$ goldinarja (1828—1835), $2\frac{3}{4}$ goldinarja (1836—1838), $3\frac{1}{4}$ goldinarja (1839—1842), $5\frac{1}{2}$ goldinarja (1847).

Promet—ceste.

Trgovina se je najbolj vršila na eni strani po glavni cesti Dunaj, Gradec, Maribor, Konjice, Vojnik, Celje, Vransko, Ljubljana; po drugi strani pa je šla iz Celja proti Sevnici in Zagrebu. Gori navedena listina (1478) pravi, da se mora ta glavni cesti dovrševati, dve drugi (1498, 1512) pa izrecno navajata, da je neprava cesta prvič tista, ki ljubljansko skrajšuje preko Nove cerkve, in drugič tista, ki, potekajoč od Št. Jurija ob j. ž. do Laškega, pušča Celje za promet proti Zagrebu ob strani.

Glavni cesti sta bili slabi. Šele za Karla VI. (1727) so začeli modernizirati glavno cesto Dunaj—Celje—Ljubljana—Trst, s čimer je bil v večji meri omogočen vozovni promet mesto prejšnjega močno prevladujočega tovornega. Cesta proti Loki, Zagrebu je pa bila še do početka 19. stoletja zelo slaba in zanemarjena. Ne samo, da je v celjski okolici (v Polulah) silno trpela vsled čestih poplav,

ampak ni niti vedno potekala v dolini; tako se je pri Laškem vzpenjala gori proti Sv. Krištofu, pri Sv. Marjeti preko obronkov Kozjice in pri Rimskih toplicah preko Stažnika. Vožnja po njej je bila po pričanju sodobnikov težka in nevarna. Šele v početku preteklega stoletja (1816) so zgradili sedanjo ob Savinji vodečo cesto do Zidanega mosta, in sicer na stroške okrajev Celje, Laško, Jurklošter, Loka, Gorenja Sevnica in Rajhenburg ter s podporo deželnihi stanov. V sledečih letih (do 1823.) so zgradili še cesto do Loke in po načrtu celjskega okrožnega inženirja Friderika Byllofa kamenit most pri Zidanem mostu (leta 1825. in 1826.), za katerega je poleg gori imenovanih okrajev prispeval še tudi brežiški okraj; pridobil si je zanj zaslug tudi nadvojvoda Ivan.

Do dograditve teh dveh glavnih cest so bili tudi mostovi redki oziroma slabi. Niti preko Savinje pri Št. Petru ga ni bilo, pa tudi pri Zidanem mostu preko Save je bil že pred početkom naše dobe porušen; pri Št. Petru je bilo treba vodo gaziti, pri Zidanem mostu pa je preko Save — onostran reke se je tedaj nadaljevala cesta — vozil brod. V neposredni bližini Celja je bil pred Savinjskimi ali Vodnimi vrati most preko Savinje (ki je obstojal že leta 1463.); nadalje so bili mostovi: na glavni cesti preko Hudinje (obstoječ že tudi leta 1463. in na novo dograjen leta 1483.), preko Ložnice (obstojal je že leta 1451.) in preko Voglajne (zgrajen leta 1775.) ter brv preko Koprivnice pri cerkvi sv. Duha (dograjena leta 1486).

Ti mostovi so bili leseni ter so radi čestih poškodovanj, povzročenih po povodnjih, napravljali meščanom velike izdatke, malo manj so stale ceste v mestu in okolici, ki so tudi vsled po-

vodnji trpele. Vendar pa so dohodki iz mitnine, mostnine, skladiščnine in končno tudi splavarine donášali potrebnih sredstev, ki sicer niso čisto zadostovala; tako so leta 1720. v ta namen določili posebno doklado na meso, vosek in med in Marija Terezija je (leta 1759.) regulirala mitnino in splavarino. Tu in tam je pripomogla tudi država, najprej po vicedomskem, pozneje po okrožnem uradu.

Prav ob zaključku naše dobe (leta 1847.) je bila zgrajena železnica od Dunaja sem; dne 27. aprila je prispela prva lokomotiva in 2. junija (na binkoštno nedeljo) prvi vlak, nakar se je vršil v mestni hiši slavnostni obed.

CERKEV IN VERA.

Razmere pred nastopom reformacije.

Ob pričetku naše dobe se je nahajala v Celju župnija z župnikom in dvema (ali enim) kaplanom. Ali župniško mesto je bilo včasih podeljeno kakemu duhovnemu gospodu, ki ni imel tu svojega sedeža, in tedaj ga je nadomeščal kaplan, ki se navaja kot vikar. Razen tega se je nahajala kaplanija pri špitalu sv. Duha, pri sv. Maksimiljanu, na gornjem gradu, pri sv. Miklavžu, vendar tudi ta mesta niso bila stalno zasedena. V mestu je bil tudi minoritski samostan z mnogimi menihi.

Kakor izgleda iz nekoliko (1496) poznejših poročil, je tudi celjska duhovščina postala površna v izvrševanju svoje službe; opravljala je me-

stoma trgovske ter slične posle in v samostanu je zavladal posvetni duh.

Početek reformacije.

Tako se je v mestu, ki je imelo živahne obrtne in kupčijske zveze s severom, kaj kmalu pojavil *Luthrov duh*. To je mogla ugotoviti komisija, ki jo je leta 1528. poslal po deželi deželni knez in ki se je v Celju in soseščini mudila junija meseca. Glasom vizitacijskega protokola je vikar Sigmund Grabschopff izjavil, da cehovni mojstri ne plačujejo cerkvi od njihovih prednikov določenih davščin. Duhovniki ga le neradi ubogajo in nosijo prepovedane barve. Duhovniki Rudbertus Furtmulnär, Johannes Zurler, cooperator, ter gospod Ivan Wuries, missarius s 16 beneficiati, ne vedo za luteranske knjige ne pri sebi ne pri drugih in nimajo nobene pritožbe. Rupertu Furtmulnärju pa se je vendarle prigodila nesreča. V gradu je moral pridigovati pred gospodi komisarji. To opravilo se mu je v toliki meri ponesrečilo, da je bil radi nekih izjav za leto dni izključen od pridigovanja in spovedovanja in prepovedali so mu v vseh dednih deželah obiskovati hiše pod pretnjo težkih kazni.

Mestni sodnik (Ivan Radmannsdorfer) je izjavil o njem, da pridiguje novo vero, da ne spoveduje, da ne moli za nobeno dušo. Tudi neki drugi meščan (Jernej Winkhler) je trdil, da Rupert Furtmulnär že celo leto pridiguje tako, kakor je pridigoval pred komisarji, in mestni pisar (Štefan Cossar) je slišal, da Rupert ne drži s starimi propovedniki. Iz izjave mestnega sodnika vrhu tega sledi, da je tudi neki minorit (Andrej Schuester)

javno pridigoval o Materi Božji tako, da je žalil njeno čast; sploh da je pridigoval za hudiča, pustil haljo in pobegnil iz samostana. Sodniki in nekateri meščani so potrdili, da nekateri njihovi someščani (gospod Ulrik Hamerstill, Peter Gunster) pijančujejo, se gostijo in zabavajo s slaboglasnimi ženskami, jedo meso ob postnih dneh, ne hodijo v cerkev, ki jo tudi materialno oškodujejo. Duhovniki pa da kupujejo žito in vino, ki ga potem prodajajo, čeprav bi smeli prodajati in točiti samo lastno desetinsko vino. Vendar pa je župnik z župnijo kot celoto pravoveren in zato naj veljajo dosedanji predpisi; sumljiv jim je pa bil Bernard Encapellius, glavarjev kapelan, ki je imel shod, čeprav je po vladarjevem ukazu taka dejanja opustil.

Kmalu nato je dobil kapelanijo pri sv. Maksimilijanu sam Primož Trubar, ki je kot istodobni župnik v Loki pri Zidanem mostu včasih gotovo prišel tudi v Celje in tu tudi pridigoval v novem duhu. Nekoliko pozneje (1542) je Trubar cenil ta beneficij s 26 funti 4 šilingi 5 penezi in kapelanijo na Glavnem trgu (na mestu sedanje lekarne poleg cerkve) s 50 funti penezov. Kapelanija mu je (leta 1532.) pogorela in jo je moral na svoje stroške popraviti.

Podrobneje nam razmah luteranstva v prvih desetletjih sicer ni znan, ali ker je bilo leta 1546. v mestu še 546 obhajancev, radi tega bi se dalo sklepati, da je bila večina prebivalstva vendarle še katoliška. Katoličane je vodil tedaj župnik Primož Jurak, ki je bil tudi vikar savinjskega arhidiakona (okr. 1550), in za njim Nikolaj Corret, prošt in morda celjski župnik, pozneje pa tržaški škof.

V sedemdesetih letih in za župnikovanja Celjana *Mihaela Kupca*, učenega moža in verskega gorečnega (1584—1597), je pa luteranstvo visoko pognalo svoje valove in se tudi solidneje organiziralo.

Neki Andrej Lang je bil v Celju predikant in je odtod odšel v Celovec. Za njim je prišel (1575) Jurij Maček, prej pridigar v Višnji gori, ki so ga deželni stanovi najeli za predikanta celjske četrti z letno plačo 80 goldinarjev. Vodja vicedomskega in glavarskega urada Ivan Soteški, goreč luteran, mu je dovolil pridigovati v gornjem in dolnjem celjskem gradu. Ali po ukazu nadvojvode Karla tega ni smel delati (19. maja 1575).

Evangelijsko svetišče.

Še istega leta pa so kupili stanovi od Konkordije pl. Himmelberg, roj. pl. Dobrnske, njeno hišo s kapelo sv. Trojice na Glavnem trgu (sedaj št. 16.). Iz Gradca pozvani predikant David Rungius je (1576) otvoril tu službo božjo in kapelo svečano izročil Juriju Mačku, ki pa so ga privatne osebe pri vršenju službe božjo često motile.

Ker so se medtem (1578) na odborniškem zboru v Brucku stanovski odborniki glede Celja v tem smislu pogodili z deželnoknežjimi svetovalci, da se mora v mestu nehati evangelijska služba božja in pridiga, pač pa da lahko stanovi gradijo zunaj mesta cerkev in v njej uvedejo službo božjo, radi tega so stanovi jeli pomišljati na to, da bi tako napravili, temprej, ker je prišel direkten ukaz od nadvojvode, da mora Jurij Maček iz mesta. Podal se je k Erazmu Thumber-

gerju v Golče pri Žalcu, na dvor, ki je bil radi zaostalih davkov stanovom itak zapadel.

Stanovi so se ozirali po stavbišču zunaj mesta, kljub temu, da so bili meščani nasprotniki tega načrta, češ, da bi jih obtežal v izvrševanju verskih dolžnosti. Stanovi so pa vendar kupili (1580) od grofa Pongraca Schrottenbacha neki dvor v Žalcu za 1000 goldinarjev. Njihova zastopnika Boltažar Wagen in Jurij Schrottenbach sta sklenila stavbno pogodbo z v Konjicah bivajočim italijanskim stavbenikom Petrom Antonijem Pigratom, ki je napravil načrt za okroglo cerkev.

Delo se je pričelo (1580). Ali na ponovni ukaz deželnega kneza so ga morali še istega leta ustaviti. Stanovi so se zdaj odločili, da zgrade cerkev v Golčah; dotlej naj se vrši služba božja v neki kovačnici na zapadni strani trga, ki se še dandanes imenuje »lutrovska kapela«.

Z zidavo so pričeli leta 1582., in sicer po načrtu, ki ga je napravil stanovski stavbenik Franc Marbel; izvrševanje del so nadzirali Jurij Maček, Boltažar Wagen z Vrbovca, Jurij in Franc Schrottenbach z Ojstrice, Jurij Seifried Trubenegk s Schwarzensteina, Kristof Herič s Katzensteina, Kristof Prag s Prebolda in Adam Schrott. Stanovi so javili vladi, da so pričeli z gradnjo, ali prišla je za odgovor prepoved, češ, da imajo stanovi pač pravo, uporabljati za službo božjo stare cerkve, ne smejo pa graditi novih. Stanovi so gradili dalje, na ponovne prepovedi odgovarjajoč s ponovnimi protesti. In ko je nadvojvoda leta 1586. zagrozil, da stavbo podere, tedaj so stanovi Golče od Ivana Thumbergerja, Erazmovega sina, kupili in stavbo dovršili (1589).

Nova cerkev je bila poliginalno zgrajena renesančna stavba s prižnico v sredini. V steno so bile vložene marmornate in slične plošče. Kor je bil obokan, cerkev (vsaj prvotno) pokrita z lesenim stropom in imajoča 20 stebrov. Vhod je tvoril majhen preddvor z dvojnim križnim obokom.

Tehniško delo je vodil Pigrato, h kolavdaciji pa je dvakrat prišel sam Marbel. Stanovi so plačali na stroških nad 20.000 tolarjev.

Naknadno (1590) se je po Pigratovem načrtu zgradil še četverokotni pokopališki zid, utrjen s strelnimi linami in dvema obrambnima stolpoma. Za predikanta so zgradili hišo severozapadno od cerkve (1593) in za drugega so pozneje (1595) priredili stanovanje v jugovzhodnem obzidnem stolpu; da pripravijo za bivanje še drugi stolp, tako daleč niso prišli.

Jurij Maček je bil tu predikant do svoje smrti (1591); pokopan je bil menda v cerkvi. Že za Mačka je bil Ivan Weidinger nameščen kot drugi predikant. Leta 1597. so ga radi neprimernega življenja odstavili; odšel je v Celovec in nato na Würthembersko. Njegov pomočnik je bil predikant Josia. Njuna naslednika pa sta bila višji pridigar Ivan Doljanski in Ivan Pistor.

Služba božja se je v Golčah vršila tudi v slovenskem jeziku na osnovi knjig, spisanih po slovenskih protestantih — književnikih. Saj so stanovi pričakovali, da bodo s tem katoliški cerkvi iztrgali celjsko grofijo in jo pridobili za lutrovstvo.

Protireformacija.

Medtem se je že jel vršiti na Celje protireformacijski naskok. Že Karel II. je hotel v to svrho ustanoviti v mestu škofijo (1585). Načrt se

pa ni izvršil. Toda že za mladoletnosti Karlovega sina in naslednika Ferdinanda II. so nastopili za celjske luterane resnejši časi (1592).

Kapelica Matere Božje sedem žalosti v župni cerkvi.

Sodnik Viktor Kralnik z občinskim svetom je bil luteranske vere. Izobčili so ga iz cerkve, ker ni hotel postati katoličan, in ko je bil naslednjega leta (1593) znova izvoljen, je dobil občinski svet ukaz, naj si izvoli drugega župana. Občinski svet ni ubogal in se je pritožil pri deželnem odboru. Nato je deželnoknežji komisar, sekovski škof Martin Brenner, določil svoja zastopnika, arhidiakona Polidorja Montagnano in mestnega župnika Mihaela Kupiča, ki sta luteranski svet odstavila in namestila katoliškega. Meščanov Sigmunda Kürespergerja in Sigmunda Kirschnerja, ki sta pošiljala svoje otroke v luteransko šolo v Golčah, nista prej izpustila iz občinske hiše, dokler nista plačala 10 dukatov kazni. Odredila sta, naj novi sodnik pazi, kateri gospodje vodijo v mesto predikante, ki naj jih zapre. Meščana Freyberger in Steinkircher, ki sta dala svoje otroke krstiti po predikantu, sta dobila ukaz, da se izselita. Vsakega meščana so izprašali, ali je katolik ali odpadnik. Stari svet je protestiral in se skliceval na mestne pravice, že tolikrat potrjene. Zaman. Nadvojvodov namestnik je dal celo izgnati »poštene ljudi, ki so si tu služili svoj kruh, ker se niso hoteli pokoriti«.

Meščani so ponovno protestirali pri vladi. Podpirali so jih pri tem stanovi. Ali bilo je zaman. Protireformačni pritisk je postajal težji in težji. V celjski četrti se je izvajal po navodilih ljubljanskega in sekovskega škofa, Ivana Tavčarja in Martina Brennerja.

Ali tudi oglejski patriarh je po naročilu papeževem posegel v razvoj dogodkov. Na svojem vizitacijskem potovanju, ki ga je v ta namen iz-

vršil, je prišel tudi v Celje. Njegovo poročilo (od 29. junija 1594) pravi o tu izvršenih opazovanjih: »Nadaljujoč svojo pot, sem prišel v Celje («Cilla»), ki s svojimi mnogimi staroveškimi spomeniki govori, da je bilo rimska kolonija, in kjer so pred kratkimi meseci na nadvojvodov ukaz očistili občinski svet in pregnali vse heretike. Ko sem prispel, me je sprejel ves občinski svet, ki mi je obljubil pokornost Sveti stolici, le to je prosil, da bi meščanom v tolažbo dovolil uporabo keliha, ki je bil že prej nekoč dovoljen, nato pa zopet prepovedan. Jaz sem jih v najlepši obliki poučil, da ta njihova zahteva ne izvira iz pravih nazorov, ker teži po nečem, kar cerkev, dobra mati, ne odobrava, in ker je dolžnost vsakega dobrega sina, da se pokori volji in odredbi te matere, ki izdaja svoje odloke samo iz ljubezni in pravega spoznanja. Spustil sem se z njimi v globlji pogovor ter jim z temeljitim poukom dokazal, da za zveličanje ni potrebno obhajilo pod obema podobama, ker cerkev že izza apostolskih časov obhaja samo pod eno podobo. Mestni svet je izjavil, da bo miren, in soglasno je obljubil, da bo ubogal; nato pa je tudi vsa provinca opustila to zahtevo (namreč po obhajilu pod obema podobama), h kateri se je nagibala, ker je videla, da se je senat (občinski svet) dal po duhovniški oblasti pomiriti«.

Da pa razmere v katoliški cerkvi niso bile najboljše, o tem govori nadaljnji del poročila:

»V mestu sem našel frančiškanski (minoritski) samostan, čigar člani so živeli brez meniških pravil in brez kakršnekoli oblike samostanskega

življenja; celo cerkev, ki je jako plemenite (dragocene) strukture, so, izvzemši glavno kapelo, dali v najem za shranjevanje različnih živil in niso se sramovali trpeti, da je bila vsa cerkev s svetniškimi podobami, oltarji in nagrobnimi spomeniki vred prekrita s silno umazanostjo in gnusobo. Jaz sem dal vse te stvari spraviti proč in potem ko sem cerkev z velikim trdom zopet spravil v staro stanje, sem grajal brate in jim zagrozil z težko kaznijo, ako bi še enkrat kaj takega zagrešili.

Tako v mestu samem. Ali že se je pripravljali tudi naskok na luteransko svetišče v Golčah. Že predikant Weidinger je moral mnogo pretrpeti od žalskega župnika in od stiškega opata, čigar samostanu je bila žalska župnija privtelovljena. Opat je po neki pritožbi (iz leta 1595.) prišel z osmimi konji pred predikantovo hišo, v katero je nasilno vdrl; ko predikanta ni našel, je vpil, da bi ga križali, ako bi ga bili našli. V sledečih letih so delali neprilike tudi patriarhovi ljudje, ki jih neko poročilo imenuje »bandite«. Te neprilike so dale mnogo posla nadzornikom stanovskih cerkva in šol v celjski četrti. Bili so to: Jurij Leisser in Peter Putterer (do 1597); Peter Putterer in Ivan Metniz (do 1598); Jernej Herič in Emerik Regal (do 1600); ob strani jim je pa stal navdušen luteran Ivan Soteski, vodja glavarstva in vicedomstva.

Sodni dnevi za Golče so prišli potem, ko je Ferdinand II. po samostojnem nastopu vlade (1598) jel sistematično izvajati delo protireformacije.

Še istega leta (13. septembra) je izšla odredba o izgonu protestantov. Golče je zapustil

Ivan Doljanski šele sledečega leta (1599) in se podal h grofu Zrinjskemu v hrvatsko Medjimurje. Tedaj so se že pripravljale takozvane protireformacijske komisije, katerih tretja, sestojeca iz sekovskega škofa Martina Brennerja, Andreja Herbersdorfa, Albana Marhaimba, Ivana Friderika Pahra in nižjeavstrijskega vladnega komisarja Wolfa Kaltenhauserja ter spremljana od 1500 nemških in od 170 sekovskih podložnikov, je dospela v Celje 21. januarja 1600.

Vesti o njenem približevanju so prebivalstvo v grofiji silno razburile. Že pred njo so dospeli vojaki; 15. januarja jih je že bilo nekaj v Žalcu in v Celje sta že dan poprej (14. januarja) prišla dva puškarska mojstra, ki sta v dveh sodih pripeljala 12 ton smodnika, kateri je stal 400 goldinarjev. Še istega dne sta se proti večeru s špitalskimi hlapci na saneh peljala v Golče na ogled. Vrnila sta se v Celje s prepričanjem, da bo za razrušitev močne stavbe treba veliko ljudi. Žalski župnik in arhidiakon Šega je poskrbel za nje. Sledečo nedeljo (16. januarja) je v pridigi svoje poslušalce pozval, naj si pripravijo orožje in orodje, da bi pomagali podirati luteransko svetišče. Še istega dne opoldne je množica docela razbila predikantovo domovanje, tako da je ostalo golo zidovje. Medtem je že tudi celjski sodnik Lenart Knific v vladarjevem imenu pod grožnjo izgube časti, imetja in življenja v občinski hiši pozval svoje someščane, da se udeleže uničevalnega dela; isto je storil v cerkvi mestni župnik Elija Gallenberger. In Teharčani so bili tudi pripravljeni na udar.

Pravo uničevalno delo je trajalo štiri dni. Dne 17. januarja so prišli Žalčani, Celjani in Tehar-

čani. Iz Celja so pripeljali smodnik in napadalne priprave, da jih je 16 ljudi komaj obvladalo. Oskrbnik je jahal v cerkev, se ustavil pri oltarju, zagledal na nekem nagrobniku razpelo pa govoril: Glejte, luterani zaničujejo podobe in vendar molijo razpelo. Nato so pustili ljudstvu, da je uničevalo in plenilo. Neki Gorjup, mlatič iz Žalca, je šel na prižnico, kjer je razbijal, kakor da bi bil besen in blazen, drugi pa so uničevali stole. Nekateri so izdirali lepe nagrobne plošče ter jih z oltarno ploščo in zastavami vred na povelje oskrbnikovo peljali v Celje. Eden izmed puškarskih mojstrov je odpeljal lepo nagrobno ploščo sina Ulrika Dietrichsteinskega. Razbijali so tudi šipe itd. in kmetje so odnašali dragocene stvari. Pri tem je vladalo strašansko vpitje. Sam arhidiakon je vpil ko Turek: Le besno, le besno! Grdo glejte, grdo glejte!

Potem so razdelili ljudstvo v štiri dele: prvi del, ki je bil oborožen, je stal na straži; drugi je podiral v cerkvi stebre, tretji se je z napadalnimi pripravami spravil nad obzidje in stolp, v katerem je nekdaž prebival gospod Josias Diaconus, četrti pa je priganjal. Uničevalci so nabrali toliko železja, da se je to obema puškarskima mojstroma zdelo preveč. Rekla sta, da pripada njima, ter sta ga velik kup odpeljala v Celje in prodala. Pri tem se je baie zgodila tudi komična stvar: gospod Felicijan Wagen, vodja glavarstva, je vse početje opazoval; splašil se mu je konj in pričel strašno rjuti. In množica da je prestrašena bežala, ker je mislila, da je napadena.

Zvečer je župnik in arhidiakon v Žalcu priredil večerjo pri štirih mizah.

Tako je minil prvi dan: izropana je bila cerkev, podrti stebri v njej, pravitako obzidje in štirje stolpi.

Sledečega dne, 18. januarja, so delo nadaljevali. Množica je izpodkopavala cerkev in tako divje gospodarila, da je celo gvardijan celjskega minoritskega samostana globoko vzdihnil in rekel: »Kak greh in sramota za lepo prižnico«. Neki drug katoličan je zopet vprašal arhidiakona, čemu ni lepe cerkve posvetil kakemu svetniku. Dobil je za odgovor, da je tako bolje, ker bi jo sicer stanovi prej ali slej zahtevali nazaj. Pod streho so našli lepo opeko in skrinje, tudi to se je moralo uničiti; samo nekoliko najlepših kamenov so prepeljali v Žalec, deloma v župnišče. Eden izmed puškarskih mojstrov je dejal, da je že mnogo poslopij razdejal, ali takega še nikoli; obljubljenih 300 goldinarjev bo dobro zaslužil.

Pomišljali so tudi, da uničijo bližnjo hišo in mlin gospoda Leisserja, ali ker je lastnik komisarjem poslal večkrat jedi in pijače, se to ni zgodilo. Pač pa so našli v hlevu pod slamo nekaj knjig, ki jih Weidinger v naglici ni mogel vzeti seboj, in so jih zažgali.

Na cerkev so nato nanosili gorljivih snovi in eno tono smodnika ter še isti večer zažgali predikantovo stanovanje, hlev in cerkovnikovo hišico; po noči je tako gorelo, »da je mnogo pobožnih kristjanov bridko jokalo, ker so mislili, gori cerkev«.

Pri večerji sta se arhidiacon in celjski sodnik sprla radi verskih zadev; sodnik je ljut potegnil meč, ali prisotni so ju pomirili.

To je bilo drugi dan, 18. januarja.

Tretjega dne, 19. januarja, so nadaljevali z izpodkopavanjem cerkve, vložili so pod stolp in prižnico 1 tono smodnika, drugih 9 ton so pa zazidali. Ob sedmih zvečer so zažgali, pa ni hotelo goreti.

Četrtega dne, 20. januarja, so zjutraj z eno tono razstrelili stolp do kora, odkopali zazidane tone in jih bolje vložili. Ko so jih potem zažgali, se je porušilo pol cerkve s polovico obzidja. Delo je bilo končano. — Čas je potem glodal na preostalih razvalinah, ki le še malo štrle iz zemlje.

Sledečega dne, 21. januarja, so komisarji prišli v Celje. Še istega dne so si zapisali vse luterane; drugega dne, 22. januarja, so pa poklicali vse meščane v občinsko hišo, kjer je škof vsakega po imenu poklical in izpraševal. Kdor je vztrajal pri luteranski veri (ali pa je bil po napovedi župnika, sodnika Textorja ali špitalskega mojstra Kircheimerja vsaj osumničen), tisti je bil ozmerjan in je moral na levo stran kot smrdljivi kozel; tisti, ki so bili smatrani za katoličane, so šli na desno, dočim so nevtralni, ki se jim je bilo odločiti do sv. Jurija, ostali na sredi.

Nato so morali vsi priseči, da se odpovedujejo luteranski veri.

Med petorico, ki ni hotela priseči, se je nahajal nekdanji sodnik Viktor Kralnik. Vseh pet se je moralo izseliti.

Ob tej priliki je bil izdan ukaz, da se morajo prinesiti vse luteranske knjige; pri komer bi se pozneje našle, tisti bi moral plačati za vsak izvod 10 ducatov. Na Glavnem trgu so nasproti sodnikovi hiši naložili knjige na velik kup in jih potem med rajanjem zažgali.

Po končanem delu je zahteval gospod Pahr od sodnika pet sani; ker jih ni mogel dobiti, je sodnika ozmerjal. Ko je potem tudi vicedom Martin Saurau zahteval nekaj sani, se je župan skliceval na Pahra, nakar je dobil odgovor: Čemu Pahru tolikere sani? Da bi z njimi vozil svoje vlačuge! Pahr je bil namreč zapeljal lepo gospo Weber, ki je živela s svojim možem v neslogi in mu je zdaj ušla. — Komisija se je podala v Slovenjgradec.

Katoliška cerkev po izvedbi protireformacije.

Po tej zunanji zmagi nad protestantizmom je katolicizem pričel z notranjo obnovo. V vodstvu župnije in v minoritskem samostanu je bil red že obnovljen, zdaj je sledila še ustanovitev novega samostana, kapucinskega, za čigar mesto so izbrali majhno stopnjevinoasto planoto med Savinjo in Miklavškim hribom. Temeljni kamen so položili po naročilu samega nadvojvode l. 1609. in stavbo je leta 1615. posvetil sam ljubljanski škof Tomaž Hren, o čemer priča spominski kamen za velikim oltarjem. Prve menihe je pripeljal v samostan p. Fortunatus, gvardijan iz Verone. Četudi so kapucini beraški red, je bil vendar samostan precej dobro preskrbljen z raznimi naravnimi dohodki.

Isti smoter ko ustanovitev kapucinskega samostana je imel tudi prenos bratovščine Matere božje sedem žalosti iz Konjic k župni cerkvi v Celje. Ta radi povzdige pobožnosti v 14. stoletju v Saviniski arhidiakonatu (v Konjice) zanesena bratovščina je za reformacije propadla; protireformacija jo je pa obnovila in leta 1613. pre-

nesla v Celje, kjer so ji v župni cerkvi dali nekdanjo kapelo Treh kraljev (ali kapelo Celjskih grofov), ki so jo docela prenovili in leta 1623. nanovo posvetili. Pri vsem tem je imel zopet mnogo zaslug škof Tomaž Hren.

Nova cerkvena pridobitev, ki je globoko posegla v versko življenje zlasti kmeškega naroda, je bila ustanovitev božjepotne cerkve sv. Jožefa na gričku na vzhodni strani mesta. Ko je l. 1679. razsajala v mestu in okolici strašna kuga, tedaj so meščani šli s procesijo na grič, zasadili so na vrhu križ in se zaobljubili sv. Jožefu, da mu tu postavijo cerkev. Že v sledeči pomladi (1680) so položili temeljni kamen in v enem ali v dveh letih je bila cerkev, ki je lepa baročna stavba, gotova. Kronogram nad glavnim vhodom nosi letnico 1680, izraženo v napisu: DJVVs JosephVs pesteM CILiensIbVs aVfert. Koncem 18. stoletja je bil pri sv. Jožefu ustanovljen samostojni beneficij (1775), ki je kmalu (1787) dobil lastnega kurata. Ali radi prepičlih dohodkov je bila samostojna kuratija leta 1802. začasno in po obnovitvi leta 1809. leta 1831. za stalno ukinjena in združena s tretjim kapelanskim mestom pri župni cerkvi, ki je samo bilo ustanovljeno leta 1809.

Medtem so se v organizaciji cerkve vršile važne izpremembe — skoraj izključno v dobi prosvetljenega absolutizma.

Celjski mestni župnik je bil izza leta 1715. redno arhidiakon savinjskega arhidijakonata in kot tak namestnik oglejskega patrijarha; l. 1761. se je pridružil župniškemu in arhidiakonskemu dostojanstvu še opatijski naslov, prenesen k sv. Danielu od Šmartna pri Slovenjgradcu. Ko so ob uvedbi nove dekanijske razdelitve (1790) arhidiakonat

ukinili, tedaj je arhidiakon, župnik in opat Peter Anton Segher pl. Weißenhaus protestiral, ali brezuspešno; odpovedal se je mestu. Njegov naslednik je bil samo opat, župnik in dekan.

Kalvarija na Jožefovem hribu.

Tudi škofijska pripadnost se je menjala. Ob ukinitvi oglejskega patriarhata (1751) je prišlo Celje pod goriško nadškofijo in ob novi regulaciji škofijskih meja (1787 in 1788) pod lavantinsko škofijo. Cesar Jožef II. je malo prej skušal prenesti lavantinski škofijski sedež iz Št. Andraža v Celje, ali radi nasprotovanja tedanjega škofa se to ni izvedlo.

V tej dobi so ukinili tudi starodavni minoritski samostan, ki je imel proti kraju le malo menihov. Dekret o razpustitvi je bil izdan leta 1808. in premoženje je pripadlo verskemu fondu. Samostansko poslopje ter gosposčino so prodali, cerkev pa so popravili meščani, ki jim jo je prepustila vlada (1811) v svrhu uporabe za nemško službo božjo. Poseben duhovnik (»nemški pridigar«) je odslej tu vršil službo božjo za nemške meščane in Materi Božji posvečena cerkev je dobila ime »nemška cerkev«.

Župnik je imel svojo lastno dominikalno (graščinsko) posest, ki je (leta 1757.) obsegala pet uradov: Libijo, Griže, Lešje, Ponikvo, Breg, skupno okrog 170 podložnih kmetov; razen tega pa je imel še tu in tam žitno ali vinsko desetino ter je užival dohodke večjega števila beneficijev (sv. Nikolaja, sv. Maksimilijana, sv. Marjete), kaplanske dohodke od Sv. Barbare pri Rogatcu ter beneficijatni hiši sv. Barbare in sv. Maksimilijana v Celju.

Z župno gosposčino združena kaplanska gosposčina sv. Maksimilijana je (leta 1757.) štela urade v Gornjem gradu, Pernovu, Vrbju pri Žalcu, skupno 34 podložnikov; obe gosposčini skupaj sta se imenovali opatijska gosposčina Celje. Kaplanijska gosposčina oltarja sv. Janža, leta 1803.

združena z opatijsko, je imela (leta 1757.) 20 podložnikov.

Neposredna posest pa je obsegala 46 oralov raznih zemljišč.

Župnišče je zgorelo leta 1687. in 1798., v letih 1800. do 1804. je bilo prenovljeno.

Oba kaplana sta se preživljala z zbirco po 11 $\frac{1}{2}$ vagana pšenice za vsakega in s štolarijo. Bivala sta poleg župne cerkve v kaplaniji, ki je leta 1798. tudi zgorela ter je bila obnovljena šele leta 1809. Dohodki tretjega kapelana (izza leta 1809.) so temeljili na dohodkih Freidenfeldovega kuratnega beneficija (s hišo Kapaunhof) in iz beneficija sv. Jožefa, ki sta oba imela svoje podložnike.

Bratovščina Matere Božje, ki je bila močno razgranjena, je tudi imela svoje podložnike, razne druge dohodke, beneficije (v Celju beneficij Matere Božje) in kaplanije. Beneficiatna hiša Matere Božje je stala na Slomškovem trgu — sezidal jo je Tomaž Hren, lastnik beneficiata — ter so jo pozneje z Maksimilijanovim beneficiatnim domom prezidali v eno hišo (t. j. tisto, v kateri je zdaj lekarna).

Ko je bila velika bratovščina ukinjena (1783), so njeni beneficiji po smrti njihovih imetnikov polagoma prešli na verski fond.

Tudi minoritski samostan je imel svojo gospoščino s petimi uradi: v Laškem, v Svetini, pri Sv. Janžu (in Kärner), pri Sv. Duhu in samostanu samem. Po ukinitvi samostana je leta 1829. Jožef Draš kupil gospoščino za 15.050 goldinarjev.

Dohodki iz raznih gospoščin so tekli prav do ukinitve fevdalnih razmer (ob zaključku naše dobe).

Celjski župniki v tej dobi. Ivan Herdmannsdorfer (1468), Jurij Rosenauer (vikar, 1483), Linhard Mendeck (1487), Andrej (vikar, 1496, 1497), Matija (vikar, 1500), Sigmund Grabschopf (Sivec?, vikar, 1528), Luka Hammerstyl, vikar, 1542), Martin Duelacher (1544), Primož Jurak (1550), Mihael Kupec (1584, 1597), Elija Gallenberger (1600), Andrej Nepokoj (1602, 1613), Caharija Menik (1618, 1625), Jakob Veseli (1626, 1639), Gregor Zolej (1640–1651), Bernard Maurisic pl. Maurisberg (*arhidiakon* v Sav. dolini in na Dravskem polju (1655–1682), Andrej Graff (*arhidiakon* v Savinjski dolini in na Dravskem polju, (1683–1702), Ivan Stermšek (*arhidiakon* v Savinjski dolini in na Dravskem polju, 1703–1724), Jakob Jožef Jamnik (*arhidiakon* v Savinjski dolini in na Dravskem polju, 1732–1754), Martin Jožef Sumpichler (*arhidiakon* v Sav. dolini in na Dravskem polju, 1755–1762, prvi župnik z naslovom *opat*, izza leta 1761.), Martin Ferdinand Bartholotti (*arhidiakon* v Savinjski dolini, 1762–1785), Peter Anton Segher pl. Weißenhaus (zadnji *arhidiakon* v Savinjski dolini in na Dravskem polju, 1786–1799, *arhidiakon* do leta 1790., poslej prvi celjski *dekan*), Franc Anton Hobelnik (1799–1828), Franc Ksav. Filip Schneider (1826–1845), Anton Martin Slomšek (1846), Matija Vodusek (1847–1872).

ŠOLSTVO.

Osnovno šolstvo pred reformo Marije Terezije.

Že v početku naše dobe se je v Celju nahajala mestna šola, ker se leta 1460. navaja Pavel Pildhauer kot mestni učitelj. Oskrboval jo je s potrebnim mestni svet, saj je leta 1485. sodnik zaračunal žeblje, ki so se rabili za popravilo šole. Učitelj je bil hkrati mežnar oziroma organist in šola je bila pod cerkvenim nadzorstvom. Kje se je nahajala, je težko reči; morda pri sv. Uršuli (v domnevanem špitalu, to je v hiši, kjer so zdaj »vrata z antikami«), v 16. sto-

letju pa je bila gotovo pri sv. Elizabeti, špital-skem poslopju, ki se navaja pod imenom »domus ludi literarii« (hiša črkarske zabave). Sicer pa je bila potrebna samo ena soba.

Nova poročila so šele iz 18. stoletja. Leta 1721. je učiteljeval v Celju Tomaž Rausch, ki se je vedno dostojno in pošteno vedel. Bil je pač tudi organist (in mežnar). Pozneje je učiteljeval sin organista Ivana Andreeja (do 1760.). Ker je bil slab tako pri pouku osnovnih nauk kakor tudi pri disciplini, so se meščani često, toda zastonj pritoževali. Kot posledica so nastale razne zakotne šole. Ko se je Andree hotel oženiti, mu je občinski svet v soglasju z župnikom odpo-vedal službo. Sledil mu je dotedanji kantor (organist) v Konjicah Andrej Ude, ki mu je bila poverjena naloga, da mladino pridno uči in skrbi za dobro glasbo na cerkvenem koru. Ali niti Ude ni mogel dobro učiti, ker je bil preveč zaposlen kot kantor in mežnar. Zato so poklicali na njegovo mesto Jakoba Hochmutha, dotlej učitelja v Škofji Loki. Ta je obljubil, da bo otroke proti posebni nagradi poučeval tudi »in rudimentis scholasticis« (t. j., da jih bo pripravljajal za prvo latinsko šolo: »pro parva«), vrhu tega se je obvezal, da bo vzdrževal kantorna, ki naj bi bil hkrati podučitelj. Kmalu je javil, da kantorna ne more vzdrževati in zato tudi ne poučevati »pro parva«, samo čitanje in pisanje da bo učil. Mestni svet mu je res odvzel pripravo za srednjo šolo, zahteval pa je, da drži kantorna, ki bi bil dobro vešč čitanja, pisanja in računanja. V ta namen mu je nakazal iz blagajne pri sv. Jožefu letnih 24 goldinarjev. Kantorsko mesto je dobil Ude. Ali radi službe na koru sta se sprla,

Ude je zaprosil za odpust, pa tudi Hochmuth ni hotel več ostati. Sledil mu je Mihael Großschedl, ki je bil dotlej učitelj v Vitanju. Da bi zakotne učilnice prestale, so mu naročili, naj pridno dela v šoli; vrhu tega je moral dva dečka izučiti v glasbi. Pa tudi on je moral vzdrževati kantorja (hkrati podučitelja). Dobival je v ta namen po 24 goldinarjev na leto in prosto stanovanje v mežnariji (poročilo iz leta 1771.).

Malo prej je meščan Andrej Baumgartner določil ustanovo od 1000 goldinarjev za tistega učitelja, ki bi šest otrok, določenih po sodniku, brezplačno poučeval v verouku, čitanju in glasbi.

V tej dobi se je šola že nahajala v tedaj mnogo skromnejšem poslopju sedanjega muzeja.

Celje okrog leta 1775.

Terezijanska šolska reforma.

Velik napredek pomenja šolska reforma Marije Terezije. Dne 11. januarja 1776. je pozval okrožni urad mestni svet, naj mu javi, ali ima

na razpolago tri sobe za glavno šolo, ki naj bi se v Celju kot v okrožnem mestu ustanovila. V starem šolskem poslopju pa je bila na razpolago samo ena soba, zato je okrožni urad sledečega leta naročil, naj občina preskrbi obvezno šolsko poslopje. Občinski svet je sklenil preskrbeti potreben denar in meščan Štefan Kovačič se je obvezal, da za 650 goldinarjev uredi staro šolsko poslopje in ga opremi. Okrožnemu uradu je bilo prav, izjavil je, da se potrošeni denar pozneje vrne iz šolskega fonda. Kovačič je delal, ali prvo leto to poslopje še ni moglo priti v poštev.

Okrožni urad je takoj ukazal sestaviti seznam vseh šoloobveznih otrok (od 6. do 14. leta) in ga izročiti minoritskemu patru Mansueiu Zangerlu, ki je bil določen za prvega direktorja. Kot učiteljski zbor so mu bili prideleni: katehet minorit p. Magnus Pechinger, učitelj minorit p. Edmund Haak in Benedikt Schluga, posvetni učitelj izboljšane učne metode, ki je že dotlej poučeval na stari celjski šoli ter se poslej javlja (poleg organista) kot »regens chori«, t. j. kot dirigent. Višji ravnatelj šole je bil okrožni glavar, ob njeni otvoritvi Jožef pl. Weingarten. Za njenega nadzornika pa je bil določen mestni župnik, ob otvoritvi je zavzemal to mesto Ferdinand Bartholotti.

Pouk na novo otvoreni glavni šoli se je pričel z drugim semestrom leta 1777., in sicer šele 9. junija. Po službi božji, ki jo je pel sam Bartholotti, so se zbrali odličniki in učenci v začetek najeti Führenbergovi hiši (v Gosposki ulici 13.), kjer je imel slavnostni otvoritveni govor sam okrožni glavar in višji ravnatelj.

Učenci in učenke so se koj izpočetka poučevali v treh oddelkih. Pouk se je prvo leto zaključil dne 26. in 27. septembra s službo božjo in z javnim izpitom; službi božji in izpitu so prisostvovali odličniki in meščani; tako v cerkvi kakor pred izpitom so donele trompete in piščali.

Novo šolsko leto se je pričelo šele 9. novembra v lastnem, že dograjenem in opremljenem poslopju. Za notranjo opremo je darovala cesarica 50 cekinov; mnogo je storila občina, prav tako se je izkazal požrtvovalnega tudi ravnatelj Zanggerl.

Glavna šola je imela tri razrede; v splošnem se je v njih poučeval verouk, pa čitanje, pisanje, računanje in nemški jezik (največ slovnica). Izpočetka so se v tretjem razredu podajali tudi početki latinskega jezika, kar pa se je kmalu opustilo.

V jeseni leta 1826. so trem razredom pridružili še četrtega, za početek začasno, po nekaj letih pa so mu dali stalnost. Zanimivo je, kako graški gubernij (deželne vlada), sledeč študijski dvorni komisiji, utemeljuje njega potrebo. Število učencev filozofije (današnjega sedmega in osmega razreda gimnazije) je baje tako naraslo, da ne bodo mogli vsi dobiti službe od države in cerkve. Radi tega je potrebno, da se število gimnazijcev omeji. V ta namen je mladini treba dati možnost, da se izšola na drug način in v praktične svrhe.

V ta namen se odvarja četrti razred celjske glavne šole; na njem se bodo poučevali tudi realni predmeti: risanje, geometrija in prirodoslovje.

V jeseni leta 1830. se je četrti razred razdelil na dva letnika, pri čemer je bil drugi izprva začasen.

Do leta 1831. je bila glavna šola mešana; v jeseni tega leta so oddelili od nje dekliško šolo, ki je bila izprva nastanjena v poslopju mestnega špitala, izza leta 1836. pa v Zabukovšekovi hiši v Gosposki ulici. Imela je sicer dva razreda, pa eno samo sobo, tako da se je vršil pouk pol-dnevno. Da bi se deklice vežbale za življenjsko prakso, v ta namen so uvedli poseben pouk v ženskih ročnih delih.

Glavna šola je služila tudi kot katehetska in učiteljska pripravnica. Kmalu po njenem postanku so bili poslani na njo vsi duhovniki cellega celjskega okrožja, da bi se udeležili nekolikotedenskega kurza in napravili nato katehetski izpit po novi metodi. Takoj ob ustanovitvi so se uvedli tudi kurzi za učiteljske pripravnike, ki so trajali izprva samo štiri tedne, nato pa tri mesece. O novi metodi je pripravnikom navadno predaval ravnatelj, v posameznih razredih pa so prisostvovali praktičnemu pouku. Često so prihajali učitelji samo k izpitom, med njimi so bili mnogi že piletni možje. Nova metoda je bila tako privlačna, da so prihajali k izpitom tudi neduhovniki, celo plemiči. Posebnost so bili izpiti privatnih učiteljev, med njimi je bilo zlasti mnogo gimnazijcev, za katere so se prirejali celo posebni kurzi.

Kako široko je bilo zamišljeno delovanje glavne šole, o tem priča dejstvo, da se je dajal pouk tudi vojakom in da se je kmalu po postanku zavoda ustanovila nedeljska ponavljalna šola za šoli odraslo mestno mladino — dekliška je

bila opuščena koncem leta 1845., — nekaj pozneje pa še tudi slovenska nedeljska šola za kmečko mladino, ki so jo večinoma poučevali mestni kaplani.

V prvem, drugem in tretjem razredu je bilo nad dvajset, v četrtem pa nad trideset učnih ur na teden. Polagoma si je šola nabavila nekoliko učil in v dvajsetih letih se je iz prostovoljnih prispevkov ustanovila pedagoška knjižnica za učiteljske pripravnike. Tedaj se je z njimi začela pridno gojiti tudi glasba. Učni jezik je bil nemški, ali s početkom leta 1846. se je v prvi in deloma v drugi razred uvedlo tudi slovensko čitanje, pisanje in računanje, da bi se slovenski učenci naučili nemški in nemški slovenski; v obeh višjih razredih je ostalo po starem, vendar se je tudi tu učitelj v slučaju potrebe lahko poslužil slovenskega jezika. Šolsko vodstvo je pa imelo težave z nemškimi učitelji; tako je morala Franca Faßla nadzorstvena oblast (lavantinski ordinariat) opominjati, naj se nauči dovoljno slovenski. Seveda je bil tedaj Anton Martin Slomšek lavantinski višji šolski nadzornik. Že prej (1841) se je na njegovega Blažeta in Nežico subskribiralo v Celju 169 naročnikov, ravnateljstvo glavne šole si je samo izgovorilo 50 izvodov.

Prvi ravnatelj zavoda je bil minoritski pater celjskega samostana Mansuet Zanggerl (1777—), njemu je sledil prejšnji učitelj-posvetnjak Benedikt Schluga (—1820); poslej so bili ravnatelji posvetni duhovniki in hkrati kateheti. Tako so si sledili: Valentin Končnik (1820—1827), Simon Rudmaš (1827—1839), Matija Vodušek (1839—1847), Franc Zorčič (1847—1948).

Učiteljev, ki so bili, izvzemši v početku, veči-

noma posvetnega stanu, je bilo toliko, kolikor je bilo razredov. Vendar je bilo število ur tako visoko, da si je moralo ravnateljstvo pomagati s pomožnimi učitelji. Celo šolskega slugo in učiteljske pripravnike so morali včasih za krajšo dobo uporabiti pri pouku. V splošnem je vladal razredni sistem, pri čemer pa je razrednik imel samo večino ur v svojih rokah; učitelj četrtega razreda je moral biti redno izprašan iz risanja in geometrije ter iz realij (prirodoslovja). Tudi na dekliški šoli je poučeval učitelj (s pomočnikom), samo pouk ženskih ročnih del je bil poverjen posebni (»industrijski«) učiteljici.

Dekliška šola je bila hkrati s pripraviško, ponavljalno in nedeljsko šolo podrejena ravnatelju glavne šole.

Plače so znašale (leta 1830.) 300 goldinarjev, ravnatelj je imel kot katehet 100 goldinarjev več, pomožni učitelj pa samo polovico te vsote. Denar se je dobival iz študijskega fonda, vendar pa so se stekali vanj doneski iz šolnine in prispevki mestne občine, cehov ter nekaterih gospoščin.

Nadzorstvo nad glavno šolo se je v prvi instanci nahajalo v rokah okrožnega glavarja kot višjega ravnatelja, v drugi instanci je pripadalo guberniji in v tretji študijski dvorni komisiji. Poleg tega je še obstojalo cerkveno nadzorstvo, predstavljano v prvi stopnji po mestnem opatu (župniku) kot šolskem nadzorniku in v drugi po lavantinskem ordinariatu, ki je imel svoj sedež v Št. Andražu na Koroškem. Po letu 1812. (ko je bila izdana »politična šolska ustava«) pa stopa okrožno glavarstvo čisto v ozadje in ravnateljstvo dobiva sedaj odloke gubernija ozi-

roma študijske dvorske komisije preko ordinariata in distriktnega nadzorništva (t. j. opatijskega urada); isto pot gredo tudi ravnateljska poročila. Šolske agende je pri ordinariatu vodil poseben višji šolski nadzornik. V tej dobi so to mesto zaporedoma zavzemali kanoniki: Krobat, Juvančič, Slomšek in Wierzy. Akte je sopolpisoval škof ali njegov namestnik, v prvi dobi znani in za šolstvo vneti Ivan Pavel Ješenak kot konzistorialni ravnatelj.

Učenci so bili večinoma Slovenci, v glavnem iz mesta in bližnje okolice, deloma, zlasti pozneje, tudi iz okrožja. Premožnejši so plačevali šolnino, revnejši pa so je bili oproščeni. Za pridne in revne učence je bilo ustanovljeno celo nekaj ustanov. Tudi knjige so revni in pridni učenci dobivali zastonj. Iz prvih let imamo poročila, da je bil šolski obisk nereden in tedaj so se izrekale radi tega kazni.

Nekoliko številčk: septembra leta 1777. je bilo pri končnem izpitu 161 učencev (učenek) v treh razredih. V poletnem tečaju 1783. je bilo 245 učencev (učenek), in sicer v prvem razredu 72, v drugem 51, v tretjem 22; od tega 55 deklic. Koncem prvega semestra 1830. je štela glavna šola že 292 dečkov in 84 deklic. Leta 1839 je bilo koncem drugega tečaja 381 dečkov v glavni in 136 deklic v dekliški šoli; ponavljalna šola je štela 89 dečkov in 12 deklic, nedeljska (slovenska) pa 30 dečkov in 95 deklic.

Glavna šola se je s svojimi tečaji vred vso dobo nahajala v svojem poslopju na Slomškovem trgu (sedanji muzej). Vendar pa je poslopje postalo premajhno in so ga zato že leta 1821. podaljšali do obzidja; ali uredili so nove prostore

šele ob otvoritvi četrtega razreda (1826), ko so tudi zgradili hodnike na dvoriščni strani poslopja. Za Voduškovega ravnateljjevanja je dobilo poslopje velik napis nad glavnim vhodom.

Dekliška šola se je pa izza leta 1836. stalno nahajala stisnjena v eni sobi v Gosposki ulici.

Precej lozar, koncem 19. stoletja
dobrih *Gimnazija.*

Prvi poizkus, da bi se ustanovila v Celju gimnazija, je bil storjen celo nekaj desetletij prej, še v času, ko je v srednjem šolstvu prevladoval jezuitski vpliv. Bilo je leta 1726., ko je vlada odbila prošnjo jezuitov, da bi smeli ustanoviti gimnazijo v Mariboru (kar se je pozneje — leta 1758. — zgodilo). Tedaj si je red izbral Celje za izvedbo svojega načrta; ali v to svrho započeta pogajanja niso rodila realnih posledic.

Težnja po takem zavodu pa je ostala in klici po njem so postajali močnejši in močnejši. Ob pričetku 19. stoletja sta se izjavila za gimnazijo v Celju tedanji višji pastir lavantinski knezoškof grof Maksimilijan Firmian in njegov stolni prošt Pavel Ješenak. Njuna avtoriteta je podprla podjetnost tedanjega celjskega krvnega sodnika doktorja Nikolaja Lipiča, ki je sklenil, da pripravi potreben ustanovitveni fond z nabiranjem prostovoljnih denarnih prispevkov po vsem celjskem okrožju. V ta namen si je leta 1800. izposloval od gubernija (deželne vlade) potrebno dovoljenje in leta 1808. je bilo deloma podpisanih, deloma zbranih 30.000 goldinarjev tedanje veljave. To je bila dovoljna vsota za prvi početek in za zgradbo potrebnega poslopja, saj učne moči je nameščala in plačevala država.

Zdaj niso prav nič odlašali. Še pred jesenjo leta 1808. so dobili od cesarja Franca I. za otvoritev potrebno dovoljenje: začne naj se s prvim razredom, potem naj se pa leto za letom otvarjajo nadaljnji, dokler ne bo šola petrazredna; dotlej pa mora biti gotovo tudi šolsko poslopje.

Novembra leta 1808. so otvorili prvi razred in v jeseni leta 1812. petega.

Tedanje gimnazije so imele v provincialnih mestih po pet in deželno glavnih po šest razredov. Prvi trije razredi petrazrednih in prvi štirje razredi šestrazrednih gimnazij so se imenovali gramatikalni, in sicer po glavnem izmed predmetov, latinščini, ki se je v njih obravnavala slovniško - praktično, dočim so se v višjih dveh razredih dijaki seznanjali na rimskih slovstvenih vzorih z elementi govornišтва (retorike), spisovanja (stilistike) in pesništva (poetike). Ker se je s tem polagal temelj višji ljudski (humanitetni) izobrazbi, zato sta se ta dva razreda imenovala humanitetna.

Celjska gimnazija je ostala petrazredna do leta 1819., ko so vse petrazredne gimnazije spremenili v šestrazredne, (današnji sedmi in osmi razred sta kot filozofska razreda tvorila poseben zavod, kakršen se je nahajal samo v večjih mestih, n. pr. v Ljubljani).

V gimnazijo so sprejemali tedaj samo dobro pripravljene dečke, saj so morali prej z dobrim uspehom dovršiti tretji razred glavne šole (t. j. višje ljudske šole, kakršne so se nahajale samo v okrožnih mestih, n. pr. v Celju), leta 1826. so pa uvedli celo sprejemne izpite; le prav dobrim učencem jih ni bilo treba polagati. Plačevala se

je tudi šolnina, ali ubožni in pridni učenci so se je oproščali.

Dijaki niso bili prezaposleni. Samo osemnajst tedenskih ur so redno presedeli v šoli, v četrtek pa so bili prosti ves dan in navadno tudi v torek popoldne. Seveda so imeli tudi počitnice: božične (krajše od sedanjih), velikonočne in velike, ki so trajale skoraj dva meseca, najprej od začetka septembra do začetka novembra, izza leta 1829. pa od početka avgusta do početka oktobra. Poleg tega je pa tudi ravnatelj lahko dal nekaj prostih dni na leto.

Največ učnih ur je bilo odmerjenih latinščini; izpočetka so se je v vseh razredih učili po devet ur na teden, leta 1819. so pa v prvem in drugemu razredu zvišali njihovo število na enajst. Zato pa so bili dijaki v latinščini tako dobro podkovani, da so najboljši izmed njih zlagali celo latinske pesmice! Manjši so bili uspehi v drugem jeziku, v grščini, ki so jo poučevali samo po dve uri na teden; do leta 1819. od tretjega do petega poslej od tretjega do šestega razreda. V vseh razredih se je poučeval verouk po dve uri na teden. Drugi predmeti so pa uživali manjšo milost. Tako so matematiko tudi učili samo po dve uri na teden v vsakem razredu in leta 1819. so jo oskubili za geometrijo. Nekoliko srečnejša je bila geografija z zgodovino, katerima so bile posvečene po tri tedenske ure v vsakem razredu, ali leto 1819. jih je v petem in šestem razredu skršilo na dve. Še težji udarec je zadel prirodopis in prirodoslovje, ki sta jima bili izprva odmenjeni po dve tedenski uri v vsakem razredu, leta 1819. pa so ju pregnali z gimnazije.

O drugih predmetih je le malo sledu; samo

od dobre volje gimnazijskih učiteljev je bilo odvisno, da-li so šolsko mladino zdaj pa zdaj seznanjali s posebnostmi nemškega ali celo slovenskega jezika. Čujemo pa o neobveznem pouku italijanščine in lepopisa (v šolskem letu 1814/15.) in iz leta 1816/17. ter 1821/22. imamo poročilo, da se je neobvezno poučevala štajerska zgodovina, iz katere so najodličnejši dijaki prejeli darila: v prvem letu denar in v drugem dve kolajni.

Vsekakor razmeroma majhna obremenitev! Pri tem še ni bilo razvitega smisla za turistiko in ostali šport. Pač pa so se pridni dijaki že tedaj sami bavili s študijem in z literaturo, dočim so slabšim gimnazijski učitelji še pri šolskih predmetih lahko pomagali s posebnimi urami, ki so jih imeli v šoli proti posebni nagradi, katero so plačevali učenči sami.

Zato pa je bilo izpitov dovolj. Koncem vsakega meseca so se vršili mesečni in koncem vsakega semestra (polletja) semestralni izpiti, ki so bili »častni izpiti« za učence, ocenjene po učiteljih s »prvim redom«, in ponavljalni za tiste, ki so imeli samo »drugi red«; častni in ponavljalni izpiti so se vršili ločeno. Učenec, ki je hotel prestopiti v višji razred, koncem drugega polletja ni smel imeti »tretjega reda« iz latinščine ali verouka ali iz dveh drugih predmetov. Za prestop na filozofijo pa je bil potreben celo prvi red iz verouka in vedenja.

Učence so koncem semestrov razdelili po njihovem napredku v vrstni red, ki so mu stali na čelu odličnjaki. Najodličnejše izmed njih so koncem šolskega leta obdarovali s knjigami. V Celju se je to vršilo v Marijini cerkvi po peti službi božji ter ob navzočnosti številnega ljudstva, od-

ličnikov in staršev. Med podelitvijo je svirala godba in obdarovancem ter njihovim staršem je poskakovalo srce.

Za redno vzgojo srednješolskih učiteljev tedaj še ni bilo poskrbljeno. Tako so se temu poklicu posvečali ljudje z najrazličnejšimi študijami: duhovniki, redovni in posvetni, absolventi filozofije (današnjega sedmega in osmega razreda) in prav čisto tudi doštudirani juristi. Za vsako nezasedeno mesto je bilo treba polagati poseben izpit, ki je bil lažji za gramatikalne in težji za humanitetne razrede; tako so razlikovali med gramatikalnimi in humanitetnimi učitelji. Do leta 1819. so učitelji navadno učili svoje predmete — veljal je strokovni sistem — poslej pa je vsak učitelj moral učiti vse predmete razreda, ki mu je bil hkrati razrednik — uvedel se je razredni sistem. Izza leta 1819. so bili gimnazijski učitelji razmeroma dobro plačani, vrhu tega so zaslužili tudi s skupnimi posebnimi urami, tako da so se mnogi izmed njih lahko posvečali znanstvenemu delu. Celjska gimnazija je bila z ozirom na plačo svojih učiteljev v tretjem, t. j. v najnižjem razredu. Ipak koliko idealizma v njenih prvih učiteljih! Z ustanovitvijo gimnazije je bil samo eden (Ivan Anger), nato pa so postopnjema množili hkrati s številom razredov; leta 1812/13. se jim je pridružil tudi poseben katehet.

Izmed celjskih gimnazijskih učiteljev te dobe sta si pridobila lepo ime zlasti Ivan Anton Zupančič in Ivan Gabriel Seidl. Zupančič je služboval v Celju od leta 1809. do 1820., ko je bil premeščen v Maribor. Bil je znan kot lirik in dramatik, bavil se tudi s slovenskim slovstvom in krajevno zgodovino. Slomšek pripoveduje, da

ga je Zupančič prvi navdušil za slovenski jezik; ta dobri učitelj je zdaj pa zdaj nagovarjal svoje učence, naj pišejo svoje naloge tudi v slovenskem jeziku, da bi se ga čim bolje naučili; Slomšek je bil nekoč za dober slovenski spis v razredu javno pohvaljen in kmalu nato je ob neki slavnostni priliki deklamiral svojo lastno slovensko pesem. Ivan Gabriel Seidl, drugi izmed obeh odličnih učiteljev, je poučeval na celjski gimnaziji od leta 1829. do 1840., ko je odšel na Dunaj kot kustos »Novčnega in antičnega«
kabineta (sedanjega Narodnega muzeja). Seidl, Dunajčan po rodu, slovi kot odličen nemški lirski pesnik, za Celje pa ima še poseben pomen: on se je toliko bavil s celjsko zgodovino, zlasti z rimskodobno, da se ga mora s spoštovanjem spominjati vsak, ki se le količkaj zanima za preteklost našega mesta. — Obadva sta bila posvetnega stanu.

Med najodličnejšimi učitelji celjske gimnazije sta bila v tej dobi Leon Jesenko, posvetni duhovnik, ki je kot humanitetni učitelj prišel iz Trsta leta 1810. in odšel leta 1812. kot prefekt (vodja) na mariborsko gimnazijo, ter Jurij Mally, ki je služboval v Celju od leta 1820. do 1824. in nato tri desetletja deloval na mariborski gimnaziji. Vso svojo moško dobo so prebili na celjski gimnaziji kot učitelji: Tomaž Pipan (1814—1851), Ivan Küttel (1812—1836), ter katehet Ivan Grašič (1822—1857).

Učno in vzgojno vodstvo gimnazije se je nahajalo v rokah prefekta, ki je bil vedno duhovnik ter je izhajal iz vrst humanitetnega učiteljstva. Prvi dve leti po njeni ustanovitvi je vodil celjsko gimnazijo opat in mestni župnik Franc

Anton Hobelnik. S šolskim letom 1810/11. pa je zasedel prefektovo mesto Franc Hirsch, ki je doslej v isti lastnosti služboval v Trstu. Hirschu, vpokojenemu 1827., je sledil novembra istega leta admontski menih in humanitetni učitelj graške gimnazije Hartnid Dorfmann.

Gimnazijsko vodstvo je bilo mnogo manj samostojno, kakor je v današnjih dneh, kajti neposredno nadzorstvo nad šolsko upravo in šolskim delom je izvrševal okrožni glavar kot gimnazijski ravnatelj; njegov namestnik pa je bil navadno kak krajevni duhovnik, v Celju opat. Nadaljnje instance so bile: deželni ravnatelj, deželno oblastvo in študijska dvorska komisija.

Iz razrednih knjig tedanje dobe je razvidno, da je bilo izprva število dijakov prav majhno, da pa je kmalu hitro naraščalo. Ker je bilo tedaj v Celju kot malem mestu življenje poceni, radi tega so poleg dijakov iz celjskega okrožja gimnazijo jeli obiskovati tudi sinovi Koroške, Kranjske in Trsta, meščani pa so revnim dijakom tudi radi pomagali z brezplačno hrano in obleko. V knjigah se učenci še ne označujejo po narodnosti, ali imena kažejo, da so docela prevladovali Slovenci. Mnogo naših odličnih mož je v tej dobi študiralo na celjski gimnaziji. Med njimi so bili: Anton Martin Slomšek, knezoškof, pedagog in pisatelj; dr. Jožef Kranjc, univ. profesor in znamenit juridični pisatelj; Matija Vodušek, poznejši celjski opat in pisatelj; Valentin Orožen, duhovnik in pesnik; Jožef Drobnič, duhovnik, poznejši učitelj celjske gimnazije in pisatelj; Ignacij Orožen, poznejši kanonik in znamenit zgodovinar; Blaž Kocen, odličen geograf in kartograf; Valentin Konšek, poznejši učitelj

celjske gimnazije in novinar; dr. Gustav Ipavic, zdravnik in komponist; dr. Benjamin Ipavic, zdravnik in komponist; dr. Jožef Vošnjak, zdravnik, politik in pisatelj; dr. Franc Radej, notar in politik; Nikolaj Ripšelj, župnik in komponist; dr. Simon Šubic, učen profesor, ploden prirodoslovni pisatelj in član Jugoslovanske akademije. Med Nemci pa je najznamenitejši odnarodeli Matija Wretschko, poznejši deželni šolski nadzornik in botanični pisatelj.

Celje okrog leta 1830.

Število učencev od leta 1808. do 1848. (po stanju koncem šolskega leta).

Leto	Število	Leto	Število	Leto	Število	Leto	Število
1808/09	19	1819/20	242	1830/31	109	1841/42	151
1809/10	43	1820/21	273	1831/32	115	1842/43	145
1810/11	80	1821/22	273	1832/33	110	1843/44	163
1811/12	90	1822/23	275	1833/34	118	1844/45	168
1812/13	127	1823/24	267	1834/35	122	1845/46	185
1813/14	115	1824/25	304	1835/36	126	1846/47	177
1814/15	123	1825/26	235	1836/37	123	1847/48	170
1815/16	148	1826/27	175	1837/38	124		
1816/17	154	1827/28	158	1838/39	117		
1817/18	164	1828/29	139	1839/40	126		
1818/19	194	1829/30	132	1840/41	139		

Preglednica kaže, da je sredi dvajsetih let število učencev doseglo višek; naval je bil tolik, da so n. pr. leta 1822. mnogo učencev, ki so želeli vstopiti v gimnazijo, morali zavrniti radi pretesnih prostorov. Leta 1826. pa je število znatno padlo in se je v sledečih letih znižalo na manj ko na polovico viška. Vzrok tiči deloma v uvedbi šolnine (novembra 1826.), deloma pa v dejstvu, da so 1. novembra 1827. otvorili prvi letnik četrtega razreda glavne šole, ki je tako odtegnila precej učencev, kateri bi bili sicer šli na gimnazijo.

Prva leta po svoji ustanovitvi je bila celjska gimnazija še brez lastnega poslopja. Iskati je morala gostoljubnega krova. Prvi razred so ob otvoritvi (1808/09) namestili v hiši meščana Tađeja Perka (v Prešernovi ulici 4); tam je ostal tudi v sledečem letu (1809/10), dočim se je drugi razred naselil v minoritskem samostanu. V letu 1810/11. se je prvi razred nahajal v hiši Jurija Kranjca (na Glavnem trgu 11) drugi in tretji pa sta bila v župnišču. Tudi leta 1811/12. še ni bilo šolskega poslopja; prvi in drugi razred sta bila nastanjena v župnišču, tretji v Kranjčevi in četrti v Fröhlichovi hiši (na Glavnem trgu 18).

Medtem so že spomladi leta 1811. položili poleg župne cerkve temelj lastnemu gimnazijskemu šolskemu poslopju, ki je bilo v oktobru istega leta že skoraj gotovo, tako da so lahko vzdali vanj kamen s spominskim napisom. Ali v uporabo so izročili novo poslopje šele v jeseni leta 1812., ko je zavod dobil še peti razred. To se je zgodilo s svečano otvoritvijo, ki jo je 15. novembra izvršil okrožni glavar in gimnazijski ravnatelj grof Rajmund Turjaški. Med šte-

vilnimi udeleženci, ki so prišli iz vsega okrožja, so se nahajali odlični gostje: opat Franc Anton Hobelnik, dr. Nikolaj Lipič in župan Ivan Mikl. Poslušali so govor, deklamacije, godbo in petje ter opazovali razsvetljeno poslopje.

Bilo je v poslopju prostora za vseh pet razredov; nahajalo pa se je v njem tudi prefektovo stanovanje. Ko je v jeseni leta 1819. gimnazija postala šestrazredna, je bilo poslopje zopet pretesno, tako da je moral šesti razred iskati strehe pri kapucinih, kjer so najeli sobo na državne stroške. Šele leta 1831. so gimnazijsko poslopje razširili z dvema sobama: pritlična je bila namenjena za pouk in nad njo se nahajajoča za namestitvev knjižice.

Izprva gimnazija ni imela nikakih učil. Spričo tedanjega načina pouka jih tudi niso preveč pogrešali, le knjižnica je bila potrebna. Temelj njeni ustanovitvi je tvorilo 200 goldinarjev, ki jih je gimnazija leta 1816/17. v ta namen prejela iz študijskega fonda, poslej jih je na leto prejemale po 50. Zelo pa sta jo obogatila s svojima poklonitvama lavantinski stolni prošt Pavel Ješenak in gimnazijski prefekt Tomaž Hirsch. Ješenak se je spomnil v svoji oporoki: volil ji je popolno zbirko svojih teoloških in cerkvenozgodovinskih knjig. Hirsch pa je knjižnici podaril mnogo del, ki so dobro služila tako učiteljem kakor učencem. Izmed ostalih zbirk sega v to dobo numizmatična; početek ji tvorijo novci, zbrani po bistrem in delavnem prefektu Hartnidu Dorfmannu.

POJAVI DRUŠTVENEGA ŽIVLJENJA.

Prvi pojav v celjskem društvenem življenju je *Društvo strelcev*, ki se javlja leta 1594., ko so stanovi za njega »modro zastavo z viteškimi zvezdami«¹ darovali 24 goldinarjev. To društvo se v razpravah deželnih stanov javlja še leta 1606. kot »Društvo celjske modre zastave«. Poslej o tem društvu ni več govora, vendar pa se javlja (1730) strelišče, toda upravljal ga je stavbni mojster in mestni svet je prispeval za njega vzdrževanje.

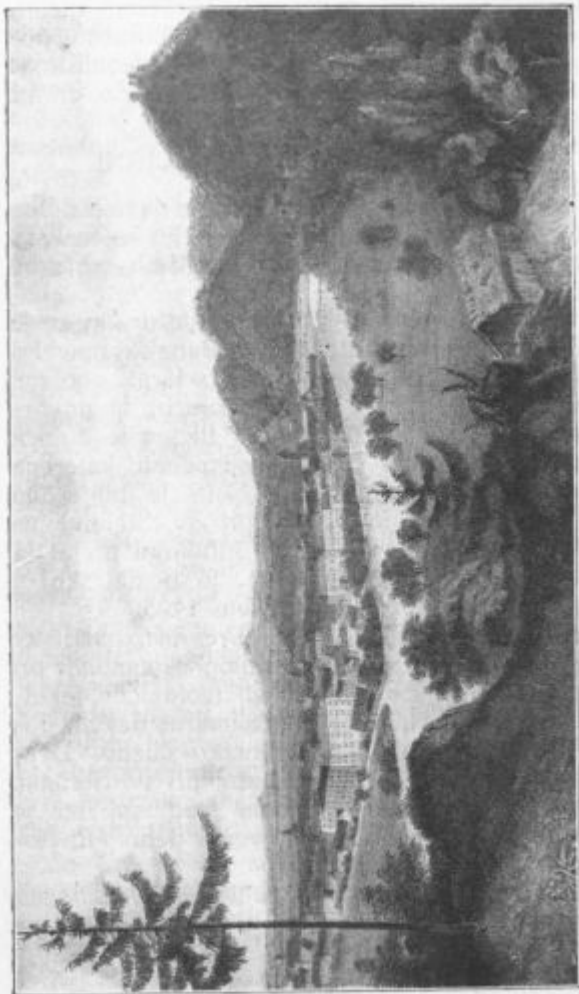
Živahno postaja v početku 19. stoletja. Tedaj se je v Celju ustanovilo *Društvo za podpiranje domačih ubožcev in revnih popotnikov* (1822), in sicer po prizadevanju kaplana Sigmunda Juvančiča in trgovca Pavla Kaindelsdorferja. Prvi društveni odbor so tvorili: okrožni glavar Boltažar pl. Zirnfeld, opat Franc Hobelnik, župan Andrej Zwayer in trgovca Pavel Kaindelsdorfer ter Peter Lininger.

Že malo poprej (1801) se je ustanovilo v mestu *Godbeno društvo*, ki pa je leta 1807. zaspalo.

Leta 1832. je po prizadevanju zaslužnega šolnika in ravnatelja glavne šole Simona Rudmaša ter opata Franca Ks. Schneiderja nastalo novo *Godbeno društvo*. Tudi to je bilo po Rudmaševem odhodu in Schneiderjevi smrti 18. decembra 1846. razpuščeno, in sicer radi tega, ker je pojenjalo zanimanje in so jeli stroški naraščati preko dohodkov. Instrumenti so bili izročeni župni cerkvi v shrambo in uporabo. Tedanji ravnatelj glavne šole Matija Vodušek pravi, da se navajajo sledeči razlogi za njega neuspeh:

1. notranje nesoglasje v štatutih, ki so zahtevali, da bi se gojila i mestna i cerkvena glasba z istimi učiteljskimi pripravniki; 2. pomanjkanje muzikaličnega smisla pri celjskem prebivalstvu; 3. mali društveni uspehi, ki niso zadovoljevali nobene stranke; 4. pomanjkanje dobrega muzikaličnega mentorja, kakršnega društvo nikdar ni imelo, ampak se je vedno borilo z nevoljami; 5. neprijetne zunanje formalnosti, ki so se jim morali podrežati tako predstojniki kakor učitelji in učenci, dočim ni od zunaj bilo za notranji glasbeni pouk prav nobene pobude.

Paralelno z glasbenim društvom se javljajo tudi prvi obrisi *Dramatičnega društva*. Že leta 1791. so se namreč pričele diletantske gledališke predstave v dobrodelne svrhe. Leta 1815. so igrali v minoritskem samostanu Kotzebuejevo šaloigro »Oba Klingsberga«, dve leti pozneje (1817) pa je v štajerski deželi privilegirana gledališka družba pod vodstvom Jožefa Bratscha igrala Kotzebuejevo viteško igro: »Grof Burgundski«. Za prvo mesto se je plačalo po volji, drugo je stalo 30 krajcarjev. Dve leti pozneje (1819) je neka druga družba igrala Schillerjevega »Viljema Tella« in »Marijo Stuart«, nadalje dve Bäuerlejevi drami. In še neka tretja družba, ki jo je vodil Karel Friderik Domuratus, je v tem času v Celju igrala. Niti domači diletanti niso mirovali. Leta 1822. je posebno gledališko društvo izdalo proglas, v katerem se gospodje in gospe pozivajo na sotrudištvo pri gledaliških predstavah, ki naj bi se vršile v zimski dobi vsakih štirinajst dni. Zanimanje je bilo veliko; priča o tem dejstvo, da je bil čisti dobiček posameznih predstav, ki se je stekal v

Celje okrog leta 1820.

ubožno blagajno, kaj znaten. V vrstah gledaliških igralcev se je kmalu jel odlikovati poznejši tiskar Janez Krstnik Jeretin. Ker gledališkega poslojja še ni bilo, so igrali večinoma v grofiji.

NEKATERI ZNAMENITI CELJANI.

Ignacija Orožna Celjska kronika navaja dolgo vrsto duhovnikov, ki so bili v Celju rojeni. Tu slede imena najznamenitejših celjskih rojakov (večinoma duhovnikov).

Prvi med njimi je *Tomaž Prelokar*, ki se je rodil še za Celjskih grofov. Na dunajski univerzi si je pridobil bakalavreat in doktorat obojega prava. Slovel je po svoji izobrazbi in govorniški zmožnosti. Cesar Friderik III. ga je določil za učitelja svojemu sinu Maksimilijanu, katerega je naučil tudi slovenščine. Nato je bil stolni prošt v Kostnici in potem pri sv. Štefanu na Dunaju, kjer je postal kmalu infulirani prelat in kancelar univerze. Leta 1491. je postal škof v Kostnici ter je kot tak umrl leta 1495.

Drug Celjan je bil *Brikcij Preprost*, magister prostih umetnosti, doktor teologije, kanonik pri sv. Štefanu na Dunaju, učitelj teologične fakultete na Dunaju, ki ji je bil osemkrat dekan, dočim je trikrat opravljal rektorsko službo. Dvanajst let je bil tudi stolni kantor pri sv. Štefanu. Baval se je s humanističnimi študijami ter je napisal komentar k Ciceronovemu delu »*Rhetorica*«. Umrl je leta 1505.

Za Celjana se smatra tudi *Matija Lubanus*, magister prostih umetnosti in učitelj fizike na dunajski univerzi (primarius phisicae professor). Leta 1575. je bil celo rektor univerze.

Drug Celjan je bil *Peter Muhič*. Na dunajski univerzi je učil grški jezik ter je bil tri leta zaporedoma rektor (1577—1580). Pozneje je bil mestni župnik v Gradcu itd. Umrl je kot prošt v Pollauu leta 1587. Muhič je bil hud nasprotnik luteranov ter je proti njim napisal troje ostrih spisov.

Leta 1704. je bil rojen *Franc Ferdinand Khillan pl. Ehrenstein*, doktor teologije in župnik v Loki in v Vuzenici. On je napisal prvi spis o Celjskih grofih, »Genealogia comitum Cilliensium«. Vendar je ostalo delo v rokopisu.

Celjskega klobučarja sin je bil *Franc Gorjup*, ki je umrl kot župnik pri Novi cerkvi leta 1781. S svojim »Cerkvenim letom« je stopil v vrste slovenskih pisateljev.

Slovenski pisatelj je bil tudi *Jožef Hasl*, ki je bil rojen leta 1733. kot sin celjskega pasarja ter je umrl leta 1804. kot župnik na Dolu pri Hrastniku. Njegovo delo je prevod latinske Hevenesijeve knjige »Sveti post«.

V Celju se je rodil leta 1745. grof *Sigmund Hohenwart*, dolgoletni krški kanonik in generalni vikar, poznejši škof v Lincu. Umrl je leta 1825. Grof Hohenwart je zaslovel kot botanik in kot mineralog. Napisal je prirodopisno knjigo in si nabral lepo zbirko prirodopisnih predmetov (herbarij, zoološko zbirko, mineralije), ki jih je zapustil graškemu Joanneju.

Za Celjana se smatra *Galesius Cilia*, avguštnski kanonik in dekan na bavarskem dvoru, ki je izdal sredi 18. stoletja neko latinsko nabožno knjigo.

Tu se je rodil leta 1750. klobučarski sin

Franc Perko, ki je napisal neko krajše teološko delo ter umrl kot župnik v Spodnji Poljskavi.

Leta 1759. v Celju rojeni *Aldobram Jakob Košak* je bil sloveč advokat in pisatelj pravnih del. Umrl je v Gradcu leta 18 ?.

Posvetnega stanu je bil tudi leta 1771. rojeni *Ivan Fröhlich*, ki je postal v Gradcu doktor medicine ter je kot zdravnik služboval v Celju in Rogiški Slatini, kjer si je — pozneje kot ravnatelj — pridobil za povzdigo kopališča mnogo zaslug.

Zdravnik je bil tudi leta 1806. rojeni *Jakob Anton Neuner*. Postal je telesni zdravnik turškega sultana Mahmuda II., pozneje je bil avstrijski polkovni zdravnik; kot tak je umrl leta 1842. v Ljubnu na Gornjem Štajerskem.

SKRB ZA BOLNIKE IN SIROMAKE.

Hospital.

Že pred početkom naše dobe je bil ustanovljen hospital, ki se je nahajal pri sv. Duhu na severni strani mestnega obzidja. Cesar Friderik III. (V.) je meščanom leta 1459. dovolil, da preneso špital radi turške nevarnosti lahko v dobro utrjeno mesto; to privolitev je pozneje znova potrdil Ferdinand I. (1533). Cesarju Frideriku so malo pozneje poročali Celjani, da sta njihov špitalski mojster Konrad Lempl in njegov brat Henrik pripravljena darovati za špital, v katerem bi se lahko uredila tudi kapela, svojo nasproti minoritski cerkvi ležečo hišo, hkrati pa prosijo, naj cesar dovoli prenesti v novi špital večno mašo, ki jo je nekdanj pri sv. Duhu ustanovil grof Herman. Cesar je na to pristal pod pogojem, da se kapela posveti sv. Maksimilijanu. V zvezo s

tem poročilom je mogoče staviti poročilo 16. stoletja, v katerem se hiša s takozvanimi »vrati z antikami« (Gosposka ulica 16), ki res leži mino-ritskemu samostanu nasproti, imenuje hospital sv. Uršule (in ne sv. Maksimilijana). Naj bo tako ali drugače, gotovo je, da so že v 15. stoletju pomišljali na novo stavbo: leta 1484 je priznal Tomaž Laiser, da je prodal njegov oče Jurij, ki so ga bili odvedli Turki, samostanskemu mojstru Štefanu Strasserju stavbišče za novi špital. V prvi polovici 16. stoletja je že stal in nekako tedaj mu je bila dozidana gotska kapelica sv. Elizabete, po kateri je dobil špital svoje ime: špital sv. Elizabete. Vendar je kapelica radi dveh požarov (1687 in 1798) močno spremenila svoje lice. Špital je bil bogat, nekaj premoženja je dobil že od Celjskih grofov in nekaj pozneje. Poleg špitalskega poslopja in kapele je posedoval še gospodarska poslopja (hlev v Špitalski ulici, shrambo za žito s kletjo za vino, »trančo«, v Zagati, lastna zemljišča in donosno gosposčino.

Po neki darovnici glavarja Hohenwarta (1478) je bila ustanovljena pri špitalu kaplanija, ki je bržkone kmalu prestala, ker dotacija ni bila zadostna.

Kakor je razvidno iz zapisnikov občinskega sveta (izza 17. stol.) je špital skrbel za bolne, revne in onemogle; podpiral jih je s hrano in obleko, ker je bilo beračenje v mestu prepovedano.

Špitalskega mojstra je volil občinski svet iz svojih vrst na eno leto in je pregledoval njegove račune, ki jih je predlagal v potrjevanje nižje-avstrijski vladi. Pod špitalskim mojstrom so bili špitalski kontrolor, špitalska upravnica in beraški

sodnik. V 18. stoletju se govori tudi o posebnem špitalskem zdravniku, ki je prejemal nagrado deloma v naturalijah, deloma v gotovini.

Ali končno se je razen špitalskega poslopa vse drugo prodalo. Gospoščino je kupil leta 1759. grof Anton Gaisruck in jo je združil z Novim Celjem. Pozneje (1798.) je bil prodan še hlev z žitno shrambo doktorju prava Maksimilijanu Andreeju.

Zato pa je cesar Jožef II. leta 1784. ukazal ustanoviti pravo ubožnico (pri špitalu) in ji je podelil premoženje, odvzeto celjskim cerkvenim bratovščinam, in sicer bratovščini Matere Božje sedem žalosti, bratovščini sv. Rožnega venca, bratovščini Srečne smrti, bratovščini sv. Izidorja in Mrtvaški bratovščini, v skupni vsoti 878 gol-dinarjev.

Zdravniki in lekarne.

V početku novega veka so se z zdravniškim poslom bavili često tako zvani »padarji«, v Celju se spominja eden izmed njih (Jožef Woller) sredi 18. stoletja. Poročila o zdravnikih, po običaju tedanje dobe seveda še splošno slabo izšolanih, imamo že več ko poldrugo stoletje poprej. Tako se navajajo kot zdravniki: Ivan Voltius (1549), Matija Schremel (1594.—1597.), Herman Scribonius (1599) in Justus Spadon (1611). Že poslednja dva sta bila očitvidno Italijana. Odslej jih pripada veliko število tej narodnosti; medicinska šola v Bologni jih je pošiljala v širni svet. Ta medicinski val je samo nekako dopolnilo k splošnemu italijanskemu valu, ki je tedaj zaplaval naše dežele. V Celju se navajajo nadalje sledeči zdravniki: Pavel Pasquini (1619—1623), deželni stanov-

ski zdravnik, dr. Pavel de Apostolis in njegov brat Ivan Jakob de Apostolis (do 1634), Guido de Floro, Justus Reisner (1642), dr. Gabriel Nassibl (1646—1648), Lenart Romani (1646), dr. Andrej Morellus (okrog 1666), deželni stanovski zdravnik, Martin Lenart Babnik (1721), doktor filozofije in medicine, kirurg Ignacij Moser (1721), špitalski zdravnik, dr. Ivan Ferdinand Pogačnik (1754—1758), mestni kirurg Anton Christianelli in mestni kirurg Jurij Beck (okrog 1760), dr. Ivan Bischof (okrog 1757), Ignacij Frey pl. Freydenfeld (umrl l. 1781.), okrožni fizik, utemeljitelj dotacije za tretjega mestnega kaplana, v kateri namen je poklonil »Kapaunhof« s posestvom, dr. Pulskey substitut Freyev, dr. Mulej, Freyev naslednik, fizik grof Ludovik Groß, kirurg Ipavic (1804) in Rudolf Neckermann (1829), okrožni kirurg.

Tudi lekarna sega v isto dobo ko pojav zdravnikov. Leta 1591. se omenja Adam Schwaiger kot celjski lekarnar. V sledečem stoletju pa se tudi med lekarnarji pojavljajo laška imena. Tako Orazio Carminelli (1604—1619), Dominicus Tomassino (1620). Potem pa slede: Adam Vogel (1622.), Ludovik Hanslein (1638.), Gregor Willmann (1543—1654). Že zgodaj (1670) je bila lekarna tam, kjer je sedanja lekarna ob prehodu Glavnega trga na Kralja Petra cesto. Nekaj desetletij pozneje (1721) je imelo mesto že dve apoteke. Eno je vodil apotekar Voßneinkel in za njim njegova vdova, drugo pa Jakob Westermayer. Pozneje se navaja kot apotekar Ivan Tuček (1754—1763) in za njim (1768) Ferjančič. Na Ferjančičevo pritožbo so tega leta drugo apoteko zaprli, njemu pa so naročili, da mora imeti sposobnega pomočnika, bilo je tudi

naročeno, da mora deželni stanovski medik apoteko vsako četrtno nadzorovati. Ko je Ferjančič umrl (1781), je njegovo apoteko po vladni odločitvi prevzel Jakob Kaiser za 1046 goldinarjev 88 krajcarjev.

Zdravljenje je seveda bilo še precej primitivno. Ob času kuge ali kake druge težke nalezljive bolezni so gledali predvsem, da so mesto odrezali od sveta. Za Marije Terezije se je jela zdravstvu tudi od strani države posvečati večja pozornost. Okrožni urad (z okrožnim fizikom) pričenja izdajati naloge o javni čistoči in odreja, kdaj in kako se je treba ustavljati razširjevanju nalezljivih bolezni. V početku 19. stoletja (1804) je bilo v mestu prvo cepljenje in tedaj se je vršil tu tudi pouk za babice.

ZUNANJA SLIKA MESTA.

Pogled na mesto s kake bližnje vzpetosti nudi še sedaj sliko štirokotnega mestnega središča, okoli katerega se zbirajo novejši mestni deli. Štirikotno središče je staro mesto, v katerem so hiše prilično stisnjene in dvorišča dokaj majhna. To staro mesto je bilo prej obdano z obzidjem, katerega sledovi so še zdaj ohranjeni v Vodnikovih ulici in ob Savinji nasproti parka, poleg tega pa še stoje trije veliki okrogli vogelni stolpi: eden, še v prvotnem stanju, v Razlagovi ulici, drugi, spremenjen v stanovanje, med Matija Gubca ulico in pošto, tretji, prizidan mestnemu gledališču, ter en vmesni, istotako okrogli stolp v Razlagovi ulici, ki služi zdaj kot skladišče. Po nekem dodatku k »Celjski kroniki« je bilo obzidje zelo močno. Pred njim

se je nahajal jarek, na čigar zunanji strani so bili okopi. Skozi obzidje so vodila štiri večja vrata, in sicer »Vodna« k mostu preko Savinje, »Graška« v smeri glavne ceste proti severu in »Ljubljanska« v smeri iste ceste proti zapadu. Manjša vrata so vodila k Savinji tudi ob dojenjem gradu (sedanji vojašnici kralja Petra), kjer se je nahajal četrti vogel mestnega obzidja s stolpom. Grad sam na sebi je imel lastno obzidje z jarkom — na mestni strani.

Obzidje z jarkom pa je radi nastopa mirnejših časov in radi uporabe modernega orožja postalo nepotrebno in je seveda tudi oviralo razvoj mesta. Ko je bilo mesto v težki finančni stiski, je leta 1785. s cesarskim dovoljenjem prodalo na dražbi tako obzidje kakor jarke, in sicer obzidje za 1181 goldinarjev 53 krajcarjev, jarke pa za 901 goldinar. Tedaj se je pričelo podiranje in izravnavanje, ali še dolgo je trajalo, preden je bilo vse podrto ter izravnano. S tem so se predmestja — Graško na severu, Vodno ob Savinji in Ljubljansko na zahodu — neposredno združila z mestom. Slična usoda je zadela tudi poedina mestna vrata. Ljubljanska so podrli najprej, leta 1775., ker so močno ovirala promet, stoji še pa danes bivša mitnica, majhna hišica z vzdanim mestnim grbom, tremi zvezdami na modrem polju, in letnico 1540 na isti plošči; ta letnica pomenja morda leto zgraditve (ali obnovitve) Ljubljanskih vrat. Graška vrata so podrli leta 1804., potem ko so nekoliko prej odstranili promet ovirajočo in od okopa izvirajočo vzpetost pred njimi. Deloma so podrli tudi na okop naslonjeno mitnico; ostanek so porušili šele tedaj, ko so se pripravljali za zgraditev palače Ljudske

posojilnice. Rešili pa so ploščo, ki se je nahajala vzdana nad vrati; nosi črke A (ustria) E (rit) I (n) O (rb) U (ltima) in letnico 1530. Istega leta (1804) so odstranili tudi majhno mitniško hišico ob Vodnih vratih, ki je stala na mestu sedanje ulice med bivšim špitalom in staro gimnazijo, in sicer radi močnega oviranja prometa, deloma pa tudi radi nevarnosti požara. Vodna vrata sama pa so izginila šele leta 1851.

Leta 1804. so podrli tudi obzidje okrog dolnjega gradu (vojašnice) in zasuli so jarek pred njim.

V mestu samem so bile hiše zgrajene okrog Glavnega trga, ki se je prej imenoval samo »trg«, in ob ulicah, ki potekajo navpično nanj. Pred grofijo (nekdaj Mlinska ulica), ob Gosposki ulici (nekdaj Dolga ulica), ob Prešernovi ulici (nekdaj Poštna ulica), pa tudi ob obzidju so se tu pa tam nahajali vrtovi prav do konca naše dobe.

Hiše v Celju so bile še deloma lesene in večinoma pokrite s slamo ali pa z deščicami. Izmed zidanih hiš segajo nekatere, po vzdanih preostankih sodeč, še v gotsko dobo, prezidavane in dograjevane pa so bile v baročni dobi, ko so mnoge izmed njih tudi na novo nastale. Te stare celjske hiše, večinoma enonadstropne, deloma tudi dvonadstropne, imajo redno sklenjeno četrkotno dvorišče in često arkade v enem ali tudi v obeh nadstropjih. Po obliki arkadnih stebrov se da sklepati, da jim je služila za vzor »grofija«, zgrajena od grofov Thurn-Valsassina, katerih grb se še nahaja na stopnišču, v 17. stoletju. Radi čestih požarov je mesto seveda pogosto spreminjalo svoje lice,

najbolj po tistem, ki ga je leta 1798. v njega lesenih delih skoraj docela upepelil. Skoraj vse

Nekdanja mitnica pri Graških vratih.

hiše so tedaj prenovili; o tem pričajo v istem slogu narejene podboje, izmed katerih nosijo nekatere tudi letnice tedanjega časa. V prvi polovici 19. stoletja so bile najznamenitejše stavbe v mestu: »grofija« z arkadami in znamenitimi stropnimi slikarijami v veliki dvorani; dolnji grad, ki so ga bili okrog leta 1750. popravili in spremenili v vojašnico, pozneje, ob času, ko so podrli obzidje okrog, so odpravili tudi Marijino kapelico v gornjem nadstropju; okrožni urad, ki je nastal na mestu dveh malih, vitezu Protasiju pripadajočih hišic (okrog 1820); nova mestna hiša, ki jo je občina kupila (1830) od Vincenca Langerja, posestnika Lemberga pri Dobrni za 6500 goldinarjev, dočim je staro, na Glavnem trgu ležečo, prodala trgovcu Vitalu Rakušu za 3500 goldinarjev, pred preselitvijo urada pa so novo hišo predelali; »kresija«, poslopje, nastalo na mestu bivšega minoritskega samostana.

Na Glavnem trgu se je nahajal vodnjak, tam je stal vsaj izza druge polovice 18. stoletja spomenik Matere Božje s kipom sv. Florijana in sv. Roka, ki so ga leta 1844. nemirneži poškodovali, pozneje (1856) pa je bil obnovljen. V devetdesetih letih 18. stoletja so jeli graditi prve kanale, kar so v dvajsetih letih sledečega stoletja energično nadaljevali. Nov kanalski sistem so spojili s tedaj odkritim rimskim.

Izmed cerkvenih stavb je treba na prvem mestu omeniti že v romansko in gotsko dobo segajočo župno cerkev sv. Daniela, ki pa je bila pozneje večkrat prezidana. Tako so na severni strani presbiterija ležečo kapelo Celjskih grofov ali Treh kraljev leta 1613. docela predelali v novo, Materi Božji, sedem žalosti posvečeno ka-

pelo. V prvotnem stanju sta se ohranili zlasti dve kameniti gotski stenski omari ter konzole, ki nosijo poznejše kipe, z baldahini. Poleg njih pa tudi na južni steni v gotski minuskuli izvršeni trije napisi iz srednjeveškega Fiziologa, ki slove:

»der strauss legt sein aier peide in den sant
ond vergist ir das er darczu nicht chumft
ond die aier prueten sich von der hiez der
sun also di undertan des saumigen prelacz
des wiert vergessen es sei dann das szu di
sun got leichet«.

»ein merwud haisset scilla das hat auf die
guertel ain schon iunchfraven gestalt ond
das ander tail gar fraissam in dem gargros-
sen ungewiter racht is den czagel auf der
ist als ein segel ond hebt sich an die chiel
ond trenchet den; dem tuet di valsch weret
geleich di trencht mangin«.

»s iohannes ewangelist mit liben tugent ge-
cziert ist im hat gemacht wasser czu wein
an den ahentessen grossen weissheit schein
an dem chreucz emphalsch die mueter sein
gift und heisses ole chunt im nicht schaden
er ward aus wuest geladen mit leib und sel-
gen himmel tragen«.

Ta kapela je, kakor rečeno, pripadala bra-
tovščini Matere Božje sedem žalosti, ukinjeni
leta 1786.

Glavne izpremembe so se na župni cerkvi
izvršile po letu 1798., ko jo je požar močno po-
škodoval; stolp je bil obnovljen šele leta 1877.,
pri čemer je bil povišan od 32 na 54 m. Tri
nove zvonove so (1803) pripeljali iz opuščenega

samostana Novi klošter pri Polzeli; tamkajšnji kmetje so jih šele prepustili, ko je prišlo vojaštvo po nje, ali tedaj je tekla kri.

Izmed velikega števila zanimivih nagrobnih spomenikov, vzdanih deloma na notranji, deloma na zunanji strani cerkve, le eden (škofa Hermana, Celjana) ne spada v našo dobo. Okrog cerkve se je vse do leta 1783. nahajalo pokopališče s kapelico, v kateri se je tudi včasih vršila služba božja. Cerkev ima lep glavni oltar, ki je bil narejen v Benetkah leta 1743.

Med podružniškimi cerkvami, ki še vse izvirajo iz prejšnje dobe, je bila tista sv. Nikolaja na Miklavškem hribu nekočkrat prenovljena, leta 1787. od vlade opuščena in zaprta, po treh letih pa radi protesta župljanov zopet odprta.

Slična je bila usoda drugih cerkva, ki izvirajo še iz prejšnje dobe.

Cerkvico sv. Maksimilijana so prenavljali (tako leta 1662.), nato pa jo je vlada (1797) ukazala spremeniti v skladišče; ko je zopet privolila, da se lahko rabi v bogoslužne namene, so jo v letih 1832.—1834. prenovili in prenesli v njo nove, iz Passaua leta 1813. došle in dotlej v bivši minoritski cerkvi shranjevalne relikvije. — Sedanjo obliko ima neposredno po zadnjih dveh obnovah, izvršenih v letih 1862.—1863. in leta 1927. Leta 1783. so premestili k njej mestno pokopališče. Južno od nje ležečo kapelico obglavljenja sv. Maksimilijana, zgrajeno v romanskem stilu, je dal obnoviti opat M. Vodušek leta 1869., izbral si jo je bil za mesto večnega počitka.

Sosedna cerkvica sv. Duha je bila v početku naše dobe še špitalska cerkev; istočasno ko pri sv. Maksimilijanu so tudi okoli nje osnovali pokopališče.

Najbolj nesrečen je bil sv. Andrej. Majhna njemu posvečena cerkvica, ležeča nasproti sv. Maksimilijanu, na mestni strani potoka Koprivnice, je bila leta 1783. opuščena in se je celo (1798—1799) uporabljala kot smodnišnica. Magistrat jo je (1799) izročil Juriju Skazi, ki je zgradil smodnišnico na sedanjem mestu na Golovcu. Skazi je sledil kot lastnik Valentin Jeretin, za njim pa sta bila lastnika Martin in Franc Pust; slednji jo je prodal evangelijski občini (1856), ki jo je uporabljala do zgraditve nove cerkve, nakar jo je zopet opustila.

Minoritski samostan in minoritsko cerkev so zlasti po požarih obnavljali, (tako po letu 1540., leta 1694, 1804.). Po zadnjem požaru še ne docela obnovljeno cerkev je cesar Franc I. (kakor rečeno) leta 1811. prepustil meščanom, ki so jo začeli temeljito prenavljati; pri delu pod korom, kjer se je cerkev skrajšala, so našli glave grofov Celjanov, ki so jih shranili za velikim oltarjem. Samostansko poslopje pa je kupil od države zvonar Ivan Steinmetz v licitaciji za 8000 goldinarjev (1817). Na njega prostoru je začel graditi veliko hišo, ki jo je dokončal šele njegov posestni naslednik Ivan Bočinek (1832). V ozadju se še vidita križni hodnik bivšega samostana in gotski portal. Leta 1865. je dobila poslopje občina v prisilni dražbi za 46.000 goldinarjev.

Marijina (minoritska cerkev) ima zanimive klopi, ki jih je napravil mizar Simon Epenberger (1695) in za velikim oltarjem lepo fresco-sliko,

predstavljajočo Marijino vnebovzetje, delo graškega slikarja Matija Schifferja (1813).

Kapucinski samostan in cerkev sta bila dograjena v dobi 1609—1615; cerkev je posvetil škof Tomaž Hren. Leta 1826. je gvardijan p. Franc Humpl dal na mestu starejših stopnic zgraditi sedanje pokrite stopnice, cerkvi sami pa so se v poznejših letih (1856—1857, 1866—1867) prizidavale nove kapele.

Jožefova cerkev na Jožefovem griču je nastala leta 1680.—1681. Leta 1726. so sezidali poleg nje mežnarijo, leta 1772. kaplanijo, današnji dom lazaristov je pa iz poznejše dobe (iz leta 1853.), ko so se tu naselili lazaristi. Kalvarija in kalvarijske kapele na zapadnem pobočju Jožefovega griča so nastale leta 1717.

V tej dobi se je tu pa tam vršila služba božja tudi v kapelah: v špitalu sv. Elizabete (kapela iz početka 16. stol.), pri sv. Andreju na Gornjem Celju, pri Materi Božji v dolnjem gradu (kapela odstranjena leta 1803.), pri sv. Trojici (v hiši št. 16. na Glavnem trgu, do razmaha reformacije), na Gornjem Lanovžu (po letu 1789.).

Hiše zunaj mestnega obzidja so bile majhne in redke, večja stavba je bil Gornji Lanovž, ki ga je sredi 18. stoletja na novo pozidal grof Rudolf Feliks Reisig, ko ga je kupil od grofov Thurn-Valsassina. Sicer pa je na severni strani segal gozd prav v bližino mesta, ki so se mu drugod približevali pašniki in polja. Na Savinji niže Celja je bilo dvoje mlinov in star mlin (»hrvatski mlin«) se je nahajal tudi na Hudinji. Potok Voglajna je do gradnje železnice, ko so mu strugo premestili, segal skoraj do sv. Maksimilijana in do mestnega obzidja, dočim je pod

gričkom sv. Jožefa potekal mlinski rokav. Prav tako je tudi Ložnica imela drug izliv; iztekala se je namreč v Savinjo pod gradom, kjer se zdaj izteka samo Sušnica, ali regulacija njenega toka je bila izvršena prej nego pri Voglajni.

V prvi tretjini 19. stoletja je dobilo Celje tudi svoj prvi park; leta 1828. so namreč zasadili drevo-
voreda na veliki »Glaziji« in napravili poti za izprehajanje; tu stoječi kip Matere božje so pa premestili na poznejši Dečkov trg. Pred tem kipom so na smrt obsojeni opravili poslednjo molitev, preden so izdihnili na poleg stoječih vislicah. Leto dni pozneje (1829) so zasadili tudi malo »Glazijo«.

Že prej (1771) so zasadili Jožefov grič, in sicer s hrasti, ki so jih pozneje izpodrinile smreke.

Grički okrog mesta so bili na solčni strani večinoma zasajeni z vinsko trto.

NEZGODE.

Požari.

Po prvem požaru, ki mu je zapadlo Celje v žrtev še za Celjskih grofov (1448), jih je sledilo še mnogo, ki so mesto ponovno popolnoma ali deloma vpepelili.

Tako je pogorelo mesto leta 1502. na drugo nedeljo po veliki noči; požar se je bil vnel dopoldne med 9. in 10. uro. Prav tako je mesto močno poškodoval požar leta 1510. in leta 1534. je po Celjski kroniki celo mesto zgorelo, dočim je leta 1546. podlegla požaru tretjina mesta. Nov požar je zabeležen v letu 1682.

Mnogo hujši je pa bil tisti leta 1687., ki je naveden tako v zapisnikih celjskega in laškega občinskega sveta kakor tudi v krstni knjigi. Požar je izbruhnil dne 2. julija ob 4. uri popoldne v hiši strojarja in jermenarja Krištofa Mosberga pri Graških vratih. Preden so začeli gasiti, je bil že ogenj v strehi Bartholottijevega hleva, odkoder se je širil na vse strani, tako da je v treh dneh skoraj vse mesto pogorelo. Ostalo je samo malo stavb: župna cerkev, grofija, grad, dvoje, troje večjih in ob severovzhodnem stolpu nekaj malih hiš. Na minoritski cerkvi sta se tedaj zrušila oba stolpa in v samostanskem hodniku je zgorelo 170 sodov moke, ki so jo bili pripravili za slučaj vojne s Turki. Od stare, tedaj uničene gotske cerkve so bila do leta 1858. ohranjena glavna vrata, sedaj pa še stoji gotski timpanon nad vrati v zakristijo. Deli gotskega samostanskega hodnika s portalom so v novejši stavbi še prav tako vidni. V celoti je zgorelo tedaj 130 hiš. Vseh hiš je moralo biti okrog 150. V mestni hiši so zgorele tudi mestne listine.

Sto let pozneje (3. decembra 1789) je izbruhnil požar v hiši usnjarja Jurišiča v Dolgi (Gospodski) ulici ter je uničil 11 hiš. Da se ni še bolj razširil, je zasluga vojakov polka Mingazzi, ki so zelo pridno gasili. Nov požar je divjal v mestu 7. februarja 1794. Nastal je ob 7. uri zvečer v hiši vrvarja Jožefa Meßnerja na Graški cesti. Uničil je 13 hiš.

Najsilnejši požar pa je izbruhnil dne 5. aprila 1798. (na veliki četrtek), ob 9. uri zjutraj, in sicer v minoritskem samostanu. V poslopju je ležalo mnogo bolnih vojakov vojske, ki se je bila vrnila iz Italije; njihove tornistre s patronami pa so

bile spravljene pod streho. Samostanske dekletke so baje pekle ribe, ki so jih metale žive v gorečo mast. Glomazeče živali so razmetale na vse strani mast, ki se je vnela. Ogenj je udaril skozi dimnik na streho, ki je začela goreti. Veter je raznesel ogenj na lesene strehe po mestu. Opat je bil ravno stopil iz zakristije, da bi opravil obred umivanja nog, ko so se ljudje na klic »požar« razkropili. Zgorelo je 192 hiš, nepoškodovane so ostale samo 4 hiše, ki so bile izza požara leta 1794 pokrite z opeko. Vse mesto je bilo treba prenoviti, tudi minoritsko in župno cerkev. Zopet je zgorelo mnogo aktov, okrožnih in občinskih, le nekaj poslednjih se je rešilo, ker so bili shranjeni v kletnih prostorih. Celotno škodo na poslopjih so cenili na 231.900 goldinarjev, na živilih pa na 109.717 goldinarjev.

Z darili, izvirajočimi deloma iz prireditev, so prihitela Celju na pomoč mnoga mesta (Gradec, Dunaj in druga); vendar pa so meščani kaj težko prenašali breme, ki ga je nalagala potrebna nova zgraditev mesta. Tedaj je morala občina prodati špitalsko žitnico in hlev, ali kako trdo ji je vseeno šlo za sredstva, o tem pričajo akti, govoreči o popravilu občinske hiše na Glavnem trgu, kjer se je še dolgo po požaru moglo uradovati samo v eni sobi. Župnija, ki je morala popravljati cerkev in župnišče, je tedaj prodala kapelico sv. Mihaela pred zakristijo, na bivšem pokopališču.

Za preprečenje oziroma za omejitev požarov je bilo skromno preskrbljeno. Tako je v osemnajstem stoletju morala imeti vsaka hiša pod streho čeber vode in nočni čuvaji so morali paziti tudi na ogenj; leta 1776. je mestni svet

odredil, da morajo paziti pozimi med 8. in 4., poleti pa med 9. in 3. uro, hkrati jim je bilo točno predpisano, kje morajo ure izklicevati. Nekaj let pozneje (1781) so po novem požarnem redu razdelili mesto v štiri četrti, ki so bile podrejene voljenim požarnim komisarjem; mesto je že imelo tedaj preprosto brizgalno.

Povodnji.

Ne mnogo manj brige so mestu prizadevale povodnji, ki so poplavljalje dolnje dele hiš, rušile mostove in trgale ceste.

Staro rimsko mesto je itak pokrito z debelo prodnato, od vode nanošeno plastjo, za novo Celje pa imamo zapisano prvo povodenj v letu 1496. in 1497. Tedaj (1497) je cesar Maksimilijan ukazal svojim podložnikom, bivajočim dve miljii naokrog Celja, da morajo radi preteče turške nevarnosti pomagati pri popravljanju vsled povodnji poškodovanega obzidja. Sledečega leta (1498) je ukazal cesar svojim podložnikom štiri milje naokrog, da morajo osem dni robotati pri odvajanju vode reke Savinje, t. j. pri nekaki regulaciji.

Po odredbi glavarja Andreja Hohenwarta je bilo treba delati z vozovi in drugim orodjem.

Leta 1550. je Savinja narasla v avgustu, potem pa zopet 2. septembra, ko je podrla mnogo mostov in brvi, poškodovala polja in potopila toliko živine, da je nastala velika draginja. Ta povodenj je bila nekoč zaznamovana na Vodnem stolpu, ali že pred sedemdesetimi leti se to ni več dalo čitati.

Sto let pozneje (1651) je bila zopet silna povodenj, povzročena vsled stalnih nalivov in pa ker je Viljem Sattelberger napravil dva previsoka nasipa. Bilo je v avgustu. Narasla voda je porabila nekaj sežnjevo obzidja in odnesla mestni občini zemljišče, vredno 1000 goldinarjev. Notranjeavstrijska vlada je odločila, naj polovico škode poravnata erar. polovico pa naj krijeta Sattelberger in mesto, poleg tega so morali cesarski podložniki robotati. Znova je ogrožala mesto silna povodenj 2. septembra 1672; višino vode pokazuje še danes kamen z napisom na Vodnem stolpu.

Pet let pozneje (1677) se je utrgal oblak in uničil most preko Savinje. V sledečih letih so dali stanovi za obnovitev mostu 1500 goldinarjev, ker je služil za prevoz provianta na Hrvatsko, ali komaj je bil popravljen, ga je visoka voda leta 1687. zopet odnesla.

Poleg Savinje so nagajali tudi njeni pritoki, med njimi zlasti Ložnica. Zapisniki iz leta 1694. in 1695. poročajo o graditvi jarka in nasipa pod Babnim (ki se navaja z imenom Frauenburg). Oskrbnik celjskega grada Ivan Ferdinand Markhut je dovolil, da so smeli graditi nasip tudi na grajskem zemljišču; ako bi pa hoteli delati nasip še više, bi morali vprašati za dovoljenje grofa Wagensperga. Kmetje iz Levca (med katerimi so bili tudi podložniki sv. Daniela), so izjavili pred mestnim sodiščem, da dajo zemljo in pomoč v svrhu izvedbe regulacije. Upiral pa se je pl. Schrattenbach, ker se je bal, da bo vsled regulacije trpelo njegovo, na drugi strani reke (Savinje) ležeče zemljišče. Celjani so res pričeli z delom, deloma robotajoč, delom s plačanimi delavci. Ko je bilo že nekaj dela storje-

nega, je grozil Schrattenbach, da zgrajeno poruši, mestni svet pa je sklenil, da se mu meščani s silo postavijo v bran. — Ložnica je pozneje v dolnjem teku res dobila novo strugo, brez ovinka vodečo v Savinjo.

Velika povodenj je bila zopet 20. oktobra 1770.

Začetkom 19. stoletja so jeli Savinjo regulirati. Zgradil se je odbojni nasip niže kapucinskega mosta. Leta 1803. je vlada v ta namen darovala 500 goldinarjev.

Bilo je potrebno, kajti 21. avgusta 1805. je bila zopet povodenj, pri kateri je na cesti med Koprivnico in sv. Maksimilijanom utonila neka žena, dočim se je njen mož rešil s tem, da se prijel za neko drevo.

Leta 1807. (3. julija) je voda zopet tako narasla, da sta dve deklici utonili.

Leta 1814. (16. oktobra) je segala voda do Glavnega trga.

Velika povodenj je bila 25. oktobra 1820., še večja 16. oktobra 1824.

Leta 1833. je bil most preko Savinje vsled povodnji deloma porušen in so popravila stala 486 goldinarjev.

Huda povodenj je bila zopet leta 1847. (7. septembra); železniški most in nova železnica sta napravila preizkušnjo.

Kuga in druge nezgode.

Prvikrat čujemo o kugi leta 1474. (ko je bila združena s prihodom kobilic in z nastopom lakote). Tudi leta 1542. je sledila kobilicam; v Celju je pomrlo mnogo ljudi.

Mnogo ljudi je pokosila kuga tudi leta 1600., v času, ko se je vršila protireformacija.

Leta 1644. je zopet morila. Na njo je menda spominjala srebrna moštranca iz leta 1644., ki jo je prej imela župna cerkev. Leta 1647. se je dvakrat pojavila in pomorila v župniji 400 oseb.

Sama sebe pa je prekosila leta 1679. in 1680., ko je bila zanesena v naše kraje iz Ogrske. Podpiralo jo je slabo vreme, ljudstvo pa je strašil mesečni mrk. Najhuje je morila decembra 1679. in januarja 1680. V stiski so šli meščani 11. septembra 1679. pod vodstvom svojega župnika Bernarda Maurišča bosi na grič, kjer je zdaj cerkev sv. Jožefa; tam so zasadili težek lesen križ, ki so ga prinesli s seboj, in so se zaobljubili, da bodo sv. Jožefu na čast sezidali cerkev, ako jih Bog kuge reši. — Pod vodstvom vicedoma grofa Ivana pl. Wagensperga se je storilo vse, da bi se kuga ustavila: mrličje so potrošali s soljo in apnom, končno pa so mesto čisto zaprli od zunanjega sveta. Do pomladi sledečega leta (1681) je kuga pojenjala in meščani so izvršili zaobljubo.

Poslej se kuga v znatnejši meri ni več pojavljala, pač pa še često nastopajo epidemije (tako leta 1814. in 1836.), s katerimi se po uvedbi okrožnega urada z zdravniškim referentom jame voditi uspešnejša borba.

Seveda so mesto zadevale tudi druge nadloge, ki so gospodarile v okolici, tako *kobilice* (1474, 1480, 1542, 1547, 1782), *huda zima* (1799, 1830, 1837—1838), *lakota* (1474, 1479, 1570, 1590, 1757, 1813—1815) itd.

ZUNANJI DOGODKI.

Kmečke vojne.

Ko so se slovenski kmetje leta 1515. uprli, je bila vsa Celjska grofija v ognju; po nekem poročilu so kmetje zasedli celo Gorenje Celje, mesto samo pa so oblegali. Pri obleganju jih je padlo veliko število, kajti meščani so bili sprejeli v mesto Jurija Herbersteina, poveljnika stanovskih čet, z njegovimi oddelki. V Celju je bilo nato mnogo kmetov usmrčenih. Celja se spominja tudi nemška pesem o upornih kmetih, izvirajoča iz plemiških krogov.

Pri drugem kmečkem uporu leta 1573. je bilo Gorenje Celje središče obrambe, ki sta jo vodila grajski glavar David baron Ungnad in cesarski vicedom. Okrožni poveljnik Jurij pl. Schrattenbach je pa potolkel uporne kmete pri Pilštanju. Tam in pri Sotli ujeti kmetje (med njimi Ilija Gregorič) so bili pripeljani v Celje in zaprti v tedaj še bolje utrjeni gornji grad, odkoder so jih odpeljali v Gradec.

Težko breme je naložil Celju kmečki upor leta 1635., ki se je pričel na posestvih Ivana pl. Schrattenbacha na Ojstrici in Hekenbergu ter se je nagloma razširil široko naokrog. Celjani so morali sprejeti v mesto graničarsko vojsko grofa Jurija Ludovika Schwarzenberga, ki je kmete razkropil, in zatem oddelek barona Jurija Ernesta Herbersteina. Tudi tokrat je bilo na Gorenjem Celju zaprtih mnogo ujetih kmetov, izmed katerih so dva obesili, mnogo pa so jih prepeljali v Italijo in na Ogrsko. Stroški, ki jih je imelo mesto z nastanitvijo vojske, so bili veliki. Cesar je zato dovolil meščanom nov sejem (na sredpostno

nedeljo) in jim je dal pravico, pečatiti z rdečim voskom.

V Gornjem Celju so bili kmetje zopet zaprti, ko so se leta 1674. pripravljali na nov upor; odpeljali so jih na sodbo v Gradec.

Nemirno kmečko gibanje se je še pojavilo v mestni okolici leta 1790. Meščani so tedaj prosili za dovoljenje, da bi lahko ustanovili meščansko stražo, ali prošnja jim je bila odbita.

Turški napadi.

Prvikrat so se Turki pojavili pred mestom leta 1469., in sicer s kranjske strani. Pri Celju je dal cesar zbirati najemnike, popravili so utrdbe na gornjem gradu in pridno delali na še negotovem mestnem obzidju.

Že na binkoštno praznike 1471. so bili Turki znova pred mestnim obzidjem; prišli so zopet s kranjske strani.

Leta 1473. so se iz Koroške vračali mimo Celja domov; vodili so 8000 ujetnikov in v mestni okolici so se neprestano vršili mali boji s stanovskimi četami.

V jeseni 1474. in spomladi 1475. so bili Turki zopet v Savinjski dolini.

Leta 1478. so prvič pridrli pred Celje iz Kranjske in drugič iz Kranjske preko Koroške ter so strašno divjali.

Leta 1480. so pridrli Turki do Novega Kloštra, ki so ga izropali. Zasledujoča vojska jih je pri Brežicah premagala.

Leta 1489. so zopet plenili po celjski okolici.

Leta 1492. so naskočili celjsko mesto, ali grof Jurij Herberstein je tako junaško odbijal

napade, da je veliki vezir Ali paša odšel, ne da bi bil kaj opravil; mestno obzidje se je dobro izkazalo.

Leta 1493. so bili Turki iz Bosne že zopet pred Celjem, ali preden je došel v mesto cesar Maksimilijan z najemniki, so bili že izginili.

Leta 1529. so na povratku izpred Dunaja nekatere turške tolpe pridrle do Celja, kjer jih je premagal Viljem pl. Herberstein.

Na povratku izpred Kiseka (1532) so tolpe zopet pridrle do Celja.

Leta 1592. so prodirali Turki ob Savi na Štajersko. Štajerske in celjske čete so bile poražene, zato je v varstvo mesta došel četrti Rottenmannski polk, ki je bil tu dva meseca ter je stal mesto celih 5000 goldinarjev.

Odslej Turki mesta niso več neposredno ogrožali, četudi so še vedno zahtevali žrtev od njegovega prebivalstva. — Interesantno je, da se v krstni knjigi s konca 17. stoletja nekolikrat navaja krščenje Turkov v župni cerkvi.

Druge vojne.

Zahtevale pa so od mesta žrtev tudi druge vojne, zlasti velike evropske.

Že za Maksimilijana I. *benečansko vojno* je bilo treba i denarja i ljudi; tudi na Celje in celjsko četrt je odpadel primeren del.

Težje je bilo za *tridesetletne vojne*; tako je bilo treba leta 1636. dajati streho večjemu številu polkov, ki so bili na pohodu.

Pa tudi poslej so bili vojaški oddelki često na pohodu skozi mesto. Koncem 17. stoletja je že bila v mestu sicer še ne stalna, vendar prilično *redna*

vojaška posadka. Oficirjem je bilo treba dajati postelje itd., navadnim vojakom pa običajni kvartir z vsem potrebnim, in sicer proti skromni odškodnini. Ker mestna kvartirna hiša (zgrajena leta 1571.) daleko ni zadostovala za nastanitev, je bila ta za meščane težko breme. Ko so leta 1750. spremenili dolnji grad v vojašnico, pa često ni bilo notranje opreme, in poleg tega je izbruhnila sedemletna vojna, ki je donesla nova bremena.

Že za *avstrijske nasledstvene vojne* je bilo nuditi nastanitev potujočim polkom in dajati vojake, poleg tega pa so prihajali v mesto tudi vojni ujetniki (1742). Za *sedemletne vojne* je bilo pa še mnogo huje. Velike so bile dajatve v rekrutih in vojnih davkih. Poleg tega je bilo poslanih izza leta 1757. v Celje tudi mnogo vojnih ujetnikov, katerih število je končno preseglo 1000 mož. Nastanjeni so bili v vojašnici in privatnih hišah; tudi bolnikov je bilo med njimi, ti so ležali v od meščanov zgrajeni vojaški bolnici v Gosposki ulici. Poleg ujetnikov je bilo o priliki seveda treba dati streho tudi lastni vojski. V tej dobi je vladala v mestu in četrti velika beda; mnogo ljudi je umrlo od glada in ob nedeljah so prihajali v mesto in prosili, da bi dobili kaj kuhanega.

Vso težino nemirnih časov so Celjani zopet občutili za francoskih vojn. Ne samo, da so bile velike dajatve v krvi in davku, tudi razne čete so bile često na pohodu skozi mesto in so delale veliko škodo. Že 9. aprila 1797 (na cvetno nedeljo) je prišel iz Ljubljane majhen francoski oddelek, ki pa se je takoj umaknil, baje pred kmeti, ki so se vračali z oljkami iz cerkve. Po

premijru, sklenjenem v Ljubnu, pa so se vračale skozi Celje štiri francoske brigade. Tedaj je moral opat prepustiti cerkev sv. Maksimilijana kot skladišče za vojaško seno. Od Francozov v Celju in okolici narejena škoda se je cenila na 4144 goldinarjev in 28 krajcarjev. — Leta 1799. so korakali skozi Celje v Italijo štirji večji ruski vojni oddelki (ki jim je sledil še manjši oddelek opešanih vojakov), ki pa so kampirali večinoma na prostem. Sledečega leta (januarja 1800) so se vračali skozi Celje v Rusijo trije manjši oddelki.

Leta 1805. so bili zopet francoski oddelki v Celju. Že junija je prikorakal v mesto Marmont, pred katerim so se avstrijski oddelki umaknili proti Slovenji Bistrici. Nato so zopet Avstrijci korakali skozi mesto, ker se je bojišče preneslo v Italijo. Odtod je novembra nadvojvoda Karel hitel Dunaju, ki ga je ogrožal Napoleon, na pomoč. Karel je imel na Glavnem trgu svoj glavni stan (v hiši št. 2). Po zmagoviti bitki pri Slavkovem se je koncem decembra vračal skozi mesto Marmont z veliko armado, ki ji je bilo treba dati kruha, mesa, vina, krme itd.; vrhu tega je moralo dati okrožje 200 konjev in 70.000 goldinarjev, od tega Celje 3955 goldinarjev. Tudi škode so Francozi veliko napravili, samo siloma celjski župniji vzete konje so cenili na 5560 goldinarjev. Januarja 1806. je po sklenjenem miru korakalo skozi Celje v Italijo 15.157 Francozov s 3531 konji. — Za leto 1809. je dalo celjsko okrožje dva bataljona deželnih brambovcev, ki sta morala pozneje na Gornjem Štajerskem kapitulirati.

Koncem maja in začetkom junija je korakala skozi Celje Macdonaldova francoska armada, ki

je vrgla Avstrijce po lahнем odporu pri Trojanah. Sredi junija ji je sledila še Marmontova. Tedaj se je odlikoval poročnik cesarskih huzarjev Karel Luszinsky, ki je pri Ljubljanskem predmestju in nato še pri bivših Graških vratih streljal na Francoze ter se potem srečno umaknil proti Teharju. V zahvalo je pozneje ustanovil v župni cerkvi mašo in dal blizu bivših Graških vrat napraviti v neki hiši vdolbino s križem in napisom, ki sta še ohranjena na istem mestu: Qui confidit Deo, fortis est ut leo. (Kdor zaupa v Boga, je močan ko lev). Škode so tokrat Francozi mnogo napravili; mesto samo je plačalo 19.760 goldinarjev prisilnega posojila. Ko je bila vojna končana, se je skozi Celje vračala Macdonaldova armada. — S tem je celjsko ozemlje prestalo najhujše vojne čase, poslej že ni videlo več znatnejših vojnih oddelkov, le Napolitanci so se 1814. vračali tod iz Gdanskega v domovino.

LITERATURA.

- H. J. Biedermann*, Das Innsbrucker Statthaltereiarhiv und dessen Inhalt an Styriacis. Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichte XV., 1878.
- Ferdinand Bischof*, Rechtshandschriften im steirischen Landesarchive. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichte VI., 1869.
- Culturbild aus Cilli*. Die Bäckerinnung, Deutsche Wacht XII., 1887.
- Metod Dolenc*, Postanek in pomen inštrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem. Časopis za zgodovino in narodopisje IX., 1912.
- Andrej Fekonja*, Celje in okolica. Dom in svet VIII., 1895.
- Georg Göth*, Urkunden und Regesten für die Geschichte von Steiermark vom Jahre 1252 bis zum Jahre 1580. Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark X., XI., 1861, 1862.
- Jožef Gruden*, Zgodovina slovenskega naroda.
- Andreas Gubo*, Geschichte der Stadt Cilli, 1909.
- Aus den Ratsprotokollen der Stadt Cilli. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichte 24 – 30., 1892 – 1899.
 - Cilli um 1809. Zeitschrift des hist. Vereines für Steiermark 1909.
 - Steiermarks Leistungen im Jahre 1809, Blätter zur Geschichte und Heimatskunde der Alpenländer IV., 1913.
 - Steiermark während des siebenjährigen Krieges. Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark XIX., 1902.
 - Zur Reformation der Pfandschaften im steirischen Unterlande. Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark IX., 1911.
- Alfons Huber*, Österreichische Reichsgeschichte, 1895.
- Fran Ilešič*, Poročilo o slovenskih deželah iz l. 1818. Časopis za zgodovino in narodopisje XIV., 1918.
- Franz Ilwof*, Die Einfälle der Osmanen in Steiermark. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark X., XI, XV., 1861, 1862, 1867.

- Franz Ilwof*, Steirisches Eisen zu Wehr und Waffen in der Zeit Maximilians I. und Ferdinand I. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark XXXIV., 1886.
- Fran Kovačič*, Slovenska Štajerska in Prekmurje, 1926.
- Fr. Krones*, Zur Geschichte des Schulwesens in Steiermark im Mittelalter und während der Reformations-epoche bis 1570. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark XXXIV., 1886.
- Die zeitgenössischen Quellen der steiermärkischen Geschichte in der 2. Hälfte des XV. Jahrhunderts. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichte VI., 1869.
 - Aktenmäßige Beiträge zur Geschichte des windischen Bauernaufstandes vom Jahre 1573. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichte V., 1868.
- E. Kümmel*, Die landschaftlichen Ausgabenbücher als steiermärkische Geschichtsquellen. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichte XIV., 1877.
- Kunst und Künstler in ihrer Förderung durch die steir. Landschaft vom 16. bis 18. Jahrhunderts. Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark XVI., 1879.
- J. Loserth*, Tagebuch des Geheimsecretärs Peter Casar. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark XLVIII., 1900.
- Arnold Luschin*, Die steirischen Landhandfesten. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark IX., 1872.
- Franz Martin Mayer*, Materialien und Kritische Bemerkungen zur Geschichte der ersten Bauernunruhen in Steiermark und den angrenzenden Ländern. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichte XIII., 1876.
- Zur Geschichte der Jagd und des Forstwesens Steiermarks in der Zeit Maximilian I. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark XXXVIII., 1888.
 - Die ersten Bauernunruhen in Steiermark und den angrenzenden Ländern. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark XXIII., 1875.
- Anton Medved*, Anton Martin Slomšek.
- Anton Mell*, Das steirische Bannrichteramt. Steirische Zeitschrift für Geschichte II., 1904.
- Beiträge zur Geschichte des Unterthanenwesens in Steiermark. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark XLI., 1893.

- Anton Mell*, Der windische Bauernaufstand des Jahres 1635. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark XLIV., 1896.
- Anton Mell und Hans Pirchegger*, Steirische Landgerichtsbeschreibungen. Beiträge zur Erforschung steirischer Geschichte XXXVII — XL, 1914.
- Ignac Orožen*, Celska kronika, 1854.
- Das Bistum und die Diözese Lavant. III. Teil. (Das Archidiakonat Saunien, das Dekanat Cilli.)
- Die lutherische Kirche in Scharfenau.
- Janko Orožen*, Zgodovina celjske gimnazije. Izvestje državne realne gimnazije v Celju, 1928.
- Richard Peinlich*, Geschichte der Pest in Steiermark.
- Der Brotpreis zu Gratz und in Steiermark im 17. Jahrhundert. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark XXV., 1877.
- Martin Perc*, Celeja antiqua et nova. Beiträge zur Geschichte des Tempels von Scharfenau, 1926.
- Oswald Redlich*, Mitteilungen der dritten (Archiv-) Sektion der k. k. Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst und hist. Denkmäler. VIII. Buch, 2. Heft 1911.
- J. G. Seidl*, Topographische Streifzüge. Steiermärkische Zeitschrift I., VI., 1834. 1840.
- Die Steinbrücke. Steiermärkische Zeitschrift III., 1836.
- Senekovič*, Slovenska bibliografija.
- France Stelé*, Celjski strop.
- Gustav Schreiner*, Steiermarks Volksmenge in Vergleichung mit jener der übrigen österr. Provinzen. Steiermärkische Zeitschrift II., 1835.
- Viktor Thiel*, Zur Geschichte des k. k. steierm. Statthaltereie - Archives.
- Jos. Wastler*, Nachrichten über Gegenstände der bildenden Kunst in Steiermark. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark XLI., 1893.
- Die protestantische Kirche zu Scharfenau.
- Jos. Wichner*, Beiträge zu einer Geschichte des Heilwesens, der Volksmedizin, der Bäder und Heilquellen bis incl. Jahr 1700. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark XXXII, 1885.
- Joh. B. Winklern*, Biographien denkwürdiger Steiermärker. Steiermärkische Zeitschrift VI., VII., 1811, 1812.

Ernst Zahn, Actenmäßige Stücke, betreffend die Durchführung der Gegenreformation, namentlich in Obersteier, dann zu Radkersburg, und die Zerstörung der lutherischen Kirche zu Scharfenau bei Cilli (1599 — 1600). Steiermärkische Geschichtsblätter IV., 1883.

- Zur Geschichte des windischen Bauernaufstandes im Jahre 1573. Steiermärkische Geschichtsblätter VI., 1885.
- Archivalische Untersuchungen in Friaul und Venedig. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichte VII., 1870.
- Styriaca aus dem k. k. Statthalterei-Archiv in Innsbruck. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichte XV., 1878.

Listine celjskega mestnega arhiva, cehov in kronika glavne šole.

Marjan Marolt, Dekanija Celje I., Cerkveni spomeniki v Celju, 1931. To delo v tekstu ni več moglo biti upoštevano.

KAZALO.

Na prehodu v novi vek.

Vloga Celja v provincialni upravi:

Celju podrejena pokrajina in njeno ime 7 — Deželno-knežja oblastva v Celju 7

Organizacija mestne uprave:

Mestne pravice 13 — Mestni upravni organi in njih funkcije 17 — Mestni teritorij 23 — Mestna posest 25 — Mestni dohodki in izdatki 29 — Mestni grb 31

Prebivalstvo po številu, rodu in sloju 32.

Obrt in početki industrije:

Cehovstvo 35 — Pekovstvo 36 — Mesarstvo 40 — Usnjarstvo in strojarstvo 46 — Čevljarstvo 52 — Tkalstvo 52 — Barvarstvo 54 — Krojaštvo 57 — Klobučarstvo 58 — Mizarstvo, ključavničarstvo, ostrogarstvo, urarstvo in puškarstvo 60 — Zidarstvo, kamnoseštvo in tesarstvo 62 — Kovaštvo in kotlarstvo 63 — Kotlarstvo in slične stroke 65 — Topilnica z livalnico zvonov 66 — Zvonarstvo 66 — Lončarstvo 66 — Steklarstvo 71 — Opekarstvo 71 — Dimnikarstvo 72 — Pivovarništvo 72 — Milarstvo, lectarstvo, medičarstvo 73 — Gostilničarstvo 73 — Izdelovanje orgel 74 — Knjigarništvo, knjigovezništvo in tiskarništvo 74 — Industrija in rudarstvo v mestni okolici 76.

Trgovina in promet:

Trgovina 77 — Cene 79 — Promet, ceste 80.

Cerkev in vera:

Razmere pred nastopom reformacije 82 — Početek reformacije 83 — Evangelijsko svetišče 85 — Protireformacija 87 — Katoliška cerkev po izvedbi protireformacije 96.

Šolstvo :

Osnovno šolstvo pred reformo Marije Terezije 101 —
Terezijanska šolska reforma 103 — Gimnazija 110

Pojavi društvenega življenja 121.

Nekateri znameniti Celjani 126.

Skrb za bolnike in siromake :

Hospital 126 — Zdravniki in lekarne 128.

Zunanja slika mesta 130.

Nezgode :

Požari 139 — Povodnji 142 — Kuga in druge nezgode 144.

Zunanji dogodki :

Kmečke vojne 146 — Turški napadi 147 — Druge vojne 148.

Literatura 152.
